

danske studier

1981

Udgivet af Iver Kjær og
Flemming Lundgreen-Nielsen
under medvirken af
Niels Houkjær

Akademisk Forlag · København

Indhold

<i>Lise Præstgaard Andersen</i> , universitetslektor, mag. art., Odense Universitet. Oehlenschläger, de norrøne kilder og de norrøne kvinder	5
<i>Aage Kabell</i> , dr.phil., Århus Universitet. Sanct Hansaften-Spil	32
<i>Knud Sørensen</i> , professor, dr.phil., Århus Universitet. <i>Fra Seven Gothic Tales</i> til <i>Syv fantastiske Fortællinger</i>	45
<i>Bent Søndergaard</i> , professor, dr.phil., Pädagogische Hochschule, Flensburg. Tosprogethed med diglossi – højtysk, rigsdansk, sønderjysk i Nordslesvig	73

MINDRE BIDRAG

<i>Jens Peter Schjødt</i> , mag.art., Århus Universitet. Völuspá – cyklisk tidsopfattelse i gammelnordisk religion	91
<i>Aage Schiøtz-Christensen</i> , dr.phil., København. Hvornår begyndte Falster sin danske digtning og med hvilket arbejde?	96
<i>Karl Martin Nielsen</i> , professor, dr.phil., København. Bugge og Wimmer	105

ANMELDELSER

<i>Flemming Conrad</i> , universitetslektor, cand.mag., Københavns Universitet. Københavns Universitet 1479-1979 bind IX. Det filosofiske fakultet 2. del. Red. Povl Johs. Jensen	106
<i>Bengt Holbek</i> , universitetslektor, mag.art., Københavns Universitet. Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung.	110
<i>Galit Hasan-Rokem</i> , dr.phil., The Hebrew University, Jerusalem. Annikki Kaivola-Bregenhøj: The Nominativus Absolutus Formula.	114
<i>Sten-Bertil Vide</i> , arkivarie, fil.dr., Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Danmarks gamle Ordsprog I: 1, I: 2+II. Udgivet af Iver Kjær og John Kousgård Sørensen	118
<i>Erik Oksbjerg</i> , docent, cand.silv., København. V. J. Brøndergaard: folk og flora. Dansk etnobotanik	121

<i>Niels Haastrup</i> , professor, dr.phil., Roskilde Universitetscenter. Forvandlingerne. Uddrag af Matthias Moths oversættelse af Ovids <i>Metamorphoses</i> . Udgivet af Poul Lindegård Hjorth.	125
<i>Erik Petersen</i> , forskningsbibliotekar, cand.mag., København. Erik Dal, in collaboration with Povl Skårup: <i>The Ages of Man and the Months of the Year</i>	138
<i>Sigbrit Swahn</i> , fil.dr., Lunds Universitet. Claude Lauriol: <i>La Beaumelle</i>	139
<i>Mogens Brøndsted</i> , professor, dr.phil., Odense Universitet. Björn von Törne: <i>Zwischen Loyalität und Servilität</i> . Steen Steensen Blichers politiske Publizistik und ihre Voraussetzungen.	140
<i>Niels Kofoed</i> , studielektor, dr.phil., Københavns Dag- og Aftenseminarium. Jørgen Skjerk: <i>Mikrofische</i> – udgivelser af H. C. Andersen-manuskripter og arbejder, der ikke er medtaget i <i>Samlede Skrifter</i>	143
<i>Uffe Andreasen</i> , lektor, mag.art., John Chr. Jørgensen: <i>Den sande kunst</i> . Studier i dansk 1800-tals realisme.	144
<i>Niels Houkjær</i> , kulturredaktør, mag.art. Niels Kofoed: <i>Den nostalgiske dimension</i> . En værkgennemgang af Harald Kiddes roman <i>Helten</i>	147
<i>Karl Martin Nielsen</i> , professor, dr.phil., København. Lars Kruse-Blinkenberg: <i>Forsoning og forligelse</i> – en studie i modersmålsleksikografien med særligt henblik på bibelsproget.	149
<i>Allan Karker</i> , universitetslektor, cand.mag., Århus Universitet. <i>Sprachkultur – warum, wozu?</i>	152
<i>Ulf Teleman</i> , professor, fil.dr., Roskilde Universitetscenter. Klaus Kjøller: <i>Mod en argumentationsteori</i>	155
<i>Mogens Løj</i> , universitetslektor, cand.mag., Københavns Universitet. Erik Hansen og Ole Tøgeby: <i>Sprogvidenskabens discipliner</i>	159

Oehlenschläger, de norrøne kilder og de norrøne kvinder

Af Lise Præstgaard Andersen

Nutidens opfattelse af den norrøne verden

Indledningsvis vil jeg give en kort oversigt over, hvad der forekommer mig som nutidsmenneske og -forsker at være særlig interessant og karakteristisk ved den norrøne litteratur.

Karakteristisk over for anden middelalderlitteratur og interessant set i forhold til en moderne tilværelsestolkning og evne til poetisk oplevelse.

Den norrøne litteratur består af andet end saga, Edda og skjaldevkad, f.eks. af prædikensamlinger, didaktisk litteratur og oversatte høviske romancer. Men dette stod næppe romantikerne klart. Deres interesse koncentrerede sig om norrøne kilder med nordisk særpræg, ligesom det var tilfældet med størstedelen af den videnskabelige og poetiske tradition, de byggede videre på, fra det 17. og 18. årh.

Det er karakteristisk for netop denne del af den norrøne litteratur, at godt og ondt ikke er så klart adskilt som i den mere kristelig-prægede kontinentale middelalderlitteratur. Store helte har deres fejl: Gisles halsstarrige æresfølelse, Njals lovtrækkeri og Grettirs manglende evne til menneskeligt samkvem er eksempler. Ikke desto mindre er de storslåede personligheder, der fortjener vores medleven og sympati, hvad sagaberetteren gør os opmærksom på med mange fortælletekniske virkemidler.¹ Vi er ikke i tvivl om, at det er de to Olav'er i *Heimskringla*, der er heltene, men deres modstandere Hakon jarl og Erling Skjalgsson bagtales ikke. De er skåret over samme store læst.

Også guderne er sammensatte. Odin er faktisk slet ikke til at stole på. Ikke desto mindre er det naturligvis meningen, at vi skal holde med guderne i striden mod jætterne. Og hvad sker? – stik mod alle eventyrregler. Guderne vinder ikke den afsluttende kamp, selv om de er på den rigtige side. Og bortset fra *Völuspá*, der i sit forsøg på at skabe et sammenhængende hele ud af den nordiske mytologi, antyder en forbindelse mellem visse fejltrin fra gudernes side og den sluttelige katastrofe, gives der i de norrøne kilder ingen forklaring på gudernes undergang ved Ragnarok. De bedste taber, som det også

ses i myten om Balders endeligt. De nordiske guder er i modsætning til den kristne Gud hverken algode eller almægtige.

De store helte taber også. Deres storhed viser sig i undergangen. Hvad ville Olav Tryggvason have været uden slaget ved Svold? I *Kaos og kærlighed* (Kbh., 1971) stiller Thomas Bredsdorff spørgsmålet, hvordan det går til, at gode mænd som Thorolf Kveldulfsson i *Egils saga* bukker under (p. 14). Jeg tror dette spørgsmål er forkert stillet ud fra norrøn tankegang. Kilderne fortæller os, at det er en menneskelig erfaring, at lovende unge mennesker dør uprøvede, at helte dræbes midt i deres blomstring, og at den onde skæbne ikke kan afvendes, selv om man forudaner den og kæmper imod den.² De mindre fejl i heltens psyke og fremfærd kan ikke tjene til tilstrækkelig forklaring på hans fald. Det er jo netop helten, der fældes på sit højdepunkt, ikke hans modstander. Men han kan naturligvis falde med manér og et par velvalgte uforglemmelige ord på læberne.

Den ældre Edda er endnu mere dystre end sagaerne i sin livsopfattelse. Mennesket indvikles i uløselige konflikter. Vølund drives til sin rå hævn, der accepteres af fortælleren, men medlidenheden er også med den skændede kongedatter. Gudrun stilles i den umulige valgsituation mellem egen slægt og mand og børn, og Sørle og Hamder rider, tilskyndet af deres egen mor, med åbne øjne undergangen i møde for at udføre hævnpligten.

Det norrøne univers er nihilistisk, og heraf udspringer den heroiske stræben. Eneste mulighed for at skabe orden i kaos er at være sig selv tro, at vælge sin egen skæbne og spille rollen til fuldkommenhed.

Ovenstående er en tolkning, indrømmet. Men en tolkning, der kan underbygges. Og en tolkning, der ikke er usædvanlig i vores århundrede. Jeg kan bl.a. hente støtte hos Heretica-kredsen. Angående Martin A. Hansens og Ole Wivels forståelse af den norrøne verden som nihilistisk henvises til Jöran Mjöberg, *Drömmen om sagatiden 2* (Stockholm, 1968), pp. 376, 401, 496-499. Selv vil jeg fremdrage det vist nok sidste større, nyere digt med norrøn inspiration, *Sejdmændene på Skratteskår* af Thorkild Bjørnvig fra *Anubis* (1955), der ud fra en episode i *Heimskringla* skildrer menneskets trods, tomhedsfølelse, bitre afmagt og sluttelige samlen om sig selv.

Thorkild Bjørnvigs interesse for sejdmændene, der troede på egen kraft, og hvis ånd kunne løsrive sig fra legemet, har paralleller inden

for nyere forskning, f.eks. Dag Strömbäck, *Sejd* (Sth., 1935), der netop behandler folk af den slags, Thorkild Bjørnvig digter om, folk, der delte sysler og evner med den dæmoniske gud Odin.

Odin er i det hele taget en yndlingsskikkelse i det 20. årh. inden for såvel forskning som digtning. Nogle forskere har ment, at han var en eksklusiv kriger- og skjaldegud, og har dermed fjernet ham fra den alfaderskikkelse og funktion som hovedgud, Snorre tillægger ham i sin *Edda*. Dette gælder Sigurður Nordal i »Egil Skallagrímssons tro,« *Íslandske Streiflys* (Bergen, Oslo, Tromsø, 1965), pp. 9-30, oprindeligt trykt under titlen »Átrúnaður Egils Skallagrímssonar,« *Skírnir* (Reykjavík, 1924), pp. 145-65 og E.O.G. Turville-Petre, *Myth and Religion of the North* (London, 1964), pp. 64-70. Martin A. Hansens åndfulde Odintolkning i *Orm og Tyr* (1952), pp. 179-185 kan sammenstilles med A. G. van Hamels artikel »Óðinn Hanging on the Tree,« *Acta Philologica Scandinavica* 7/1 (1932), pp. 260-88, eftersom begge forfattere betoner Odins intellektuelle lyst til at tiltvinge sig forøget indsigt og udlægger *Hávamáls* fremstilling af Odins selvofring som en fortælling om inspirationens mysterium og inspirationens omkostninger.

I den vestnordiske heltedigtning findes såvel heroiske idealer og heraf afledte temaer om krænkelser og hævn som interesse for kærlighedsmotiver. Kvinder og mænd tildeles lige store roller, og begge parter har udfoldelsesmuligheder såvel inden for den heroiske som den erotiske sfære. Her adskiller den norrøne litteratur sig fra den heroiske engelske og franske middelalderdigtning, der udelukkende afmaler en krigerisk mandsverden. Kvinderne i den norrøne litteratur skildres med forkærlighed som stolte og handlekraftige. Eksempler er Halgerd og Berghora fra *Njáls saga*, Gudrun fra *Laxdæla saga*, Aud fra *Gísla saga*; fra *Den ældre Edda* Brynhild og Gudrun og fra fornaldarsagaerne en lang række skjoldmøer, Aslaug i *Ragnars saga loðbrókar* og Olof i *Hrólfs saga kraka* f.eks. Typen er så yndet, at den overføres til den fra udlandet indførte genre riddersagaen, oversatte franske høviske romaner eller hjemlige efterligninger heraf. Her kombineres den med keltisk inspirerede dominerende fe-skikkelser, så typen *meykongr*, en regerende dronning, der ikke vil underkaste sin vilje nogen mands, opstår.

Moderne forskere er temmelig enige om at sætte islændingesagaen højest blandt de norrøne genrer. Man har fremhævet dens raffinerede

opbygning,³ dens særegne kombination af realisme og stiliseret heroisme og dens dermed forbundne nuancerede helteideal.⁴ Og naturligvis beundres stadig den lavmælte, litotiske fortællestil.

Hvis vi fjerner os fra værdidommenes og de litterære tolkninger overdrev og søger de svar, den strenge filologi kan give os, bliver indtrykket af de norrøne kilder ikke éntydigt. Vi finder ikke her noget afrundet og modsigelsesfrit billede af oldtidens religiøse forestillinger og etiske idealer. Alene den mangelfulde overlevering og stofets forskellige tidslag forhindrer dette. Således træder de norrøne kilder os slet ikke i møde hos Oehlenschläger. Tværtimod.

Oehlenschlägers billede af den norrøne verden

Oehlenschläger skaber en hel verden med éntydige idealer og kombinerer fra et tidligt tidspunkt i forfatterskabet skyld og skæbne hos hovedpersonen. Denne moralske opfattelse er i det mindste gældende i Oehlenschlägers værker fra tiden efter forelæsningen over Schillers *Braut von Messina* i 1811, hvor han havde hævdet, at skæbnen i et moderne digterværk i modsætning til det antikke ikke bør være blind, men også i flere af hans ungdomsværker findes dette forsøg på harmonisering, f.eks. i skuespillet *Hakon Jarl* fra *Nordiske Digte* (1807), hvor Hakons fald betinges af hans karakterbrister. Også i *Vaulundurs Saga* fra *Poetiske Skrifter* (1805) mærkes den kristelig-idealistiske stræben efter harmoni i verdensbilledet. Kvadet i *Den ældre Edda* ender disharmonisk med Vølunds triumf og kongedatterens sorg. Hvad der blev af Vølunds forsvundne hustru, får vi intet at vide om. Hos Oehlenschläger er kongedatteren grusom og har herved forskærtset vores medlidenhed, og Vølund vinder gennem en personlig udvikling sin hustru tilbage. I denne verden er der balance. Endelig spores i udgivelsernes komposition en vilje til at lade de enkelte værker supplere hinanden, så de sammen danner et hele. I *Poetiske Skrifter* (1805) repræsenterer *Vaulundurs Saga* og *Aladdin* henholdsvis nord og syden, og i *Nordiske Digte* (1807) skal *Thors Reise*, *Baldur hin Gode* og *Hakon Jarl* tilsammen give et billede af hedenskabets højdepunkt, krise og fald.

Mændene hos Oehlenschläger humaniseres og heltinderne skal helst være blide, ømme og ikke alt for aktive. Han er ikke rigtig tryk ved de skjoldmøer, han finder i sine kilder. I *Regnar Lodbrok* (1849) afslår helten at gifte sig med et sådant eksemplar af kvinderacen,

fordi hun forekommer ham for mandhaftig. I kilden, Saxos Beretning i 9. bog, er forholdet dette, at helten faktisk er gift med vedkommende skjoldmø, men forskyder hende, da han forelsker sig i en anden pige. I *Nordens Guder* (1819) skynder Thor sig at sende pigen Roskva hen, hvor hun hører til, efter at hun, som i kilden *Snorres Edda* har fulgt ham på færden til Udgaardsloke:

Til Freyas Fruesæde
Jeg nu dig bringe vil,
Det vil dig bedre glæde,
End mandigt Heltespil.
Der kan du Elskov dyrke!
Jeg har alt længst erkiendt,
At med din Heltestyrke
Det er kun slet bevendt.

(Hiemreisen)⁵

De områder, der overlades kvinderne, er altså de traditionelle, kærlighed og erotik, men disse sider af menneskelivet viser digteren til gengæld stor interesse. Kærlighed er ganske vist også et vigtigt motiv i den norrøne litteratur, men de sensuelle erotiske skildringer har Oehlenschläger ikke fra sine kilder.

Den tvetydige Odin-skikkelse magter Oehlenschläger ikke at behandle. Selv om han med *Nordens Guder* tilsigtede at give sine landsmænd en samlet nordisk mytologi i hænde, er ingen af *Den ældre Eddas* Odins-digte brugt som kilde.

Den nu så beundrede genre, islændingesagaen, benyttes først som kilde af Oehlenschläger i hans alderdom i 1840'erne.

Oehlenschläger vakte opsigt, ja ligefrem forargelse, med sproget i *Digte* 1803, cf. Pavels' samtidige anmeldelse⁶, og for eftertiden står han som den, der har indført den norrøne sprogtonen i dansk poesi. Den norrøne stilillusion opnås imidlertid med ret få låneord og en norrøniserende metrik, og den lavmælte blufærdige stil søger han ikke at efterligne. Hans styrke som fornyer af det poetiske sprog ligger i det storslåede, malende, plastiske og sanselige.⁷

Afstanden mellem de to opfattelser. Nogle forsøg på forklaring

Afstanden mellem Oehlenschlägers digtning og det norrøne kildegrundlag er særlig interessant, fordi det netop er Oehlenschlägers skrifter, der – i forening med Grundtvigs og folkehøjskolens indsats – har dannet basis for den danske befolknings opfattelse af den nordiske oldtid gennem flere generationer. De fleste har stiftet bekendtskab med romantikerne eller med trivialiserede udgaver af den romantiske oldtidsopfattelse, før de har læst de norrøne kilder.

Romantikken er blevet ansvarlig for dannelsen eller befæstelsen af en række myter om den nordiske oldtid, der siden er blevet udbredt gennem underholdningslitteratur, børnelitteratur, højskolens og folkeskolens fortælletradition og billedlige fremstillinger. Undertiden dukker myterne op igen i skønlitterære forfatterskaber.

Det er min opfattelse, at Snorre med sit forsøg på systematisering af mytologien og Saxo med sin naive kampglæde, voldsomme partitagen og udtalte kvindeforagt i højere grad er bestemmende for romantikkens oldtidsopfattelse end de forskellige mere nuancerede norrøne kilder, hvorfra stoffet også undertiden hentes. Saxos store betydning for Ewalds oldtidsopfattelse er i det mindste uomtvistelig,⁸ og Ewald har igen været med til at danne Oehlenschlägers billede af nordens oldtid, cf. *Erindringer* I,32: »I Ewalds Rolf Krage aabnede den nordiske Saga førstegang sine Gravhøie for mig.«

I øvrigt ligner Oehlenschlägers forfattersituation i det 19. årh. i nogen grad de to middelalderforfattere. Alle er de oldtidselskende skribenter, der står over for opgaven at bringe orden i et ufuldstændigt og undertiden selvmodsigende kildemateriale fra fortiden. Herved tilspidser og forenkler de kildernes forestillinger og tolker dem ud fra deres egen tids livsanskuelse.

Når de skønlitterære forfattere i det 18. og 19. årh. viser forkærlighed for visse kilder, har dette flere forklaringer. De påvirkes stærkest af de værker, hvis livsopfattelse for dem er genkendelig og kan bringes i overensstemmelse med deres egne normer. Det er således let forklarligt, at de, hvad Odin angår, henholder sig til Snorres alfaderbillede i kristelig tolkning og at deres kvindeskikkelser kommer til at ligne Saxos enten sensuelle eller kyske piger mere end de ligner islændingesagaernes mangesidigt begavede kvinder.

Forfatterernes forhold til kilderne er imidlertid også afhængigt af,

hvilke værker, der overhovedet var gjort tilgængelig ved udgivelse og oversættelse og af, i hvilket omfang de mestrede grundproget.

Den norrøne tradition før Oehlenschläger

Interessen for den nordiske oldtid og hermed for de norrøne værker er ikke en romantisk opfindelse. Saxo blev genopdaget og udgivet af Christiern Pedersen i 1514 og oversat til dansk af Anders Sørensen Vedel i 1575, og efter at Arngrímur Jónsson lærði i 1593 havde udsendt *Brevis Commentarius de Islandia* var Island og Norge ikke alene om kendskabet til de norrøne skrifter, og den antikvariske flid sætter snart derefter ind i hele Norden. Det nødvendige grundlag for det oldnordiske studium, de store håndskriftindsamlinger, påbegyndes i det 17. og fuldføres i det 18. årh. med Árni Magnússon (1663-1730) som hovedmand. Islandske opkøbere dirigeret fra Sverige spiller dog også en vis rolle i indsamlingsarbejdet, da man her ligesom i Danmark var interesseret i at underbygge en glørværdig fortid videnskabeligt.

Samtidig med indsamlingsarbejdet påbegyndes så småt udgivelsesarbejdet, oversættelsesvirksomheden og udarbejdelsen af oversigtsværker, sekundærlitteratur med citater, der skal åbne adgangen til den norrøne verden for andre end en inderkreds af nordiske lærde. Ved hjælp af det internationale videnskabssprog latin bringes kendskabet til de norrøne værker ud over Nordens grænser. F.eks. ved Worms runeværk fra 1636, der indeholder udgave og latinsk oversættelse af *Krákumál* og *Höfuðlausn* og Thomas Bartholins *Antiquitates* (1689), der takket være hjælp fra hans amanuensis Árni Magnússon rummer en citatantologi af utrykte norrøne skrifter med latinsk oversættelse. Franskmanden P. H. Mallets *Monumens de la Mythologie et de la Poésie des Celtes et particulièrement des anciens Scandinaves* (1756) bidrager også til det europæiske kendskab til den nordiske oldtid, og Suhms bog *Om Odin og den Hedniske Gudelære* (1771) får stor betydning for oldtidsopfattelsen inden for Norden.

I anden halvdel af det 18. årh. er vejen åbnet i Danmark for poetisk beskæftigelse med emnet. Forfatterne er Suhm, Pram, Samsøe og Johannes Ewald.⁹ De danske skribenters optagethed af den nordiske oldtid hænger dels sammen med den hjemlige antikvariske tradition – Suhm er både historiker, filolog og skønlitterær forfatter – dels med påvirkning fra engelsk og tysk præromantik. Og præromantik-

kens impulser stammer igen bl.a. fra den nordiske antikvariske virksomhed gennem ovennævnte internationalt udbredte værker.

Samtidig med, at den digteriske bearbejdelse af stoffet fra den nordiske oldtid påbegyndes, er tiden moden til, at en systematisk udgivervirksomhed af de norrøne værker kan gå i gang i Danmark.

I 1772 kommer *Njáls saga*, og Den arnamagnæanske Kommissions udgivelser indledes med *Kristni saga* (1773), *Landnáma* (1774), *Gunnlaugs saga* (1775), *Hervararsaga* (1785), *Víga Glúms saga* (1786) og *Den ældre Edda* I-III (1787, 1818, 1828). De arnamagnæanske udgaver er alle ledsaget af latinsk oversættelse. Store dele af *Den ældre Edda* bliver også tilgængelig i oversættelse til dansk ved Sandvig, *Danske Sange af det ældste Tidsrum* (1779) og *Forsøg til en Oversættelse af Sæmunds Edda* I-II, (1783-85). *Heimskringla* I-III med både dansk og latinsk oversættelse kommer 1777, 1778 og 1783 ed. Thorlacius og Schöning.

I Sverige kommer som udtryk for den fortidsbegejstring, der fandt sin første understøttelse i håndskriftindsamlingerne, den første større fornaldarsagaudgave, *Nordiska Kämpa Dater* (1737) ved Erik Julius Björner, ledsaget af svensk og latinsk oversættelse.

Snorres Edda er tilgængelig i bogform længe før *Den ældre Edda*, nemlig gennem Resens udgave fra 1665 med latinsk og dansk oversættelse. Samtidig med dette værk udgav Resen dog også to digte fra *Den ældre Edda*, *Völuspá* og *Hávamál*. Uddrag af *Den ældre Edda* findes desuden i Bartholins *Antiquitates* fra 1689.

Heimskringla blev oversat til norsk af Peder Claussøn Friis og udgivet af Ole Worm i 1633. En revideret udgave af dette værk udkommer 1757.

Den norrøne renæssance i Danmark begynder i det 17. årh. som en antikvarisk interesse for gamle rariteter. Árni Magnússons indsamlingsarbejde og kommenteringsarbejde er på ingen måde eksklusivt. Alle genrer og enhver nok så lille og slidt skindlap tages med. Bearbejderne af materialet må nødvendigvis lægge et filter ned over det og udskille det, der særligt interesserer dem. Og det bliver i første omgang et historisk filter. Det, der udvælges til udgivelse, oversættelse og kommentering, har interesse for det samlede nordens historie og mytologi.

Det er altså indholdskriterier, der bestemmer udvalget af materialet. Først med Rasmus Rasks banebrydende sproghistoriske indsats bliver kilderne interessante som sprogmindesmærker, og dette kri-

terium lægges efterhånden til grund for udgivelsen. Editionsteknikken forfines i overensstemmelse med kravene til sproglig nøjagtighed, teksternes indhold negligeres, og den filologiske videnskab udspaltes lidt op mod århundredeskiftet og ind i vores århundrede fra sin sammenhæng med historiske og litterære interesser.

Men de norrøne kilder, der stod til romantikernes rådighed omkring 1800, var som sagt bestemt af et helhedssyn, af historisk og mytologisk interesse af fællesnordisk karakter. Derfor forelå de to Edda'er, kongesagaerne og fornaldarsagaerne, som fortalte om gamle svenske og danske konger, mens udgivelsen af islændingesagaerne var på begynderstadiet.

I det 19. årh. tager udgivelser og oversættelser af sidstnævnte genre fart. En genre, der rimeligvis i det 18. årh. er blevet regnet for et særlandsk anliggende. Den arnamagnæanske Kommission fortsætter sin udgivelsesvirksomhed, og nye udgiverselskaber dannes. Det bliver især Det nordiske Litteratur-Samfund fra 1847 (fra 1879 Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur), der i begyndelsen tager sig af islændingesagaudgivelsen. N.M. Petersens store oversættelse af islændingesagaerne, *Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude* I-IV, kommer 1839-44. Islændingesagaen kommer således til at udøve sin litterære indflydelse senere end de ovenfor nævnte norrøne genrer.

Oehlenschlägers personlige forhold til den norrøne tradition

Oehlenschlägers tolkning af den norrøne verden er imidlertid ikke alene afhængig af, hvilke kilder der forelå udgivet – i modsætning til Grundtvig gav han sig ikke af med håndskriftstudier – men også af, hvilke kilder han var i stand til at læse. Han var ikke alt for stiv i det oldnordiske og skulle helst have en paralleloversættelse ved siden af. Generationer af oldnordiskplagede danskstuderende har moret sig indforstået over Oehlenschlägers sproglige misforståelser. Nu må man imidlertid betænke, hvor svært tilgængelige de oldnordiske skrifter, for så vidt som de overhovedet var udkommet, har været i det 19. årh.'s begyndelse, hvor der ikke fandtes udarbejdet grammatik og ordbøger.

Desuden kunne Oehlenschläger oldnordisk nok til sit formål: intu-

itivt at gribe, hvad der for ham var det væsentlige og forvandle det til digtning.

I prisopgaven fra 1801 om muligheden af digterisk anvendelse af den nordiske mytologi understreges flere gange digterens suveræne ret til at omforme sit stof, cf. *Bidrag til den Oehlenschlägerske Litteraturs Historie I* (København, 1868) ved F.L. Liebenberg: »Vore gamle Sagaer røbe Mangel paa den *ømme erotiske Blidhed*.« Digteren kan derfor »lægge noget mere erotisk Blidhed i sine Skildringer, end der virkelig findes; og han behøver sandelig ikke at frygte for at tillægge vore Forfædre Noget, som de aldeles ikke kiendte til.« (306)

Oehlenschläger er sig altså bevidst, at han netop i kærlighedsopfattelsen vil være nyskabende i forhold til kilderne, men mener samtidig at fremdrage noget, der ikke er kilderne helt fremmed. Den romantiske digters behandling af stoffet kan ses som parallel til de rekonstruktionsforsøg, forskere i det 19. årh. udsætte den gamle litteratur, f.eks. folkeviserne, for. Man ønsker at genskabe det gamle i en form, der er tilgængelig for nutidsmennesker.

Der er for Oehlenschläger ikke blot tale om bearbejdelse af et ældre stof, men om genskabelse af det ved hjælp af den kunstneriske genialitet: »Med Tiden blev det mig ikke nok at kende den (dvs. den nordiske oldtids historie og mytologi) tilfulde, jeg vilde erkiende den, forstaae den. Man sagde mig: det var et Virvar uden Mening; mig kom det altid mere for, som en Mening hvori der med Tiden var kommet Virvar (...) En stor Deel af de Myther, man hidindtil har foragtet som monstrøse Udvæxter af en vild Phantasie, forekommer mig at være skønne Digtninger, forbundet med didaktisk Allegorie og Verdens-Betragtning (Fortalen til *Nordiske Digte* (1807), ved H. Topsøe-Jensen (Kbh., 1928) p. 10).«

I overenstemmelse med de Schellingske tanker om myter som en enhed af poesi, filosofi, videnskab og religion vil Oehlenschläger på grundlag af det gamle stof rekonstruere sine myter som en »philosophisk-poetisk Naturallegorie.« (12) Heraf den naturfilosofiske baggrund for *Vaulundurs Saga* (1805) og *Nordens Guder* (1819). Det er et åbent spørgsmål, hvor meget Oehlenschläger egentlig føler for disse naturfilosofiske spekulationer, han har overtaget fra den tyske romantik, og for den sags skyld også, hvor meget han føler for den nationale legitimation for de nordiske skrifter. Læser man hans tidligere omtalte prisopgave, får man en fornemmelse af, at fascinationen af de nordiske emner nok så meget ligger i deres ubrugthed og

i deres væld af gode historier og æstetiske muligheder. Argumentationen for den nationale værdi virker kort og pligtskyldig i sammenligning med de mange sider og den varme, der ofres på æstetikken. Kilderne indeholder »de kraftigste og herligste Billeder,« (300-301) og »I den nordiske Mythologie finde vi derimod endnu det udannede Stof, som kun venter en Kunstnerhaand for at dannes.« (302).

På anden måde kan han dog siges at forholde sig ægte romantisk til sit stof. Nemlig ved den frihed, hvormed han udvælger sig karakteristiske former, metriske og sproglige, og forskellige genrer og omdanner dem og kombinerer dem efter eget tykke. De oldnordiske emner kan iklædes Vedels sprog (*Vaulundurs Saga*), folkevisestil og græsk dramatisk form (*Helge*), græsk metrik (*Baldur hin Gode*) og Homerisk stil (*Nordens Guder*).

Det er kendt, at Oehlenschläger ret hurtigt brød med sin tysk-romantiske inspiration (*Der irrende Ritter* 1807) og udglattede de amoralske og for borgerskabet stødende tendenser, der lå gemt i hans første romantik.¹⁰ Men på ét punkt forblev han den romantiske inspiration tro. Han vedblev at skrive universalpoesi.

Tre Oehlenschläger-værker

Jeg vil nu koncentrere mig om at analysere tre af Oehlenschlägers hovedværker med norrøn kilde, for at påvise nogle af de tendenser, jeg har omtalt i det foregående og som jeg mener er generelle for Oehlenschlägers behandling af de norrøne kilder. Især vil jeg komme ind på kvindeskildringen. Det er nemlig et område, hvor Oehlenschläger i høj grad gør brug af sin poetiske frihed til at omtolke kilderne. Pudsigt nok med det resultat, at hans tidsbundne kvindetyper i dag virker mere forældede end deres, kronologisk set, ældre norrøne forbilleder. Han tilføjer ganske vist kvindeskikkelserne en sensualitet, der ikke findes i de norrøne skrifter, men han isolerer dem samtidig i det erotiske univers.

De værker, der nedenfor vil blive gennemgået er følgende: *Helge* (1814), *Nordens Guder* (1819) og *Kiartan og Gudrun* (1848).

Kilden til *Helge* er fornaldarsagaen, *Hrólfs saga kraka*, og Oehlenschläger har læst den i Björners *Nordiska Kämpa Dater*. Kildeforholdet er bevidnet af ham selv i det eksemplar af bogen, han har ejet, og som nu findes på Frederiksborgmuseet. At det er sagaen,

ikke Saxos beretning, der er kilden, havde under alle omstændigheder været iøjenfaldende, idet Saxo afviger temmelig meget fra sagaen og Oehlenschläger. Han har således slet ikke den charmerende fortælling om de kække drenges barnlige og dog alvorlige legen skjul med deres faders morder, og også Helges elskovseventyr har hos Saxo fået en afvigende skikkelse.

Oehlenschläger følger sagaen ret tæt i den ydre handling, men ikke i den indre, som vi siden skal se. Der er almindelig enighed om i nutiden, at fornaldarsagaerne må opfattes som triviallitteratur. De heroiske idealer fra islændingesagaerne og heltedigtningen er forgrovet, tit til det ufrivilligt komiske. Psykologisk sammenhæng, kunstnerisk økonomi og komposition mangler ganske. Den ene voldsomme og utrolige begivenhed dynges oven på den anden, så effekten svækkes og fortællingen bliver stereotyp og monoton. Denne karakteristik kan også dække *Hrólfs saga kraka*, selv om denne saga hører til blandt de bedre inden for genren, og selv om en vis sammenhæng frembringes i den ved motivet skjoldungeslægts undergang.

Nu sker der det interessante, at Oehlenschläger ud af dette stykke grovkornede underholdningslitteratur skaber et af sine bedste værker. De enkelte episoder i sagaen er hver for sig underholdende nok, og forgængerens manglende kunstneriske formåen gør, at Oehlenschläger føler sig fri til at kombinere og iklæde form efter sit eget hoved. Han fristes ikke til at kopiere og gentage noget én gang vellykket i en mattere form.

Den del af fornaldarsagaen, der handler om Helge, er smedet efter et gængs mønster for denne genre. Først tager helten faderhævn og derefter skal han på bruddefart. Det første går bedre end det sidste for Helge. Første gang, han indlader sig med en kvinde, er det med dronning Olof af Saxland. Dette har imidlertid sine vanskeligheder, da hun er skjoldmø og ikke vil vide af nogen mand. I øvrigt en interessant udvikling fra *Den ældre Eddas* valkyrieskikkelser, hos hvem det er en for mænd tiltrækkende kvalitet, at også de, skønt piger, er i stand til at bære våben og kæmpe på slagmarken. Brynhild, der er Olofs åndelige søster, havde ganske vist lukket sig inde bag en krans af ild, men absolut ikke for at undgå mandlig opvartning. Bare for at sørge for, at det var den rigtige mand, hun fik, den modigste og bedste kriger af alle. Når Olof nu slet ikke kan lide mænd, skal man så i denne udformning af skjoldmø-skikkelsen se en mandlig reaktion på

den kvindetype, der prøver at overtage mandens udadvendte rolle? Så er hun nok heller ikke nogen rigtig kvinde seksuelt set? Olof straffes for sin holdning. Sagaen indfører eventyrmotivet om den hovmodige prinsesse, der afviser alle sine bejlere for til sidst at blive ydmyget og overvundet af en af dem.¹¹ Dog uden den sædvanlige forløsnings-slutning. Olof undertvinges nok, men hun ændrer ikke holdning. Sagaens opfattelse af hende er ambivalent.

Helge dukker op hos hende, beordrer hende i seng – han har ikke engang et anstændigt ægteskabstilbud med. Da Olof afviser ham og senere ydmyger ham, tager han hævn ved at voldtage hende. Frugten af dette forhold er Yrsa, som Helge siden i distraktion kommer til at gifte sig med. Dette tager noget på ham, men fører ingenlunde til hans undergang.

Han oplever nok et kærlighedseventyr, der i begyndelsen forløber aldeles uforpligtende og ukompliceret. Han møder det der på islandsk hedder en *álfkona* og har et forhold til hende. Etymologisk set kan vi godt oversætte *álfkona* med elverpige, men vores tanker bliver da straks bragt på afveje af de danske folkevisers lokkende og skæbnesvangre væsner. Der er ikke spor fatalt ved hende her, og det er på ingen måde noget fald, at Helge indlader sig med hende. Komplikationerne kommer først bag efter ved at aftalebrud fra Helges side. Han har lovet at tage sig af deres fælles barn, men »glemmer« det. Og dette forskudte barn er netop Skuld, som siden skal volde hans søn Hrolf Krakes undergang.¹²

Det er min opfattelse, at sagaen kan forstås på to måder, alt efter om publikum er mandligt eller kvindeligt. I første tilfælde handler den om en gevaldig helt fra en strålende slægt. Beklageligvis lykkes det ondskabsfulde og lumske kvinder at skade helten og bringe slægten til fald. Sagaen gør med sine personkarakteristikker meget for at blive opfattet på denne måde.

I det andet tilfælde kan den tolkes som historien om en mandschauvinist, der udelukkende ønsker seksuel kontakt med de kvinder, han møder. Han bekymrer sig ikke om kvindernes syn på forholdet, eller om deres sociale velfærd, og han ønsker intet fællesskab med dem, heller ikke hvad ansvaret for eventuelle børn angår. Som hævn får kvinderne ved undergrundsarbejde krigerverdenen til at bryde sammen. Fyrsten Hrolf og hans trofaste hird, det inkarnerede mandssamfund, udslettes til sidst.

Kærlighedshistorierne spiller i sagaen ikke helt den dominerende

rolle, man kunne få indtryk af i mit referat. De indgår som farverige episoder i heltens livsløb på linje med forskellige kampskildringer. Blandt andet bliver Hroar og Helge nødt til at gøre det af med deres søstersøn Hrok, der stræber efter tronen. Denne sidste episode har Oehlenschläger naturligvis måttet udelade for at idealisere heltene og for at kunne udmale deres idylliske slægtsforhold til søsteren, Signe.

Men der er sket vigtigere forandringer. Oehlenschläger omskaber sagaens *álfkona* til den dæmoniske og dejlige havfrue, Tangkiær, og lader hende være gennemgående figur samtidig med, at de to kvinde-episoder byttes om. Herved opnås dels at skabe sammenhæng i digtet, og dels at det samlende motiv bliver seksualitet. Tangkiær har været Frodes elskerinde, og som hævn over Helge for hans drab på Frode sætter hun de erotiske episoder i gang, der alle ender skuffende eller tragisk: Hun forfører Helge, sender ham i armene på Olof og provokerer endelig Olof til at sørge for, at Helge får sin egen datter Yrsa til ægte.

Tangkiærs forførelse af Helge i badehuset er skildret med varm sanselighed. Det turde vel efterhånden være en offentlig hemmelighed, at J. P. Jacobsen kommer til kort med sin Bessermachen af denne scene i *Niels Lyhne*.¹³ Hans havfruebillede virker manieret og koldt over for Oehlenschlägers atmosfærefyldte og såmænd også humorfyldte scene. Helges selvbedrag, da han lukker pigen ind og overbeviser sig selv om, at hun er mindreårig og ufarlig, er ikke til at stå for.

Motivet med faderens ligegyldighed over for barnet er undertrykt hos Oehlenschläger. Helges hjerte rører sig tværtimod i faderglæde, da han får Skuld at se. Hans fejl er ikke længere manglende interesse for afkommet, men simpelthen, at han har indladt sig med den forførende dame. Der er tale om et syndefald. Med denne forandring af motivet, og fordi Helge i sit første møde med Olof opfører sig mindre pågående end i sagaen, falder grundlaget for den »kvindesaglige« tolkning af begivenhederne bort, som forsøgtes ved læsningen af sagaen.

Kønsrollefordelingen er hos Oehlenschläger i det hele taget mere traditionel og utvetydig, end den er i sagaen, trods det at han har overtaget skjoldmøen Olofs skikkelse. Hendes opførsel er klart en vildfarelse fra hendes side:

Og agt Du ei hendes høie Mod.
Af Emblas Blod
Er hun saavel som en Anden.
Den vildeste Qvinde med Stang og med Sværd
Erkiænder tilsidst i den kiærlige Færd,
At hun bør adlyde Manden.

(En Fugl siunger for Kongen)

Indrømmet, det er Tangkiær, der i træsk hensigt lader Helge tilflyde disse ord om Olof, så de kan måske ikke helt tages for deres pålydende, men det kan til gengæld skildringen af Olof i hele hendes kampudrustning, hvor digteren taler i eget navn. Hun bilder sig kun ind at kunne måle sig med mændene i deres idræt. Helge har ingen grund til at tage hende alvorligt i den rolle, hun prøver at spille:

Ha, raabte Dronning Oluf, jeg seirer vist, giv Tid!
Ja, svared Konning Helge, men ei i denne Strid!

Hun hæved sin Glavind, den blinkede med Harm;
Da greb Skioldungen vakkert omkring Skioldmøens Arm,
Afvristed hende Sværdet, i Luften hen det foer –
Da kasted han med Lethed den Jomfru paa Jord.

(Helge reiser til Dronning Oluf)

Tangkiær-figuren er også traditionelt opfattet. Hun er den slette kvinde, der er bærer af seksualiteten og derved styrter helten i for-dærv. Hun er dannet efter folkevisernes forførende og farlige elverpiger, men hendes skikkelse har ingen baggrund i de norrøne kilder. Mænd er efter denne menneske- og kærlighedsopfattelse, der råder i Oehlenschlägers digt, selvfølgelig i deres drifters vold. Det er kvinderne åbenbart ikke, og dette kan en forlokkende dame kynisk udnytte:

Helge skal spredes som Avner for Vinden.
Listigt har Qvinden
Saaret hans Hierte;
Lysten, som hun ham i Armene lærte,
vældig skal bruse,
Barmen ham knuse.

(Havfruens Sang paa Dybet)

Det onde er hos Oehlenschläger blevet placeret hos et væsen uden for menneskenes verden, og det er kædet sammen med seksualiteten. Samtidig sættes heltens fald i forbindelse med iboende skrøbeligheder hos ham selv, hans voldsomme sind og hans voldsomme drifter. Disse fejl har han, selv om han er idealiseret i forhold til sagaens rå vikingeskikkelse, og ud fra dem bliver det muligt at forklare hans undergang og dermed tilværelsens sammenhæng. Forunderligt nok er det just de samme egenskaber, der gør det tiltrækkende at skildre ham som helt.

Digteren er forelsket i kraftudfoldelse og livslyst, og værket er blevet et meget sanseligt digt. Det kan undre, at det i guldalderen med dens restriktive seksualnormer, var muligt at opnå offentlig anerkendelse for et digt, der handler om forførelse, voldtægt og blodskam, og hvor glæden over det kropslige er så umiddelbar. Dette sidste kommer ikke alene frem i kvindeskildringen, men også i mandsskildringen:

Konning Helge springer i Badet ud,
Han sig i Vandet forlystet;
Han ligner Ægir, den stærke Gud,
Naar Bølgen ham spiller om Brystet.
(...)

Han tumler sig, som den muntre Fisk,
Af Strømmen vugget og baaret;
Han er saa deilig, saa ung og frisk,
Og Sivet sig vikler i Haaret.

Hist Hyrdepigen bag Træet staaer
Og ud fra Buskene titter;
Stærkt hende Hiertet i Livet slaar
Bag Løvets skiulende Gitter.

(Havfruen besøger Konning Helge)

Sanseligheden rækker ud over det kropslige til alt, hvad der kan glæde sanserne, til det plastiske og det farvemættende:

Paa hendes trinde Lænder blev Silkebrogen ført,
De Kløverblads Støvler over Anklerne snørt;
Derover svulmed Benet saa deiligt og saa rundt;
Da blussed hende Kinderne med Blodet saa sundt.

Et tunget Skiørt til Knæet de lette Folder slog,
En Hat af Fløil hin sorte hun paa sit Hoved tog.
De tre violblaa Fiære høit gynged paa den Hat;
Staalbuler over Brystet med Stene besat. (Jagten)

Søren Baggesen har i *Nordisk litteraturhistorie – en bog til Brøndsted* (1978) i artiklen »Natur, kultur og historie i Oehlenschlägers *Helge* og *Hroars Saga*,« pp. 91-117 også undret sig over den dobbelthed, der ligger i den frimodige sanselighed og sammenkædningen af seksualitet med aggression, synd og fald ikke mindst i Tangkiærs skikkelse. Der kan konkluderes, at det netop er havfruefiguren, der gør digtet acceptabelt for et guldalderpublikum, og at den rolle seksualiteten spiller, har Oehlenschläger fra sig selv og sin samtid, ikke fra sin norrøne kilde.

Af *Nordens Guder* (1819) havde indledningen tidligere været offentliggjort i Rahbeks *Charis* for 1804 (1803) og *Thors Reise til Jothunheim* i *Nordiske Digte* (1807). Til dette digt var *Snorres Edda* i Resens udgave benyttet som kilde, som det vides fra Oehlenschlägers egenhændige tilskrift: »Af dette Exemplar har jeg først lært at kiende den nordiske Mythologie; ved Hielp af det har jeg digtet Baldur hin gode og Thors Reise til Jothunheim.« Oehlenschläger har dog også været bekendt med *Den ældre Edda* allerede 1804, da han digter *Vaulundurs Saga* efter »et lidet dunkelt Fragment i Sæmunds Edda,« cf. fortalen til *Poetiske Skrifter* I-II (1805).

Imidlertid supplerer Oehlenschläger først sin fremstilling af den nordiske mytologi med stof fra *Den ældre Edda*, da han skaber *Nordens Guder*. Tilskyndelsen til at gøre brug også af *Den ældre Eddas* gudekvad har Oehlenschläger kunnet få fra Grundtvig, der i nogle artikler i *Ny Minerva* 1806-07 havde beskæftiget sig indgående med tolkningen af dette værk.¹⁴ Både hos Grundtvig og hos Snorre kan Oehlenschläger være blevet inspireret til at lade de ukoordinerede fragmenter af nordisk mytologi, der træder os i møde i *Den ældre Edda*, indgå i en helhedsopfattelse. Samme idé kan han have hentet i det eneste digt i *Den ældre Edda*, der søger at give et samlet overblik over nordboernes hedenske verdensbillede, nemlig *Völuspá*, der også af compilatoren af *Codex Regius* er sat først blandt gudedigterne. Oehlenschläger omskriver dette digt og anbringer det sidst i sin mytologi.

Men før han kommer til den heri bebudede verdenskatastrofe, må han søge en moralsk forklaring på gudernes undergang. Han finder to. Den gradvise tilnærmelse til jætteverdenen, som kulminerer med jættepigen Gerdas bryllup med guden Freier, og den svig, den ellers bundhæderlige Thor begår, da han klæder sig i kvindetøj for at hente sin forsvundne hammer.

Begge forklaringer ville formentlig have forbløffet forfattere og samtidige brugere af de gamle gudekvad højligt. Hammerhentningen opfattes i *Prymskvíða* udelukkende som en god spas, og Freys elskov til jættepigen i *Skírnismál* bliver baggrund for et skiftevis burlesk og elegisk erotisk digt, der er afsluttet i sig selv. Episoden indgår ikke i nogen episk sammenhæng. Grundtvig havde imidlertid i ovennævnte artikel fra *Ny Minerva* og i sin *Nordens Mytologi* fra 1808 stærkt understreget, at Frey begår en synd ved sin forbindelse med jættepigen. Oehlenschläger har sandsynligvis herfra optaget motivet, omend det ikke er så stærkt udført hos ham. Det passer imidlertid godt med den tænke måde, der ligger bag syndefaldsmyten i *Helge*, og Oehlenschläger har også i *Nordens Guder* brugt sit talent for udførlig erotisk beskrivelse af fristerinden. Freier kommer til at belure hende, da hun om morgenen ligger yndigt sovende og temmelig afklædt:

Men som nu bedst han stirred, han saae et Under sødt:
Thi hvidt blev det Røde, det Hvide blev rødt:
Naar Kirsebærret brister, det vise maa sin Steen,
Og Læben viste Tænderne som dreiet Elfenbeen.

Og ved den stærke Svulmen, fra Barmens hvide Hud
Livstykke glad tilside, sprang Rosenknuppen ud;
Da vaagned hun og skiulte med Haandens bløde Blad,
Hvad Fingrene forraadte, som skilte sig ad.

(Freiers Elskov)

Kilden *Skírnismál* er mere kortfattet og prosaisk, omend synet af pigen også her virker overvældende på guden: »[Frey] fik der øje på en køn pige, da hun gik fra sin fars hus til forråds-kammeret. Deraf fik han store sjælesorger.« (min oversættelse)

Et andet sensuelt indslag er skildringen af gudindernes bad i skovsøen. Her er det Loke, der optræder som lurer og især betages af den store, dejlige og aldeles ukokette Sif:

De brede Skuldre, melkehvide,
De fulde Arme, til at stride
Og til at kryste elskovshede,
til Kamp og Glæde lige rede.
(...)
Fast staaer hun paa de skønne Fødder,
Og langt og glandsfuldt har hun Haaret
Til Hælen i en Flætning baaret.

(Loke fatter Elskov til Sif)

Manéren med at indflette dristige beskrivelser af kvindelig nøgenhed i det gammelnordiske stof kan Oehlenschläger have fra Saxo, der kvikker sine noget monotone kongerækker og kampskildringer op med øjebliksbilleder af nøgne piger, tit betragtet fra voyeurens position, f.eks. Nanna, der belures af Balder i badet, eller kongedatteren, der betjenes af den som kammerpige forklædte Odin (begge scener fra 3. bog).

Det sidste kunne Odin aldrig finde på hos Oehlenschläger. De norrøne kilders modsætningsfyldte Odin, der er lige oplagt til pigesjov og digtning, som til dyster sejd og tjeneste som døds gud, er Oehlenschläger gået uden om. Hos ham er Odin udelukkende hovedguden i kristen lignelse, som de andre guder bør adlyde. Thor får derfor også en reprimande, da han egenrådigt har begivet sig til Udgaardslokes haller.

Denne tolkning af Odin-skikkelsen ligger nær for en kristent opdraget romantiker. Oehlenschläger har yderligere kunnet få støtte til den i Grundtvigs *Nordens Mytologi* (1808) og i Suhms *Om Odin og den Hedniske Gudelære* (1771), som det vides at Oehlenschläger har benyttet, cf. *Erindringer* I, 129. Allerede i prisopgaven fra 1801 opererer han med et kristent alfader-begreb.

Kiartan og Gudrun fra 1848 har interesseret mig særligt, fordi Oehlenschläger her for første gang bruger et langt uddrag af en islændingesaga som kilde.

Den arnamagnæanske udgave af *Laxdæla saga* var udkommet 1826, som sædvanlig med oversættelse til latin, men man regner almindeligvis med, at Oehlenschläger har fået inspirationen til sit skuespil fra N.M. Petersens danske oversættelse fra 1840. Oehlenschläger har formentlig vendt sig til islændingesagaen, da han efterhånden

ikke har fundet flere egnede emner inden for de norrøne genrer, han sædvanligvis benyttede som kilde, nemlig Eddaerne, fornaldarsagaerne og kongesagaerne. I 1849 klager han: »Jeg finder ingen Sujetter meer i min Aandsretning,« cf. *Erindringer IV*, 295.

Kiartan og Gudrun bygger på kernen i *Laxdæla saga*, kærlighedsspillet mellem de to hovedpersoner, der ender med, at Gudrun i krænket lidenskab provokerer sin mand Bolli til at dræbe dennes fostbroder Kiartan, der først har mødt Gudruns kærlighed med ubeslutsomhed, skønt han egentlig elskede hende, og siden, da hun efter en intrige var blevet gift med Bolli, har slået sig til ro med en anden kvinde, Hrefna.

Gudrun prøver demonstrativt at bagatellisere sine følelser ved drabet: »Stordådene vokser,« sagde Gudrun, »Jeg har spundet garn til tolv alen, og du har fældet Kiartan.« (116)¹⁵ Men hun narrer ingen, og først på sagaens sidste side presser hun frem, hvad vi har vidst hele tiden, at »Ham var jeg værst, som jeg elskede mest.« (169) Denne store sjælenød og disse storslåede replikker når vi imidlertid ikke frem til uden ved et tålmodighedsarbejde. Vi må holde rede på alle de tidligere generationer på Island, – og der er mange, fra den stoute landmandskvinde Unnr slår sig ned i Bredefjord og foranstalter sagaens første bryllupper, til kærlighedsdramaet mellem de to hovedpersoner udvikler sig.

Vi må lytte godt efter sagaens lavmælte fortællestil for at forstå, at sagamanden vil vise os forskelligartede forhold mellem kvinder og mænd, før vi når til skildringen af den store overvældende, skæbnessvangre lidenskab. Denne følelse er ikke utænkelig i miljøet, men den er sjælden og får netop sit format på baggrund af de mangeartede kærlighedshandler og fornuftsforbindelser. Fornuftsægteskaber kan gå godt som Herjolf og Thorgerds. »De fattede snart kærlighed for hinanden,« står der (18). Andre som Høskulds giftermål bliver ikke den store succes: »Hun og Høskuld kom godt ud af det sammen, skønt de til daglig just ikke omgikkes meget hjerteligt.« (19) Høskuld trøster sig med en ren og skær kønsforbindelse med en trælkvinde, der nu ikke har i sinde at sætte sin stolthed over styr ved den kønslige undertrykkelse. Hun siger i flere år ikke et ord til sin samlever. Først da hendes og Høskulds fælles barn er to år gammelt, kommer Høskuld på sporet af, at hun aldeles ikke er stum, nemlig da hun tror sig alene og taler sit modersmål, irsk, med sin søn (25).

Gudrun skiller sig ud af miljøet ved at kræve ægteskab og erotik

forbundet, men også hun har forskelligartede forbindelser med mænd. Efter et fornuftsægteskab, som hun uvilligt havde indgået, oplever hun med sin anden mand et ægteskab, der er baseret på erotisk tiltrækning. Kiartan var ikke den eneste, hun kunne leve med. I hvert fald ikke før hun mødte ham.

Gudruns stolthed og handlekraft skiller hende derimod ikke ud fra sagaens øvrige kvinder. Hendes åndelige søstre er landnamskvinden Unnr, trælkvinden Melkorka og Aud, der personlig tager hævn for lidt krænkelser (76).

Både for Gudrun og for sagaens øvrige personer er den romantiske idé om at vente på den ene store og livsvarige kærlighed fjern. Men sagaen ved samtidig, at kærligheden *kan* blive så stærk, at den overvælder mennesket og driver en ærefuld mand og kvinde til nidingsværk. Bollis tragedie er på højde med Gudruns. Han er næsten ligeså smuk og tapper som vennen Kiartan, men denne kommer alligevel altid til at overstråle ham en lille smule. Af uerkendt misundelse drives Bolli til at narre Kiartans brud fra ham og siden, for at dulme sin dårlige samvittighed, til at overbevise sig selv om, at Kiartan fortjener at blive slået ihjel. Men Bolli er ingen skurk. Han var skabt til at blive helt. Det er det, der er tragedien.

Sagaen har et mere strålende miljø end de fleste islændingesagaer. Festerne er mere storslåede og boligerne større. Og islændingesagaernes yndlingsidé, at de islandske bønder er ligemænd med konger og fyrster, lanceres også her. Kiartans far, Olaf På, får tilbudt den irske krone – han var i virkeligheden dattersøn af den irske konge, påstås der – og Kiartan svømmer omkap med selveste Olav Tryggvason og elskes af hans søster Ingeborg. Ikke desto mindre glemmes de realistiske detaljer ikke. Det er ikke altid de store og ædle følelser, man slås om og for. Undertiden opstår kampene som følge af tvist om fiskefangst (27-28), kvægtyveri (39) eller arvestridigheder (35-37).

Oehlenschläger forenkler sagaen væsentligt både hvad ydre handling og psykologi angår. Ved at vælge dramaets form afskærer han sig fra at kunne medtage den lange forhistorie. Han har kun et enkelt flash-back i form af et kvad, Gudrun fremfører om Kiartans forfædre. Hos ham er af hele det komplicerede væv af mands- og kvinde-skæbner kun den store ødelæggende kærlighed tilbage. Gudrun har, i modsætning til hvad sagaen siger, ikke elsket nogen af sine tidligere mænd, og Kiartans forhold til den norske kongedatter er rent broder-

ligt. Naturligvis er der ikke tale om, at han kan trøste sig med en anden kvinde. Derfor er Hrefna fra at være hans karakterfaste og elskende hustru blevet hans dydssirede lillesøster.

Bodli er sværtet sort. Han er svag, lumsk og foragtelig fra første færd. Han får da heller ikke lov at dræbe Kiartan og komme i nogen samvittighedskonflikt desangående. Drabet er et vådeskud fra Gudruns hånd, da hun har i sinde at ramme rivalinden Ingeborg. Karaktererne bliver – bortset fra Gudrun – som følge af modsætningspsykologien skabelonagtige.

De realistiske enkeltheder er strøget, og miljøet nærmer sig det fornemme i endnu højere grad, end det er tilfældet i sagaen. Ikke alene besøger Kiartan den norske konge og hans søster og behandles som en ligemand. Olav Tryggvason og Ingeborg besøger minsandten også Kiartan på Island. Et sådant kongebesøg har ingen saga vovet. Det er formentlig fremtvunget af dramatekniske grunde, da personer skal konfronteres på samme skuesplads.

Gudrun er en fremmed fugl blandt dramaets blide nordiske kvinder. Også her ligger en modsætning til sagaen, hvor hun blot inkarnerer en forud kendt kvindetype. Og hun har skiftet karakter.

Da Kiartan vil rejse udenlands i sagaen, er Gudrun utilfreds med arrangementet, ikke mindst fordi de to ikke har fået en afklaring på deres forhold. Hun foreslår derfor kækt Kiartan, at han kan tage hende med: »Så vil jeg,« sagde Gudrun, »rejse udenlands med dig i sommer, og når du tillader det, så har du forsonet mig med, at du så brat har bestemt dig; thi jeg elsker ikke Island.« (86)

Gudrun er den aktive i kærlighedsforholdet og med sit forslag sprænger hun de rammer, der er sat for kvinders udfoldelse, også i sagaernes verden, hvor de to køn ellers er relativt ligestillede. Normalt er det forbeholdt de unge mænd, at udvide horisonten med udenlandsrejser. Oehlenschlägers Gudrun accepterer derimod sin plads. Det er naturgivet, at det er mændene, der skal ud i verden og erhverve sig hæder, og hun tilskynder selv den elskovsfulde Kiartan hertil: (Kiartan) »Forhadet er mig den Reise nu, jeg lovet har min Fader.

(Gudrun) Hold dit løfte, Ven! Hiemfødning maa Du ikke være, reise bør hver ædel Svend.« (290)

Men hendes erobrelyst og tilbøjelighed til at udfolde sig på anden måde end ved at tale om lin og hør – det påstår hun er det eneste Hrefna kan – slår ud på anden vis. Hun bliver en femme-fatale. Hun

kysser Kiartan hedt og forsikrer ham, at hun elsker ham som en søster (278). Hun giver med den ene og tager med den anden hånd. Hun koketterer med Bolli og smutter fra ham som en ål (286). Og når hun ønsker at holde afgørelsen hen i det uvisse, skønt hun føler lidenskab for Kiartan, er det netop ud fra en fornemmelse af, at kun på denne måde kan hun få magt og hævde sig i forhold til mændene:

»Ja, flyv du kun! Du mærker ei den Traad, du har
Om Benet; Gudrun holder den, din Flugt er kort. –
O, hvor det dog er kildrende for Qvindens Hu,
At tvinge Mandens Stolthed, hans Selvstændighed!
Hvad Sødhed eier Elskov vel saa sød, som den? –
Men, Gudrun! du maa vogte dig for Svaghed selv,
At du kan længe trodse som den Seirende.« (280)

Denne kvindetype er der intet af i sagaens Gudrun. Hun er blot lidenskabelig og hensynsløs i elskov og i hævn og så selvfølgelig erotisk tiltrækkende.

Det har været en nødvendighed for Oehlenschläger at omskabe Gudrun, fordi sagaens kvindeskikkelse, der handler og tænker som de jævnbyrdige mænd, var en umulighed i hans samtid, som dybest set ligger bag hans drøm om sagatiden. Skulle en kvinde i guldalderen have udfoldelsesmuligheder var det mest nærliggende, at det blev på det erotiske område, og skulle hun have magt, måtte det være inden for samme område. Som Gudrun selv udtrykker det:

»Den største Gave, Qvinden give kan en Mand,
Er Tilsagn om sin Kiærlighed; o, skil mig ei
Endnu ved denne bedste Skat! Naar du den har,
Har Gudrun intet mere, som kan fængsle dig.« (290)

Det er på ingen måde min hensigt at hævde, at menneskelige reaktionsmønstre altid er samfundsskabte, eller at femme-fatale-typen udelukkende findes i samfund, hvor kvindeundertrykkelsen er dominerende. Der vil sandsynligvis til enhver tid være såvel mænd som kvinder, der bruger deres særlige evner – herunder erotisk udstråling – til at udnytte andre. Men jeg tror femme-fatale-typen har særlig gode kår i forbindelse med kvindeundertrykkelse.

Der er nemlig en interessant forskel på den mandlige forfører-type

Don Juan'en og dens kvindelige modstykke, som vi finder eksemplificeret i Oehlenschlägers Gudrun. En Don Juan griber til hver gang af lyst, en lyst, der blot viser sig ikke at være varig, og han handler i trods mod den samfundsmoral, der lægger bånd på individets frie udfoldelse.

En femme-fatale forbliver selv kold. For hende er det magtspillet, der har interesse, og hun indretter sig inden for samfundsmoralens grænser ved at udnytte dobbeltheden i opfattelsen af kvinden som på én gang seksualobjekt og urørlig. Hendes oprør afspores.

Denne tolkning af femme-fatale-skikkelsen underbygges af den omstændighed, at Oehlenschläger ikke står isoleret i det 19. årh., når han transformerer den norrøne selvstændige og handlekraftige skoldmø-type til en femme-fatale. Samme omdannelse kan iagttages f.eks. hos Henrik Ibsen. I *Hærmændene på Helgeland* (1858) er Hjørdis skabt over Eddaens Brynhild. Men Hjørdis har videreudviklet et træk, der kun findes i svøb hos hendes norrøne ophav: Drømmen om, at den helt, hun vinder, skal være endnu herligere end hende selv. Hun overfører sin ærgerrighed – ikke som Gudrun til det erotiske spil – men til den elskede, som hun ønsker at være til inspiration for på hans strålende heltebane. Fra Hjørdis er der kun et skridt til andre temperamentsfulde og begavede kvinder i Ibsens nutidsdramaer, der slår sig på inspiratricens hverv, ofte til stort besvær for de stakkels udvalgte mænd. En sådan valkyrie-skikkelse er Hilde i *Bygmester Solness* (1892). Og typen er fuldt udviklet i Hedda Gabler i skuespillet af samme navn (1890). Her har vi den på én gang kolde og fristende femme-fatale der er parasit i forholdet til mændenes livsgerning, og som i misundelse over deres frie udfoldelsesmuligheder bliver destruktiv for dem. Hendes oprindelige skjoldmø-natur indiceres ved den drengelopdragelse, hun har fået.

Trods den »interessante« hovedperson vil Oehlenschlägers drama næppe forekomme mange nutidslæsere at være så kunstnerisk vellykket som den mere nuancerige saga. De kunstneriske mangler skyldes nok ikke alene, at dramaet er et alderdomsværk, men den omstændighed, at de mest vellykkede islændingesagaer egner sig dårligt til bearbejdelse, fordi de i sig selv er helstøbte kunstværker.¹⁶ Forsøger man at efterligne dem, ender man let i parodien. Mig bekendt findes der ingen vellykkede moderne islændingesagaer, men nok vellykkede travestier. Jeg tænker her f.eks. på Halldór Laxness

uforglemmelige billede af helte i Norge og på Island i *Kæmpeliv i Nord*.

Islændingesagaens heroiske hovedscener og storslåede personligheder kommer let til at virke overdrevne, hvis de løsriveres fra deres sammenhæng med skildringer af den islandske hverdag og dennes mennesker. Og de store scener kan kun gentages, ikke gøres bedre. Dette kunne være forklaringen på, at fornaldarsagaens uordnede op-hobning af episoder var et mere frugtbart grundlag for Oehlenschlägers geni.

Man kan undre sig over, hvorfor den nordiske oldtid, der havde været studeret og dyrket i to århundreder før Oehlenschläger, først får sit store gennembrud med romantikken. Et gennembrud, den næppe har forvundet endnu, hvor det er nødvendigt at bortskrabe de romantiske klicheer og det efter romantikken følgende sproghistoriske monopol, for at gøre stoffet tilgængeligt for nutidsmennesker.

Selvfølgelig skal en del af forklaringen søges i det nationale behov, der opstod hos det danske publikum i løbet af det 19. årh.s første halvdel som følge af de krige landet blev indviklet i. Oehlenschlägers og andre romantikers nordiske værker kunne bruges i denne sammenhæng.

Men mon ikke Oehlenschlägers nordiske gennembrud også skyldes den suverænitæt, han behandler stoffet med, idet han tillader sig at spejle sig selv og indtolke de af samtidens ideer, der optog ham, i det. Og dernæst og måske først og fremmest hans forelskelse i stof-fets æstetiske muligheder, en forelskelse, der viser sig sprogligt, når han forvandler sine kilders knappe sætninger til anskuelige billeder og hermed løser den bundne lyrik, der ligger i den norrøne fåmælt-hed. Og en forelskelse, der også omfatter kraftudfoldelsen og livslysten hos de kampvante og elskovsduelige hovedpersoner.

I det sidste ligger et nybrud i forhold til det 18. årh.'s moralske skribenter, der altid føler sig forpligtet til at undskylde de nordiske heltes udydige opførsel. Oehlenschläger kan selv have vanskeligt ved at opretholde balancen mellem glæden over liv, kraft og selvudfoldelse hos de mandlige hovedpersoner og en overordnet moral, der bundes i et harmonisyn. For en moderne betragter er der også en indre modsigelse i kvindeskildringen, idet det frigørende moment, der kan ligge i den erotiske åbenhed, står i modsætning til de roman-

tiske kvindeskikkelsers ringe mulighed for frigørelse og selvudfoldelse på andre af livets områder. Denne modsigelse kommer ikke op til overfladen i værkerne, men fremtræder klart når de sammenlignes med deres kilder.

Noter

1. Cf. Lars Lönnroth, »Rhetorical Persuasion in the Sagas«, *Scandinavian Studies*, 42/2 (1970), pp. 157-189.
2. Cf. Lise Præstgaard Andersen, »Nogle kompositionselementer i islændingesagaen« *Acta Philologica Scandinavica* 31/2 (1976), især pp. 178-182.
3. Cf. Theodore M. Andersson, *The Icelandic Family Saga* (Cambridge, Massachusetts, 1967).
4. Cf. Martin Larsen, *Tre essays om de islandske slægtssagaer* (København, 1961), pp. 29-41 og Theodore M. Andersson, »Some Ambiguities in *Gísla saga*«, *BONIS* 1968 (København, 1969), pp. 7-42.
5. Citater fra og henvisninger til *Nordens Guder* og *Helge* refererer til Oehlenschlägers Selskabets udgaver fra 1976 ved Povl Ingerslev-Jensen. Tekstgrundlaget for *Kiartan* og *Gudrun* er Liebenbergs udgave fra 1859.
6. Cf. Torben Nielsen, »Modtagelsen af Digte 1803«, *Oehlenschläger Studier* 1972, pp. 8-32, hvor anmeldelsen er optrykt.
7. Cf. Peter Skautrup, *Det danske sprogs historie* III (1953), pp. 293-324.
8. Cf. Flemming Lundgreen-Nielsen, »Mulm og Skræk og Kamp og Død. Johs. Ewalds *Rolf Krage*«, *Danske Studier* 1969, især pp. 8-12.
9. Cf. Flemming Lundgreen-Nielsen, *Den nordiske fortælling i det 18. årh.* (København, 1968).
10. Således i gængse opslagsværker. Finn Hauberg Mortensen har i »Oehlenschlägers fælheder«, *Meddelelser fra Dansk lærerforening* 1978, pp. 377-393 søgt at godtgøre, at Oehlenschläger allerede i *Digte* 1803 er præget af en kristelig-human indstilling, der ikke kan kaldes egentlig romantisk. Det opsigtsvækkende nye i digtsamlingen skulle da ligge i det æstetiske.
11. Motivet er særdeles udbredt i folkeeventyr og hyppigt anvendt i kunstdigtningen (F.eks. i Holger Drachmanns *Der var engang*). Inden for folkløstikken benævnes det AT 900, *König Drosselbart* efter Grimms eventyr af dette navn. Type-nummeret stammer fra Antti Aarne, »Verzeichnis der Märchentypen«, *Folklore Fellows Communications* 3 (Helsinki, 1920); revideret udgave ved Stith Thompson, »The Types of the Folktale«, *FFC* (Helsinki, 1928). Dets varianter er beskrevet i J. Bolte, G. Polivka, *Ammerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm I* (Leipzig, 1913), pp. 443-449 og i E.A. Philippon, »Der Märchentypus von König Drosselbart«, *FFC* 50 (Greifswald, 1923).
12. Axel Olrik skriver i *Danmarks Heltedigtning* I (København, 1903), p. 161, at motivet med faderens manglende omsorg for barnet må være sekundært, idet han anser denne begrundelse af den senere ulykke for at være »smålig«, og at »Helges brøde var den stadig umættelige elskov.« Han går her klart mod grundtekstens tydelige udsagn. Hans fejltolkning kan skyldes, at han er under indflydelse af 1.

- sin folkeviselæsning, 2. Oehlenschlägers omdigtning i *Helge*, 3. sin samtids kristelige farvede syn på seksualitet, 4. sin egen mandlige synsvinkel.
13. Cf. J.P. Jacobsen, *Niels Lyhne* (Gyldendals Traneklassikere, 1969), p. 63.
 14. Cf. Flemming Lundgreen-Nielsen, *N.F.S. Grundtvig. Skæbne og forsyn* (København, 1965), pp. 17-20.
 15. Her og fremefter citeres efter *Islandske Sagaer* oversat af N.M. Petersen, udgivet af Peter P. Rohde, 2. opl. (København, 1976), *Laxdæla Saga*.
 16. Oehlenschläger bruger beslægtede argumenter i forsvaret for den nordiske mytologi på bekostning af den græske i prisopgaven: »Først bliver netop dens Mangel paa Bearbejdelse et Fortrin, den (dvs. den nordiske mytologi) har for den græske.« (301) »Arbejde i den selv (dvs. den græske) kan han ikke, med mindre han enten vil repetere, hvad der allerede er sagt, eller forandre det. Men at forandre Mesterstykker, hvad er Følgen?«, (302) cf. Liebenberg, *Bidrag til den oehlenschlägerske Litteraturs Historie I* (Kbh., 1868).

Sanct Hansaften-Spil

Af Aage Kabell

Oehlenschlägers »Digte« 1803 er en blandet forretning, og bogen fik en blandet modtagelse. Det svageste afsnit af værket er ligefrem betegnet som »Blandinger«. Hovedstykket er sidste del, »Sanct Hansaften-Spil«, henved hundrede sider broget poesi, der kun nærmer sig det trivielle som tilstræbt kontrast i en symfoni, der i sin art står alene i dansk litteratur.

Det er et lyrisk læsedrama om unges og ældres udflugt til forlystelserne i Dyrehaven, og det blev allerede ved fremkomsten erkendt som anlagt efter et ungdommeligt spil af Goethe. Men der er meget mere i det, både af litterære mønstre og af menneskelighed. Og så er det altså stillet om til dagens Danmark.

Sagt i korthed drejer det sig om et godt borgerligt ægtepar, som tager på skovtur en skøn sommerdag, ledsaget af den hos dem boende frøken Maria, tjenestepigen Cathrine og kusken Mikkell. Maria lider af hemmelig elskov. Det er åbenbart derfor, hun er indlogeret i borgerskabet. Hendes titel af frøken peger op i det højere samfundslag, hvor man ikke bare var jomfru. Hun ser frem til at træffe sin Ludvig blandt forlystelserne. Han nævnes flygtigt som greve, hvad der var noget i de dage, og han må formodes at være endda højere på strå end frøken Maria. Det er vel navnlig derfor, hun er puttet væk.

Området med telte i Dyrehaven er en broget blanding af alting, af gøgl og borgerlighed, af ungdom og alderdom, af varieret larm i en ramme af naturens stilhed. Der var færre mennesker i Danmark dengang. Københavns omegn var landlig. Lystigheden i Dyrehaven var kun et punkt af forstyrrelse i et grønt landskab.

Familien får selskab af »en ung Herre fra Langeland«. Det er Ludvig, der sværmer om sin Maria, hvis yndigheder flere har blik for. De strejfer gennem forlystelserne, af hvilke de mest omfattende er et borgerligt marionetspil og en serie idealistiske perspektivkassebilleder. De hører en sang om den fromme pige Kirsten Piil, som har lagt navn til den stedlige kilde, og Ludvig skænker Maria et glas af kildens mangfoldigt strålende vand.

Mod slutningen af udflugten bænker familien sig til en »Idyl« omkring den medbragte mad. Så viger larmen for den natlige stilhed.

Ludvig og Maria er hver for sig blevet alene i naturen. De finder hinanden. Egetræ, Sanct Hans-Orm, Døden, Sanct Kirsten og Kierlighedens Genie taler og færdes omkring dem og fører dem til deres forening.

Stykket præges af oprør. Også Goethes digtning var et oprør, mod det attende århundredes faste rammer for menneskelivet. Borgerligheden havde overlevet den unge Goethes og hans datidige kampfællers noget sværmeriske protester. Men i den næste generation vendte oprøret tilbage som den raffinerede kulturrevolution, vi kalder romantik, og som i fortsættelse af det førromantiske nybrud drejede europæisk åndsliv ind i den bane, hvor det stadig bevæger sig.

Retningen kendetegnes negativt ved afstanden til det foregående århundredes ofte traditionelt regulerede digtning, som i teorien først og fremmest støttede sig til forskrifter af den romerske digter Horats. Oehlenschläger havde tyret Horats under den skoling i latin, der skulde til, før man kunde studere ved universitetet, og han har ikke glemt ham i Sanct Hansspillet. En berømt passage i romerens »Poetiske Kunst«, som Johan Herman Wessel tidligere havde skæmtet med, omskrives håndfast i det primitivt borgerlige marionetspil:

At gavne medens vi fornöie
har vi bestandig havt for Öie,
da det er Kunstens Hovedsag,
som I skal faae at see idag.

Senere i samme afsnit får den prosaisk tænkende frier sagt nogle forvrøvlede ord om at gå på cothurne eller på sokker, som kun kan forstås med viden om, at Horats tidligere i sit nævnte skrift antyder begreberne tragedie og komedie ved at omtale de optrædendes højere eller lavere fodbeklædning, *cothurnus*, henholdsvis *soccus*. Ved senere lejlighed ihukommes samme værks ord om vigtigheden af at bruge filen i det litterære arbejde, og på latin citeres værkets gyldne regel om at lade det, man skriver, ligge til overvejelse i ni år før udgivelsen. Sidst har vi den mere elskværdige overførelse af et udbrud i en ode af Horats: »o troe mig Fremtid.«

Den horatsiske Ars Poetica var i begyndelsen af det attende århundrede blevet aktualiseret af den engelske klassicismes brillante fløjmand Alexander Pope, der får sin sag for i spillets parodiske billede af den digtende papegøje Poppe. Poppe bekender sig til Horats.

Hans poesi, Hymnen til Middelmådighed, tager dog tonen fra en anden og om muligt endnu flittigere læst latinsk klassiker, Ovid, hvis store værk »Forvandlinger« registrerer tilfælde som Popes overgang til Poppe. Det har også afsat et gyldent ord om middelvejens fortrin.

Samtidig får Oehlenschläger med Poppes poesi tørret blandt andet dagens betydeligste danske digter, idet han med allusion til fortalen i Baggesens fra klassicismen kun halvt frigjorte »Komiske Fortællinger« karakteriserer disses forfatter som Po(p)pes »Digterelev«.

Baggesen havde egentlig behandlet Oehlenschläger pænt. Han havde ved bortrejse fra Danmark et par år forinden testamenteret ham sin danske lyre, hvilket var mere, end Oehlenschläger dengang havde fortjent. I betragtning af de dybe kunstneriske og menneskelige modsætninger, der senere for alvor kom til at skille de to ånder, læser man den unge Oehlenschlägers overgivne drilleri med en følelse af vemod.

I forbindelse med Po(p)pes ode anbringer Oehlenschläger yderligere et nærgående portræt af en velmenende, men pedantisk kritiker, i hvem man genkender litteraten Knud Lyne Rahbek.

Denne havde været professor i æstetik, men trukket sig fra sin fine stilling, fordi han ikke kunde leve op til ungdommens begejstring for den højere spekulation. Derudover var han gift med den vidunderlige Kamma, født Heger, og han var med hende midtpunkt i vort åndslivs vigtigste litterære salon. Oehlenschläger kom der og var efterhånden forlovet med Kammass søster Christiane, hvis bedsteborgerlige ophav på sin side var noget bekymret over den unge bejler med de lidet afklarede talenter. Oehlenschlägers nærgående billede af en pedantisk kritiker virker som et nyt eksempel på overstadig utak for god behandling.

Det åndløst borgerlige marionetspil om frierfærd til en dame, der forklarer, at hjernen er et krudttårn, minder os om, at juristen Anders Sandø Ørsted netop havde giftet sig med Oehlenschlägers søster Sophie, der mellem venner gik under navn af Krudttårnet, og som iøvrigt havde den største personlige og litterære betydning for Oehlenschläger selv.

Brødrene Ørsted fra Langeland, Anders Sandø og naturforskeren Hans Christian, var Oehlenschlägers nærmeste fortrolige og hjælpere. Deres planmæssigt fremadskridende studier kunde ganske vist bringe den unge digter til fortvivelse. Ægteskabet i marionetspillet

fremtræder som et yderligere eksempel på overstadig utak for bedst mulige behandling.

Vi må ikke uden videre dømme digteren efter disse gerninger. Oehlenschlägers hjertelige forhold til de nævnte personer gør det sikkert, at hans karikaturer er ubevidste hævdelser mod en følelse af mindre-værd i forhold til tidens betydeligste forfatter herhjemme og til venner og slægtninge, der stod fastere i dagligdagen. Ordet utak er for så vidt misvisende. Det drejer sig om spirer i underbevidstheden, som ikke kunde være vokset til erkendelse uden at være blevet fortrængt som urimelige.

Men det er en del af den unge Oehlenschlägers geni, at han har kunnet indtage det underbevidste i sin digtning uden selv at fatte mistanke til sit værk. Han har kunnet føre det ubevidste uden om sig selv til en bevidsthed i kunstværket, hvor det tjener et højere formål, og hvor det renses for lavere hensigt. Det er sandsynligt, at den skildrede klaring til kunst uden om den kunstneriske bevidsthed har sat sig andre og mere væsentlige spor i Oehlenschlägers værk.

Tidens begrænsede litterære horisont sprænges ved beskyldning af yderligere repræsentanter for det bestående. »Her seer I nu en borgerlig Stue. / Vi efterligne Iffland og Kotzebue,« hedder det i marionetspillet, med sigte mod tidens mest opførte tyske dramatikere, hvis behandlinger af dagliglivet dog langtfra er blottede for henholdsvis psykologisk og teknisk evne. Også den forrige generations mest spillede danske dramatikere, Thomas Thaarup, der havde bidraget sit til borgerlig ophjælpning af den undertrykte og forsumpede bondestand, får et par skoser med på vejen.

Dette betyder ikke, at den unge Oehlenschläger savnede sans for ro og orden. Han har karikeret klassicismens og borgerlighedens digtere, fordi han opfattede dem og deres poesier som svage og hæmmede. Men når han sætter et citat af den modne Goethe foran hele digtsamlingen, så er det ikke på grund af Goethes førromantiske ungdomsdigtning alene. Oehlenschläger har vidst, at Goethe var blevet en hovedskikkelse i tidens litterære genfremstilling af antikke mønstre, og at romantikken netop stod i modsætning til Goethe.

Oehlenschläger har hos Goethe fundet den brede humanisme, der rakte ud over litterære skoler og skærmydsler, og som Oehlenschläger måske allerede har følt vokse i sig selv. Således har han da også i det fasteste grundlag for antikken, Homer, fundet en uforstilt menne-

skelighed, der måtte vække sympati. Skildringen af middagsspisingen i Sanct Hans-spillet er en idyl på homerisk grundlag, som den var blevet udviklet af den tyske digter J. H. Voss og af Goethe. Den er nu hos Oehlenschläger reduceret i omfang og krydret med nænsom humoristisk understregning af genrens formelle og stilistiske ejendommeligheder:

Her, under Egenes Lye, hvor Vinden vifter saa kiøligt,
ville vi sætte os ned om det simple, landlige Træbord,
som af to Pæle bestaaer og tvende høvlede Bræder,
meget behændigt af Snedkren med Fiirtommer-Söm sammenföiet,
paa den rolige Bænk, som ogsaa bestaaer af to Pæle,
men kun et eeneste Bræt, et Bræt altsaa mindre end Bordet.

Når stykkets unge pige, Maria, i begyndelsen udsynger sit vemod som bearbejdelse af Teklas sang fra Schillers Wallenstein, skyldes det nok en speciel interesse for det pågældende digt, ikke mindst som det netop var blevet komponeret af Weyse. Oehlenschläger lægger en dybde i digtet, som det ikke har i Schillers skuespil. Han gør det romantisk.

De egentlige litterære garantier bag Sanct Hansspillet er tydeligvis romantikkens: de romanske landes digtning i middelalderen og i renessancen, der har givet bevægelsen navn, og hvorfra Oehlenschläger via sine nærmeste tyske mønstre overtager stemningsfulde versformer.

Hertil kommer Shakespeare, der med sin genialske ringeagt for petitesser bliver omtalt direkte et par steder, og hvis Skærsommernatsdrøm ikke har været uden betydning for helheden. Og hertil kommer romantikkens ligeledes direkte nævnte profeter i tiden: den tyske digter Ludwig Tieck og den ene eller den anden af brødrene Schlegel, vel nærmest den digtende kritiker August Wilhelm Schlegel.

Krigen mod Iffland og Kotzebue var udgået fra disse forfattere, der også havde gjort Shakespeare til en af tidens guder. Sanct Hansspillets indblik i et »Speilecabinet« virker som et glimt af Tiecks »Die verkehrte Welt«: »Paa Hodet I seer / alleting! / Alt vendes omkring.« Det er det romantiske oprørs grundtanke, at det omvendte er det rigtige. Tiecks fantastiske teater, hvor alt er muligt, og hvor

længslen er en naturkraft, er det mest aktuelle mønster for Sanct Hansspillet.

Og lad os dermed søge videre frem til dette spils positive træk, forkyndelsen af en ny verdensvisdom, der løfter sig nærmest som en katedral op over gøglet i Dyrehaven og den tilsyneladende planløshed i det hele.

Vi må gøre os klart, at romantikken ikke var nogen i luften svævende kunstretning. Den var principielt en ny naturvidenskabelig teori på grundlag af tidens eksperimenter med elektricitet, der føltes som beviser for en usynlig kraft i naturen.

Et vildskud på denne tankegang var den opfattelse af jordskorpens forskellige dele som et galvanisk element, der var blevet offentliggjort i 1801 af den norske mineralog Henrich Steffens, og som sammen med tidens beslægtede tyske spekulation var bibragt Oehlen-schläger direkte af forfatteren.

Den romantiske lærebygning havde optaget førromantiske forestillinger om historien som en udvikling og skulle, sagt i korthed, vise, hvorledes den guddommelige naturkraft efter sin stråling ned i det skabte vendte tilbage til sig selv ad en bedre og bedre oplyst vej gennem mineraler, planter, dyr og mennesker indtil digteren, der som skabningens toppunkt kunde give udtryk for denne stort anskuede og særdeles dialektiske materialisme.

Systemet får dramatik derved, at guddomskraften er ved at blive væk for sig selv undervejs. Naturen er egentlig et syndefald med konsekvenser, der først overvindes i sidste stadium. Man mærker det under betragtningen af menneskelivet, af historiens løb og af kulturudviklingen i det hele.

Det er ud fra denne tankegang, at borgeren som midaldrende bliver et forkvaklet stadium mellem ungdommen, der står udspringet nærmere, og alderdommen, der står over for at skulle vende tilbage til udspringet, som er naturen og kraften i naturen. Man mærker det i Sanct Hansspillet lige fra den første, sympatisk prægede prolog af »en gammel Gubbe«, der længes efter den højeste eksistens, som han siger det til den evigunge vækstgudinde Flora: »lad mig favne dig med Varme, / favne dig med Kraft og døe!«

Også borgerens indtræden i kulturlivet er et fald fra udspringet, fra naturen. Romantikken forvalter en vigtig arv af kulturpessimisme fra førromantikken vældige kulture reformator Jean Jacques Rousseau, og selvom en åndsretning naturligvis ikke skal vurderes ud fra sine

passiver, så er det dog værd at bemærke, at romantikkens nedbrydning af det borgerlige samfund den dag i dag gentages rituelt over den halve verden.

Som et positivt modstykke til kulturpessimismen tegner sangen om »De Kiørende« et ligeledes fra førromantikken overtaget billede af jordbrugeren som det bedste menneske: »Saa friske, saa sunde / de Bønder vi see.« Virkeligheden lå ikke ganske på højde med dette ideal. Den smukke sangs første linjer: »Fra qualmfulde Mure! / Til Marken saa huld!« er typiske for kulturpessimismen.

Modsætningen mellem kultur og natur antager imidlertid med romantikken en dybere mening end som så. Den bliver til en vrage af objektiv tænkning som erkendelsesmiddel til fordel for den umiddelbare følelse af sandhed og sammenhæng. Også Sanct Hansaften-Spil viser på talrige enkelte steder og i hele opbygningen en sans for det gådefulde og halvt bevidste, eller, som det siges med et ord af Johannes Ewald: det underlige. Det er i denne halve klarhed, at digteren med sit særlige anlæg griber og skuer den naturkraft og den, som man sagde, guddommelige sammenhæng, der virker i ham selv, i alt omkring ham og i tidernes gang.

Det må ikke overraske, at kulturens begyndelse hos Homer under omgælse af latinsk og klassicistisk unatur kan forliges med romantikernes genvundne oprindelighed. Men der har også været lyspunkter undervejs, nemlig i den af samtidens protestantiske oplysning ringegatede middelalder.

Ordet middelalder har vist endnu idag en klang af skumring, og det er dette antagne halvmørke, der i romantikernes øjne gjorde middelalderen til et underfuldt dalstrøg i verdenshistorien.

Vi har hermed aftegnet de vigtigste træk af romantikken, denne bølge af nye idealer, som skyllede hen over den protestantiske oplysning og efterlod et nyt landskab, hvor vi stadig færdes, hvadenten vi sværger til nedbrydningen af borgerskabet eller ej.

Enkelthederne indgår en lykkelig helhed i Oehlenschlägers værk. Et kort begreb af Sanct Hansspillet og romantikkens mål og mening fremkommer således med opstillingerne i den »Perspektivkasse«, der noget henne i stykket demonstreres af »en gammel Mand«, netop som »en lille Verden« eller, som filosoferne sagde, en mikrokosmos. Fremvisning af perspektiviske opstillinger i en kukkasse var et slags erhverv i de dage, hvor man ikke havde let ved at skaffe sig ordent-

lige billeder af noget som helst. Erhvervet er under Oehlenschlägers hånd blevet stærkt idealiseret.

Første billede viser ruinen af en ridderborg, et vemodigt monument over det middelalderlige samfund af »Riddere med Brynjer blaae / og skiønne Möer«. Scenen bruges foreløbig til at præsentere kærligheden som en naturkraft, der drager de elskende til hinanden. Bagved ruinen går solen »ned i hellige Natur«.

Næste billede skildrer først en middelalderlig kampscene. Den anskues til en vis grad heroisk, men samtidig som eksempel på det negative i menneskelivet, hvor parterne »vil hinandens Undergang.« Denne fase finder sit modstykke i en større sammenhæng. Krigen er et udtryk for det oprør, der efter mineralogernes erfaring kan besætte elementerne:

Naturen bliver ofte harm
og dræber sig med egen Arm.
Da velter Bierget Flamme op,
da skielver Jordens Kiempekrop,
da lyner det i høie Blaae
og Dybets Bølger vældigt slaee,
da spænde Mandens Muskler sig
og fordre Vaabenbrag og Krig.
Saa vexler det til sidste Led
imellem Had og Kierlighed.

Læg mærke til, hvor omhyggeligt den antikke naturfilosofis elementer: jord, ild, luft og vand er føjet sammen i denne begrundelse af menneskets krig mod sig selv, og hvorledes hadet og kærligheden, frastødning og tiltrækning i nærmest elektrisk forstand, bliver skiftevis herskende naturfænomener.

Tredje billede er rent ud den romantiske mineralogi sat på vers. Man er blandt elementerne i undergrunden: vand og jord. Den ædleste del af jorden, guldet, brydes af borgerlighedens indtrængende håndlangere, som atter bekæmpes af andre elementer, luften og ilden, med dødbringende dampe og eksplosioner.

Fjerde billede virker som indskudt blandt de øvrige. Det giver i middelalderlige krønikerim en skildring af Saxo Grammaticus, der i »et gothisk Kammer« udarbejder sin Danmarkshistorie. Oehlen-

schlägers opfattelse af Saxos værk er farvet af Anders Sørensen Vedels oversættelse fra 1575, der havde erstattet originalens latinske overkultur med et naturgroet dansk. Vi finder i dette afsnit den vigtige forestilling om nutiden som en mindre værdig periode over for »den straalende Top, / hvorfra vi er siunken og atter skal op.« Heraf følger historikerens nærmest digteriske opgave, »at indgyde Nutid Oldtids Aand«, og hertil svarer en sammenstilling af fortid og fremtid som de mere værdifulde epoker omkring samtidighedens prosaiske ligegyldighed: »det *Svundne* og det *Kommende* hæver sig, / det *Nærværende* ubemærket dør.«

Femte og sidste perspektivkassebillede er et månebelyst landskabsstykke, hvor modsætninger som de tidligere skildrede toner ud i akkorder om »mange underlige Ting« og i vemodige »*Anelser* om dunkle Tid.«

I dette rigt instrumenterede læsedrama om natur og unatur færdes så et par unge elskende, frøken Maria og grev Ludvig. Deres situation er ikke digteren fremmed. Også Oehlenschläger var en ung elskende. Det har næppe stået ham klart, hvorledes han har tegnet sig selv ind i billedet. Det er nemlig gjort med den samme formodentlig ubevidste selvhævdelse, som i dette stykke kendetegner hans omgang med andre modeller. Oehlenschläger var i virkeligheden et usikkert papir, der først skulle akcepteres i en etableret familie. I Sanct Hansspillet bliver det en ung greve – angiveligt fra Langeland, ligesom brødrene Ørsted – der mindst som jævnbyrdig sværmer om sin frøken. Et skjult ønske har bestemt fiktionens rangorden.

På en anden måde er stykkets unge pige alligevel markeret i den sublime position, hvor enhver ung elsker kunde ønske at se sin udvalgte. Man erkender det vel i den sang efter Schiller, som pigen indledningsvis synger til klaveret, og hvormed hun i sin kærlighedstrængsel henvender sig til en højere magt: »Du Hellige! kald da dit Barn til dit Bryst.«

Og så kommer det forbavsende digt i den italienske canzone-form, hvormed Maria ser frem til mødet med sin elskede:

En stor, en hellig Aand usynlig vanker
i al Naturens vidtudstrakte Egne
og vækker Anelser om Livets Glæde.

Vi kender denne ånd. Det er ikke nogen privat kærlighed, Maria taler

om. Det er kærligheden som en del af den kraft, der gennemtrænger og opretholder virkeligheden i stort og småt.

Frøken Maria er et barn af denne ånd, som hun tidligere sang det. Hun står den nærmere end nogen. Hun er samtidig dens brud. Hun er en Jomfru Maria, der med den nye dag fyldes af en ny glæde:

Det gjorde han, den Helligaand, som bringer,
paa lette Zephyrvinger
de Følelser, som har mit Hierte smeltet.
Det gjorde han, den uskyldsrene Due,
som svæver over os paa Himlens Bue.

Udtryk som Maria, hellig Aand, Helligaand og Due er ikke til at tage fejl af. Under typisk romantisk tilbagebøjning mod middelalderens katolske Jomfrudyrkelse er pigen kendetegnet som et udvalgt kar, hvori naturånden skal udgyde sig.

Oehlenschläger oplevede ikke at se denne symbolik forstået. Der skulle gå mange generationer, før det dristige billede nåede til nogen læsers bevidsthed, og før man således kunde nærme sig en erkendelse af, hvad der egentlig foregår senere i stykket.

Næste stadium i den skjulte centralhandling indtræder, da Ludvig og Maria træffes ved kilden, hvor det hele vokser sammen. En mand på stedet synger visen om den vildfarende Kirsten Piil, der blev ledet hjem af kilden, der sprang frem, hvor hendes tåre faldt, efter at hun havde anråbt Gud om hjælp. Historien er et vandresagn. Den såkaldte Sanct Kirsten var ikke så from, som stroferne antyder, og *sancta*, helgen i katolsk forstand, var hun slet ikke. Men der er mine-ralogisk teori under den katolsk farvede vise. Vi følger et af elementerne, vandet, der snor sig gennem et andet, jorden, så bølgerne bliver fortrolige med den naturånd, der råder i dybet. Det er nogle af Oehlenschlägers ypperligste strofer, der i deres faste afrunding af sprog, form og symbolik er blevet stående som både grundlæggelse og fuldendelse af en ny poesi:

I sorten Mulm, i dyben Jord
de klare Bølger rinde.
En ukiendt Vei de langsomt snoer
sig ligesom i Blinde.
De risle giennem Jordens Bryst,

i Dybets mørke Huler,
og skue sikkert der, med Lyst,
hvad Overfladen skiuler.

Den Verden som vi ane hist,
dybt under Havets Bunde,
den har de giennemtumlet vist,
og bølget i dens Lunde.
Den runde, tykke Sölverarm,
som risler her förvildet,
har kysset Ellepigens Barm
og drukket hendes Billed.

Det er herefter naturligt, at det kildevæld, der som Guds redskab sprang ud »og loe i Aftenrøden,« hvor Kirstens tåre faldt, bliver vejledende for den vildfarne. Den er en form af Gud, af ånden i naturen.

Derfor er der ekstatisk løftelse over de vers, hvormed Ludvig rækker sin Maria »et Glas Vand« fra denne kilde. Det er en nadver, en hellig drik af naturens blod som vielse til naturkraften. Vandet, jorden, luften og ilden er med som den »søde Farveharmonie« af »flydende Sölv / i klare Krystal, / som den hvide Finger / i Æthren bringer. / Sölvbølgen kysser / den Purpurcoral, / som Læben omringer!« Lad os lægge mærke til, at det skal være en farveharmonie. Ellers er der jo en vis afstand mellem ild og koral og den purpurkoral, som kan titte frem mellem læber hist og her. Med det symbolmættede optrin er pigen modnet til højden af menneskelig eksistens.

Hun har forsåvidt genvundet den position i forhold til elskeren, som digterens udvalgte havde i forhold til digteren selv. Og nu når vi løsningen og forløsningen i denne Sankt-Hansnat, hvor man efter folketroen blev helbredt af at våge ved kilden.

Da den højeste menneskelige eksistens, den sande sundhed, realiseres mod slutningen af stykket, hvor de unge mennesker er blevet alene i naturen, genfinder vi Ludvig i digterens private rolle som nedtrykt elsker. Hans mørkt modulerede klage i en toneart, man aldrig før havde hørt i danske vers, er en sproglig selvforydelse, der svarer til den åndelige tilstand:

Mat og ene, bleg og ene
siddet jeg blandt Skovens Kroner.

Ene, paa de kolde Stene,
toner Harpen Veemodstoner

.....

Men det blöder og forsöder
i sin Smerte sødt sin Smerte,
möder Anelser og föder
svage Haab, det arme Hierte!

Den i skoven flakkende pige føler sig på mærkelig måde frigjort fra den angst, der naturligt kunde bemægtige sig hende i en sådan situation:

Hvi skielver ei frygtsomme Pige,
mens Morderne lumske sig snige?
Hvi springer hun kiek og forvoven
giennem sorteste Buske i Skoven?

Hun har det i sig siden det glas vand ved kilden. Hun er i pagt med skoven, der hvælver sig »som en Kirke«. Hun har kastet de borgerlige hensyn og iler den højeste eksistens imøde:

Hun frygter ei for de Döde,
hun gierne for Dolken vil blöde,
naar hun i sin sidste Smerte
kan synke til Ludvigs Hierte.

Ja, det står der virkelig, umiddelbart før hun »synker til hans Bryst.« En senere psykiater har hjulpet os til at forstå, hvad der søger sig udtryk med disse ord, og hvad det overhovedet er, der foregår, medens uspecificerede røster istemmer en »Hymne« om tingenes fuldkommengørelse:

Tryllende Harmonie!
i midnatsdunkle Jord.
Salige Sympathie!
Hellige Poesie!
uden Ord.

Sammensmeltning af Lund og Söe
og Stierner og omslynget Yngling og Möe.
Favn mod Favn
tolker hele Naturen Kierligheds Navn.

At den omhandlede højeste eksistens har karakter af livets ophævelse i pagt med alnaturen, er en bevidst tilrettelæggelse fra digterens side. Det hørte til programmets subtiliteter. Men det billedsprog, som forud kendetegner pigens længsel, og som vokser ud af mandens vemod, det er givetvis et nyt og monumentalt bevis på, i hvor høj grad Oehlenschläger kunde og måtte formulere det ubevidste.

Her, og en del andre steder, ser vi den unge digter som et levende vidnesbyrd om den visdom, der fyldte hans sind til bristepunktet: at en anet natur åbenbarer sig gådefuldt gennem digteren.

Fra *Seven Gothic Tales* til *Syv fantastiske Fortællinger*

Af Knud Sørensen

I sit forord til *Syv fantastiske Fortællinger* (Reitzel 1935, herefter betegnet som D) siger Karen Blixen bl.a. om sin bog: »Jeg har da gerne villet, at den i Danmark skulde komme som en original dansk Bog og ikke i nogen, om end aldrig saa god Oversættelse«. Om oversættelse er der altså ifølge forfatterinden ikke tale.¹ Denne umiddelbart lidt gådefulde udtalelse forstår man bedre, når man i enkeltheder sammenligner den engelske og den danske version af bogen; for set i forhold til *Seven Gothic Tales* fremstår *Syv fantastiske Fortællinger* i mange passager som en fri gendigtning, ofte med tilføjelser og ændringer, sjældnere med forkortelser. Men i talrige andre passager er der tale om oversættelse af den engelske tekst. Da denne undersøgelse er af sproglig art, vil der i reglen i det følgende blive set bort fra frit parafraserede passager, og opmærksomheden vil blive rettet mod de dele af teksten, der kan betegnes som oversatte.

Den engelske tekst – eller rettere de engelske tekster, for de er ikke identiske – frembyder nogle ejendommeligheder, som vil blive beskrevet, før der skrives til en undersøgelse af den danske tekst. De benyttede engelske udgaver er: den amerikanske førsteudgave af *Seven Gothic Tales* (Harrison Smith and Robert Haas, New York, april 1934, herefter betegnet som A), den britiske førsteudgave (Putnam, London, september 1934, herefter betegnet som B) og Penguin-udgaven fra 1963 (herefter betegnet som P).

Sammenligning mellem A og B

I et brev til sin britiske forlægger henviser Karen Blixen til »a list of slight corrections which I want made in the English edition.«² Andetsteds³ hævder hun, at det kun er pagineringen, der adskiller de to udgaver. Hvis man ser meget stort på sagen, kan den sidste udtalelse give mening; men en nøje sammenligning viser, at der er en række forskelle.

Hvad for det første det ortografiske angår, er der intet mærkeligt i, at den amerikanisering, der er karakteristisk for A-teksten, er opgi-

vet i Putnam-udgaven. Nogle eksempler: »neighborhood« (A 1) – »neighbourhood« (B 173); »gray« (A 1) – »grey« (B 174); »maneuver« (A 8) – »manoeuvre« (B 182); »center« (A 15) – »centre« (B 191); »defense« (A 17) – »defence« (B 194); »unrivaled« (A 24) – »unrivalled« (B 202); »worshippers« (A 25) – »worshippers« (B 203); »practiced« (A 44) – »practised« (B 226); »ax« (A 47) – »axe« (B 230); »onto« (A 65) – »on to« (B 251).

I et par tilfælde er desuden en specifikt amerikansk glose blevet udskiftet med en britisk form: »specialty« (A 17) bliver til »speciality« (B 193), »a raise« 'lønforhøjelse' (A 370) til »a rise« (B 462); muligt ligger samme motiv bag ændringen af »cute« (A 295) til »crafty« (B 369), hvilket sidste adjektiv dog har decideret nedsættende klang.

Idet vi forbigår de passager, hvor en ændring fra A til B indebærer en egentlig revision af meningen (fx A 385: »It was indeed as if he saw young Augustus Schimmelfmann *playing chess* with his tutor . . .« over for B 479: » . . . *discussing Life* with his tutor . . .«), skal vi se på nogle ændringer, der synes at vidne om forfatterindens ønske om at søge at forbedre eller tydeliggøre teksten.

One straight line ran through it (dvs. den unge piges krop) *from neck to ankle*, as though the heaven-aspiring column of a young tree. (A 97).

B 89 ændrer dette til » . . . *from ankle to neck* . . .«, hvorved der opnås retningsparallelisme med det himmelstræbende træ.

Et par meningsforstyrrende passager i den amerikanske tekst forbedres i den britiske. Når man i A læser om »the *stifling* atmosphere of the closed carriage« (317), rimer dette dårligt med den oplysning, der gives på den følgende side: »In the carriage it had been *cold* . . .« (A 318), da *stifling* mest oplagt fremkalder associationer i retning af hede. B-teksten retter til »the *stale* atmosphere« (395). Fremdeles finder vi i A-teksten følgende passage:

I think that she was very hungry, under the influence of the food. We had some caviar, I remember, and a cold bird. She began to beam on me . . . (98f.).

Dette hænger ikke særlig godt sammen, men det forbedres kendeligt i B til:

I think that she was very hungry. Under the influence of the food – we had some caviar, I remember, and a cold bird – she began to beam on me . . . (B 90).

Bestræbelser på at tydeliggøre teksten ses også i rettelsen fra »quite straight to ruin« (A 105) til »quite straight *down* to ruin« (B 98), fra »This state of mine« (A 105) til »This state *of mind* of mine« (B 99) og i tilføjelsen af et personnavn nedenfor:

Twice she started her in a little milliner's shop, for the girl was talented and had an eye for elegance, and advertised it herself by wearing no bonnets but hers . . . (A 232).

Sidste del af denne passage lyder i B-teksten: » . . . and *Eliza* advertised it herself...« (289). Et par andre steder fornemmer man forfatterindens ønske om at nå til en mere mundret formulering; sammenlign disse omformuleringer:

They left twelve dead and wounded men on the deck . . . (A 227).

They left twelve of their men dead and wounded on the deck . . . (B 283).

The young Cardinal, after the church had handled him, came out a man of the world . . . (A 6).

After the Church had handled him, Hamilcar came out a man of the world . . . (B 180).

I det sidste eksempel er det dog tvivlsomt, om der er opnået nogen forbedring; A-tekstens konstruktion er ganske almindelig på engelsk. Når B-teksten stryger et »yet«, der findes i A-teksten:

It was a little early in the season *yet* to travel this way at all. (A 280, sammenlign B 350).

beror det muligvis på, at teksten umiddelbart derefter fortsætter:
 »There were only a few people on the road as yet . . .«

Endelig kan det nævnes, at nogle regulære fejl i A bliver rettet i B. Fx bliver »take up *thine* cross« (A 67) forbedret til » . . . *thy* cross« (B 254), og »that anyone should *chose*« (A 212) bliver til » . . . *choose*« (B 60).

Alt i alt betegner de ændringer, der er foretaget fra A til B, afgjort forbedringer, selv om det kan tilføjes, at der i et par tilfælde er indløbet nye trykfejl i B.⁴

Træk, der er fælles for A, B og P

Lad os dernæst se på Karen Blixens engelske sprogform, som den fremtræder i alle tre udgaver: A, B og P.

Et af de iøjnefaldende træk er de mange arkaismer. Forfatterinden har tydeligvis ønsket at anslå en ikke-moderne tone, men i nogle tilfælde rykker hun sprogformen længere tilbage end den tid, på hvilken handlingen i fortællingerne udspiller sig. Flere steder bringes der Shakespeare-reminiscenser, fx:

For this I owed the young men *much thanks*. (A 337, B 420, P 293; sammenlign *Hamlet* 1.1: »for this relief much thanks«).

Fantastical by nature, she saw no reason for temperance . . . (A 17, B 194, P 135; den moderne form er *fantastic*).

Karen Blixen ynder litterære, poetiske og arkaiske glosser som »tarry« (A 8, B 182, P 127), »verily« (A 24, B 201, P 140), »swain« (A 219, B 274, P 191) og udråbsordet »lo« (A 60, B 245, P 171), og hun bruger ofte »like to« som sammenligningskonjunktion, hvor moderne engelsk har *like*, fx »a murmur, like to the vibrating of a string« (A 355, B 442, P 308). Påfaldende er også det elizabethansk klingende »the which« som i »the prison, the which, as you know, is built into the rock« (A 65, B 251, P 176) og konstruktionen af benægtelser og spørgsmål uden *do*:

For fire they fear not . . . (A 145, B 150, P 106).

»What says Said?« (A 355, B 442, P 308).

samt den hyppige anvendelse af konjunktivsformer som i

In the meantime we have nothing to do but to remember what life *be* really like. (A 27, B 205, P 143).

It *were* better for a man that he should . . . (A 45, B 227, P 158).

Da bogen udkom i 1934, var de fleste anmeldere enige om at berømme både dens indhold og dens sprog. Mark Van Doren udtalte bl.a., at de få afvigelser fra idiomatisk engelsk var »so attractive as to seem premeditated«⁵, og en lignende bemærkning havde Dorothy Canfield Fisher gjort i et brev til Thomas Dinesen i 1932⁶. Disse vurderinger er uspecifikke, og de er karakteristiske for læsere uden kendskab til dansk. De netop omtalte arkaismer kan i nogle passager nok virke lidt maniereret, men det er dog langt mere forbløffende at konstatere, at der i alle tre engelske udgaver optræder en række syntaktiske, idiomatiske og semantiske afvigelser fra moderne engelsk sprognorm, i nogle tilfælde fejl af elementær karakter. Til dem, der nævnes her, skal føjes de i næste afsnit omtalte, der optræder i A og B, men korrigeres i P. Flere af disse afvigelser er ganske åbenbart danismer.

Blandt syntaktiske afvigelser kan anføres følgende passage fra 'The Poet':

he would not have liked to grieve *any* of them (A 397, B 494, P 344).

Af sammenhængen fremgår det tydeligt, at der kun refereres til *to* personer, hvad der da også stemmer med D 489: »han vilde paa ingen Maade gøre nogen af de to Sorg.« Men *any* er vildledende for engelske læsere, da det kun bruges om flere end to; det ventelige pronomen er *either*.

En klar danisme foreligger i:

he . . . had nearly strangled me. (A 320, B 399, P 278).

hvor den tænkte risiko på engelsk udtrykkes ved præteritum, ikke som på dansk ved pluskvamperfektum. Hvor Karen Blixen skriver: »he goes on saying that . . .« (A 198, B 44, P 35), bruger hun en for-

mulering, der betyder 'han bliver ved med at sige...', medens sammenhængen tydeligt kræver en anden konstruktion, nemlig infinitiv; man havde ventet »he goes on to say...« i betydningen 'han siger dernæst...'.

I denne forbindelse bør endnu en passage kommenteres. Det drejer sig om den scene i 'The Poet', hvor Fransine spørger Anders: »what is the matter?« (A 409, B 509, P 354), hvorpå Anders bevidst misforstår spørgsmålet, som om det havde lydt »what is matter?« Men selv om den unge digter angives at være døddrukken, virker hans drejning af spørgsmålet næppe ganske overbevisende på den engelske læser, for hvem der består et meget klart skel mellem *matter* ('det materielle', 'materien') og *the matter* ('sagen').

Blandt de idiomatiske ejendommeligheder må fremhæves en passage, hvori der forekommer en vending, som er tydeligt påvirket af dansk ordstilling:

But in truth I was just being whirled about, *forward and backward*, by my aching heart... (A 280, B 350, P 244).

hvor engelsk har den omvendte rækkefølge af leddene.

Fra et engelsk synspunkt må præpositionsbrugen virke besynderlig i:

But all these honoured guests *arriving* at the same moment, unexpected, *to* a house... (A 178, B 19, P 18).

hvor den ventelige præposition i forbindelse med *arrive* er *at*. Der ligger formentlig et dansk idiom bag formuleringen:

Madame De Coninck *took her death over* the loss of her son. (A 229, B 285f., P 199).

og hvor normalt engelsk har udtrykket »food for thought«, bruger Karen Blixen flere steder »stuff for thought« (fx A 206, B 53, P 42), bag hvilket der vel skjuler sig det danske *stof til eftertanke*. Noget hjemmestrikket virker også Morten De Conincks »sound moral Latin« (A 260, B 324, P 227).

Semantisk afvigelse fra standardengelsk er der flere eksempler på, og de forklares nok bedst som danismer. Nogle danismer er åbenbare og let erkendelige (et godt eksempel er *forward and backward*); an-

dre er lumske og lader sig forholdsvis let overse, og blandt dem finder vi de såkaldte 'falske venner', dvs. beslægtede ordformer, der optræder både på engelsk og på dansk, men som har forskellig betydning på de to sprog. Det klareste eksempel hos Karen Blixen på denne sidste type er ordparret *frivolous* – *frivol* (med afledningen *frivolity*). På engelsk er *frivolous* et ret uskyldigt ord, omtrent = 'overfladisk, pjanket', men uden antydning af de seksuelle associationer, der hænger ved det danske *frivol*. Allerede når man betragter de engelske kontekster, hvori ordet forekommer, bliver det åbenbart, at Karen Blixen har ladet den engelske glose overtage den danskes indhold, og hun gengiver da også *frivolous(ly)* ved *frivol* eller *letfærdigt*:

She took her fortune, her house, and her jewels as the wages of sin . . . , and because of this she was extremely generous with her money, considering that what had been *frivolously* gathered must be *frivolously* spent. (A 21, B 198, P 138).

Hun betragtede sin Formue, sit Hus og sine Juveler og Vogne som Syndens Sold . . . , og var yderst rundhaandet med sine Penge ud fra den Betragtning, at det, som er kommet ind ved *Letfærdighed*, skal gives *letfærdigt* ud. (D 200f.).

Less *frivolous* than the traditional old libertine who in his thoughts undresses the women with whom he sups, Boris liberated the maiden of her strong and fresh flesh together with her clothes . . . (A 146, B 151, P 107).

Mindre *frivolt* end den traditionelle gamle Libertiner, der i Tankerne klæder de Damer af, som han souperer med, befriede Boris Pigen for hendes friske og kraftige Hud og Huld sammen med Klæderne . . . (D 155).

Et lignende eksempel frembyder Karen Blixens brug af ordet *scribe*; det har to hovedbetydninger: '(af)skriver' og 'skriftklog', men hun bruger det anderledes:

a distinguished dramatic and philosophical *scribe* . . . (A 236, B 295, P 206).

en fremragende Dramatiker og filosofisk *Skribent* . . . (D 296).

Samme sted bliver »In the families of clergymen and scribes« gengivet »I Præstegaarde og lærde Folks Huse«.

Ejendommelig er også Karen Blixens anvendelse af *row* som i »a row of wild scenes« (A 114, B 112, P 80); det er formentlig det danske *rækkes* semantik, som spøger. Det danske ord forekommer ofte i ikke-fysisk bemærkelse, om 'serie' eller 'antal', men det engelske ord er snævrere og bruges hovedsagelig kun om en fysisk række.

Endelig skal følgende passage anføres:

Many of these institutions ... have had ... inheritances and legacies *bequested* to them. (A 109, B 105, P 75).

Dette er påfaldende, for i moderne engelsk er *bequest* kun substantiv; det tilsvarende verbum er *bequeath*. Imidlertid kunne *bequest* fungere som verbum indtil slutningen af det 18. århundrede, og det kan derfor ikke udelukkes, at forfatterinden har anvendt formen som en bevidst arkaisme, selv om det nok forekommer sandsynligere, at den er løbet hende i pennen på grund af hendes ukendskab til det moderne verbum. I alle tilfælde må det forbavse, at det amerikanske og de britiske forlag tilsyneladende stiltiende har accepteret denne og de andre afvigelser fra standardengelsk. Meget tyder på hastværk.

P korrigerer A og B

Medens de i det foregående afsnit omtalte træk er fælles for alle tre engelsksprogede udgaver, optræder der en række andre afvigelser fra moderne standardengelsk, som A og B er fælles om, men som er blevet korrigeret i P. Det drejer sig dels om, hvad der må betegnes som regulære fejl, dels om arkaiske eller sjældent forekommende former.

Indledningsvis kan der gøres opmærksom på, at nogle meningsforstyrende trykfejl i A og B rettes i P: *as* (A 115, B 112) > *us* (P 80); *sea* (A 388, B 483) > *seat* (P 336); *locust* (A 186, B 29) > *locusts* (P 25).⁷

Ortografi. Stavemåden *loath* bruges for verbet (A 145, B 150), medens P har *loathe* (106). – I moderne engelsk er substantivet *courtesy* udskilt fra *curts(e)y*, der er substantiv og verbum: 'nejen', 'neje', og det er derfor forståeligt, at hvor førsteudgaverne har »Rosina ... courtesied« (A 175, B 16), retter P til »curtsied« (16). – Selv om førsteudgavernes »a glassful of wine« (A 346, B 431) ikke er umuligt i dag, retter P til det mere oplagte »a glass full of wine« (301). – Hvor

A og B har »Holophernes« (46, 229), finder vi den kurante engelske stavemåde »Holofernes« i P (160).

Morfologi. Den i dansk brugelige navneform »Linné« optræder i A 28 og B 207, medens P ændrer formen til »Linnaeus« (145) i overensstemmelse med engelsk sædvane. Fremdeles møder vi den uengelske form »arithmetics« i A 43 og B 225, medens P har »arithmetic« (157). Indflydelse fra dansk er tydelig i former som »catastrophal« (A 113, B 110) over for P's »catastrophic« (78) og »piquantry« (A 238, B 297) over for P's »piquancy« (207). Former, der nok kan forekomme, men som er sjældne i moderne engelsk, er adjektiverne »impassionate« (A 138, B 141), hvor P foretrækker »impassioned« (100), og »phlebotomic« (A 245, B 306), hvor P retter til »phlebotic« (213).

Syntaks. I A og B optræder der en halv snes uengelske konstruktioner, hvoraf flere bærer tydeligt vidnesbyrd om påvirkning fra forfatterindens modersmål:

it had to be decided quickly *who* of the passengers should change places with the family of the farmhouse. (A 11, B 186; P retter til ... *which* ... (130)).

It was not constructed, *no* more than was the Count himself, to spread itself much on earth ... (A 44, B 226; P retter til ... *any* ... (158)).

the wind was blowing *strong*. (A 132, B 134; P retter til ... *strongly* (95)).

Sammenlign omvendt en *-ly*-form, hvor den korte form er påkrævet:

preciously few (A 293, B 366; P retter til *precious* few (255)).

The ashes which I strew on my head *is* theirs! (A 136, B 138; P retter til ... *are* ... (98)).

Her soul, like *they*, donned the old uniform. (A 255f., B 318; P retter til ... *theirs* ... (223)).

all the colours of daytime lie dormant in the landscape *like* in

the paints used for pottery ... (A 374, B 466; P retter til ... *as* ... (325)).

He has become, like your woman, many persons, and gives up, like her, *to be* one. (A 354, B 441; P retter til ... *being* ... (308)).

Probably she knew enough of *the* hard necessity ... (A 401, B 499; P udelader artiklen (348). Sammenlign kommentaren ovenfor s. 50 til *(the) matter*).

I en passage optræder der et singularispronomen, hvor konteksten viser, at pluralis er påkrævet:

'... Do you not *yourself* tell us, my lords spiritual, that our trials are really blessings in disguise ... (A 24, B 202; P retter til ... *yourselves* ... (141)).

Idiomer. I et par tilfælde forekommer der uidiomatiske præpositioner i A og B:

dogs *in* leads ... (A 276, B 346; P retter til *on* (241)).

from the same reason (A 310, B 387; P retter til *for* (269)).

P's rettelser er imidlertid ikke konsekvente. Hvor førsteudgaverne i én passage har det nu forældede »*put* fire to the house« (A 18, B 194), retter P til »*set* fire to the house« (135), men andetsteds får *put* lov at blive stående (fx A 46, B 228, P 159).

She herself had had many mendicant letters in her *days* ... (A 250, B 312).

bliver i P's redaktion til »in her *day*« (218), hvor *day* omtrent er lig 'glansperiode'. Indflydelsen fra dansk er tydelig her og i følgende eksempel:

the waves of indignation and discussion were at the time *going high* there. (A 400, B 497).

hvor P har det idiomatiske »running high« (346).

Semantik. Et par steder optræder der i A og B ord i en betydning, der skurrer så klart mod, hvad konteksten kræver, at P retter. Således omtales i A 243 og B 303 »a fashion for *surnames*«, som i P korrigeres til »nicknames« (211), og når det et andet sted i førsteudgaverne hedder:

Morten had always been wont to speak very *lowly* ... (A 254, B 317).

erstattes dette adverbium i P af »softly« (221). I begge førsteudgaverne bruges »the parquet« = 'parkettet i et teater' (A 333, B 415), skønt ordet kun i amerikansk engelsk har denne betydning. I P erstattes ordet af »the stalls« (290).

På grundlag af disse rettelser ligger det nær at antage, at en række træk i A og B, der strider mod standardsproget, og som måske har fået lov at blive stående på grund af hastværk, er blevet korrigeret i den senere udgave, for at teksten kunne fremstå som mere normal for en moderne læser. Selv om det drejer sig om ikke så få rettelser, kan man undre sig over, at korrektionerne ikke er mere gennemgribende og mere konsekvente, end tilfældet er. Det har ikke kunnet opklares, hvem der er ansvarlig for rettelserne.

Anglicismer hos Karen Blixen

Efter at vi nu har undersøgt de engelske tekster, går vi over til at se på engelskens nedslag i Karen Blixens dansk. (I resten af undersøgelsen nøjes vi med at angive P's paginering). De følgende bemærkninger tilsigter på ingen måde at forklejne Karen Blixen som prosaist: hun er i alle væsentlige henseender en suveræn behersker af sit modersmål. Alligevel kan der i en række tilfælde spores indflydelse fra det sprog, som hun oversætter/gendigter fra. Der optræder nogle få mere eller mindre etablerede anglicismer, fx:

we ... *fall back upon* this one thing when the others fail us. (P 182).

det *falder* vi tilbage *paa*, naar alt andet slaar fejl. (D 261).

beings unable to *raise money* at any fatal moment (P 229f.).

Væsner, der ikke forstaar at *rejse Penge*, naar det gælder (D 327).

a sort of natural intoxication *upon which he could draw* (P 26).
et Fond af berusende Livsglæde, hvorpaa han kunde *trække* (D 37).

Ofte er der ikke tale om nogen sort-hvid situation: i nogle passager bruger forfatterinden ord og udtryk, der vel kan forekomme på moderne dansk, men som er ret sjældne. Hvis sådanne ord og vendinger er hyppige på engelsk, vil vi betragte dem som mulige anglicismer. Foruden egentlige anglicismer vil der i det følgende også blive anledning til at komme ind på mere eller mindre vellykkede oversættelser.

Et enkelt sted må oversættelsen siges at være mislykket. Når man læser:

»... I do not mind dying now, for I have seen what no one has ever seen.« (P 238).

»... Nu bryder jeg mig ikke om at dø, for jeg har set, hvad ingen anden har set.« (D 340).

vil man i hvert fald ved første blik tillægge denne ytring den modsatte betydning af den, forfatterinden har tilsigtet, idet hun har anvendt udtrykket *bryde sig om* i en betydning, der af ODS betegnes som »nu næppe br.«

I en anden passage har Karen Blixen overført en sætningskonstruktion, der næppe er acceptabel i dansk af i dag:

Women, he thought, when they are old enough to have done with the business of being women, and can let loose their strength, must be the most powerful creatures in the whole world. (P 83).

Kvinder, tænkte han, naar de bliver gamle nok til at kunne slutte af med den tunge Opgave at være Kvinder og kan give deres Kræfter frit Spil, maa da vistnok være de stærkeste Skabninger i Verden. (D 123).

Dette kan sammenlignes med Karen Blixens typiske fremgangsmåde, der illustreres nedenfor.

Medens de sidst anførte passager må betragtes som undtagelser, gælder det samme ikke et stilistisk-syntaktisk fænomen, som optræder ret hyppigt i *Syv fantastiske Fortællinger* og andetsteds hos Karen Blixen. I en forbindelse af bisætning fulgt af hovedsætning finder man normalt på dansk, at et egennavn eller et substantiv går forud for det pronomen, der refererer til det.⁸ Det forholder sig gerne omvendt hos Karen Blixen, der lader pronomen gå forud for korrelat både på engelsk og på dansk, fx:

At the moment when she had spoken to *him*, the face of *the old Jew* had undergone a strange and striking change. (P 304).

I samme Øjeblik, som hun henvendte Ordet til *ham*, havde *den gamle Jødes* Ansigt forandret sig paa den forunderligste Maade. (D 431).

Også andre konstruktionstyper kan have pronomen før korrelat, således relativkonstruktioner og indskudte hovedsætninger:

The double rebelliousness in the two young people, the happiness of whose lives *she* was arranging, seemed to make *the Prioress* lose speech, or faith in speech. (P 109).

Et saadant ligefremt Mytteri fra begge de to unge Menneskers Side, hvis Lykke *hun* havde besluttet at gøre, fik aabenbart *Priorinden* til at tabe Mælet, i alt Fald Troen paa Talens Nytte. (D 157f.).

The echo of the song – for *she* now declared that it was a five minutes' course from her ear to her mind – was making *Miss Fanny De Coninck* thoughtful and a little absent-minded. (P 207).

Ekkoet af denne Sang, – for *hun* havde selv erklæret, at der nu var et ti Minutters Stykke Vej fra hendes Øre til hendes Forstand –, havde gjort *Frøken Fanny* ganske tankefuld. (D 297).

Da dette fænomen er udbredt på engelsk, men ret sjældent på dansk, kan dets hyppige forekomst hos Karen Blixen betragtes som en anglicisme. Det kan også træffes i den danske version uden engelsk forlæg:

The more *they* listened the more *they* shook their heads. (P 323).

Jo mere *de* lyttede, jo fastere blev *de Gamle* i deres Beslutning. (D 458).

Men det må tilføjes, at forfatterinden ikke slavisk overfører fænomenet, måske fordi hun har haft en fornemmelse af, at overdreven brug af konstruktionen kunne virke noget udansk. Således finder vi også:

After the storm had passed over *its* head *the little town* gave for years the impression of someone benumbed by shock and lying very low. (P 311).

Efter at Stormen var gaaet hen over *den lille Bys* Hoved, gjorde *den* i mange Aar Indtryk af at ligge som lammet, og saa stille som en Mus. (D 443).

En række steder benytter Karen Blixen oversættelser, som ikke er umulige, men som gør indtryk af at være mindre idiomatiske, og i hvilke det engelske forlæg tydeligt skinner igennem. Her er nogle eksempler:

»Fifteen years later, in 1889, I passed through Paris on my way to Rome, and stayed there for a few days to see the exhibition and the Eiffel Tower which *they* had just built. (P 74).

Det var i Paris femten Aar efter, i 1889. Jeg opholdt mig der nogle Dage paa Vejen til Rom for at se den store Udstilling og Eiffeltaarnet, som *de* da lige havde bygget. (D 108).

Her ville et *man* vel være mere idiomatisk.

The spectator outside *held his breath*. (P 325).

Tilskueren udenfor paa Terrassen *holdt sit Vej*r. (D 463).

Dansk bruger normalt ikke possessivt pronomen her, således at *holdt Vejret* ville være mere idiomatisk.

»... four or five women« (P 152) > »fire eller fem Damer« (D 220); tilsvarende forekommer flere andre steder, hvor man kunne vente »fire – fem« etc.

»She was good company« (P 307) bliver til »Hun var ... over-

maade godt Selskab« (D 435), en noget for direkte oversættelse (i stedet for en omskrivning som »spændende at være sammen med«).

Kardinalens »In this manner, Madame, we are dying for a *lost cause*« (P 170) gengives »Saaledes, Deres Naade, dør vi for en *tabt Sag*« (D 245), en gengivelse, der kan fremkalde uønskede associationer; »en sag, der (allerede) er tabt« ville have været at foretrække.

Engelsk har ikke noget ord for 'søskende'; når Karen Blixen får brug for begrebet i sin engelske version, må hun benytte *brothers and sisters*, og dette udtryk overføres flere steder råt til dansk, fx »The Cardinal had nine brothers and sisters« (P 125) > »Kardinalen havde ni Brødre og Søstre« (D 182).

I flere passager er forfatterindens præpositionsvalg let ejendommeligt. Nogle eksempler:

with every minute she grew paler. (P 283).

med hvert Minut blev hun blegere. (D 403).

I denne anvendelse er *med* ikke umuligt, men moderne dansk foretrækker i reglen *for*.

authorities *on* food and morals. (P 86).

Autoriteter *paa* alt, hvad Bordets Glæder og moralske Problemer angik. (D 127).

Præpositionen *vedrørende* ville være mere idiomatisk her.

»we will drink a glass together, you and I, from the wine which I have put aside *for* today.« (P 88f.).

»vi vil tømme et Glas sammen, Du og jeg, af den Vin, jeg har lagt til Side *for* den Dag, der nu endelig er oprunden.« (D 130).

Et *til* ville være mere oplagt her.⁹

I forbindelse med Karen Blixens præpositionsbrug kan det være rimeligt her også at omtale en passage, der er tilføjet i den danske version uden hjemmel fra den engelske tekst:

Til den helt unge Generation beskrev Frøken Eliza ... sig selv i to Linier af den gamle Dansevise ... (D 304).

Den valgte præposition virker ejendommeligt her; man spørger sig selv, om det kan have været den engelske præposition *to*, der har foresvævet en forfatterinde, der vekslede mellem at gøre notater på engelsk og på dansk.¹⁰

Blandt andre gengivelser, der kan betragtes som anglicismer, anføres:

I took out my card, wrote on it the name of the old Jew, and a regular challenge in the best style, asking him to *see* me at once ... (P 274).

Jeg tog mit Kort frem og skrev den gamle Jødes Navn derpaa, tillige med en regulær Udfordring efter de bedste Mønstre. Jeg forlangte, at han skulde *se* mig med det samme ... (D 390).

Den oplagte gengivelse af *see* i denne betydning er *tale med*, *møde*.

Når placeringen af en bygning skal angives, bruges på engelsk hyppigst verbet *stand*, medens dansk foretrækker *ligge*; *stå* må vel anses for let uidiomatisk (til trods for »Der staar et Slot i Vesterled«). Det er interessant at bemærke, at Karen Blixen på samme side veksler mellem *ligge* og *stå* til gengivelse af engelsk *stand*:

... where the palace had *stood* (P 311).

... hvor Slottet havde *ligget* (D 443).

the place where the palace had *stood*

det Sted, hvor Slottet havde *staaet*

Om et hus bruger forfatterinden *stå*:

Upon the corner of a street of Elsinore ... there *stands* a dignified old grey house ... (P 189).

Paa et Gadehjørne i Helsingør ... *staar* et værdigt, gammelt, graat Hus ... (D 273).

Det har været fristende for forfatterinden at overføre sit prægnante engelske udtryk til dansk:

a poor fool out on a wild-goose chase after a woman. (P 244).

et stakkels Fæ ude paa Vildgaasejagt efter en Kvinde. (D 348).

Det kan ikke misforstås i sammenhængen, men ODS gør opmærksom på, at ordet er sjældent i denne videre anvendelse.

Der er ikke altid nogen skarp grænse mellem en anglicisme og en oversættelsesfejl. Det er klart, at når »my new fir plantation« (P 82) gengives »min nye Fyrreplantning« (D 121), er der tale om en regulær fejl, da *fir* = 'gran', og ligeledes, når »bassoons« (P 344) oversættes ved »Basuner« (D 489), eftersom *bassoon* betyder 'fagot'. Men hvad, når *pathos* bliver til *patos*, *pool* til *pøl* og *sneer* til *snerre*? Sammenlign:

Then ... she broke into some lines of verse, herself, as she went on, carried away by the *pathos* of the words ... (P 95).
saa gav hun sig pludselig ... til at citere nogle Verslinier, selv mere og mere henrevet af Ordenes *Patos* ... (D 139).

In the candlelight these flat walls blushed and shone deeply, in places glowing like little *pools* of dry, burning, red lacquer. (P 219).

I Skæret fra de tændte Lys vekslede Farvetonerne i mørkt og lyst og glødede nogle Steder som smaa *Pøle* af tørt, brændt Lak. (D 314).

»No? Not at all?« *sneered* the old lady. (P 99).

»Naa, saa det vil hun ikke? Slet ikke?« *snerrede* den gamle Dame ... (D 144).

I lidt ældre dansk har *patos* samme klang som det engelske ord, dvs. med association i retning af det ophøjede; men i dag har ordet i dansk tendens til at bruges nedsættende og er derfor ikke særlig velanbragt i den citerede passage. I modsætning til, hvad der gælder *pool*, klæber der ofte negative overtoner til *pøl*, hvorfor en sikrere gengivelse af *pools* ville have været *søer* eller *pytter*. Verbet *sneer* betyder 'udtale med foragt, vrænge', og *snerre* er derfor en noget skæv oversættelse. I alle tre tilfælde er det rimeligt at antage, at den formelle lighed mellem de engelske og de danske ord har spillet en rolle, og det samme gælder de følgende eksempler:

In sheer *despair* he emptied it. (P 109).

I ren *Desperation* drak han det ud. (D 159).

the same God who is now making, and *upholding*, the King of Belgium ... (P 168).

den samme Gud, som nu har skabt og *opholder* Kongen af Belgien ... (D 243).

Engelsk *despair* betyder 'fortvivelse', ikke 'desperation'. Det danske *opholde* = 'opretholde' er nu ifølge ODS højtideligt og hører især hjemme i bibelsk og religiøst sprog. Men er ordet brugt bevidst af Karen Blixen, eller er det løbet hende i pennen på grund af den formelle lighed med det engelske ord?

De foregående bemærkninger har bevæget sig i oversættelseskritisk retning, og det kunne måske indvendes, at det ikke er helt rimeligt, da forfatterinden jo har forbeholdt sig retten til at forholde sig frit over for sin engelske tekst (som vi skal se i næste afsnit, benytter hun ofte denne ret). Alligevel må det være tilladt at kaste et kritisk blik på de passager, der i øvrigt bærer præg af at være oversættelse i egentlig forstand.

Lad os afslutte disse betragtninger med at se på et par passager, hvor det kan være vanskeligt nok at komme til klarhed over Karen Blixens forudsætninger og fremgangsmåde.

I 'The Supper at Elsinore' hedder det et sted:

Morten's two sisters *masterfully* assisted him in getting around Uncle Fernand ... (P 195).

Mortens to Søstre hjalp *med sandt Mesterskab* med at overtale Onkel Fernand ... (D 282).

Imidlertid må det bemærkes, at *masterfully* betyder 'myndigt, bydende'. Til forklaring af forfatterindens gengivelse kan man gå to veje: man kan antage, at hun har været klar over, hvad *masterfully* betyder, men har ønsket at ændre lidt ved passagens indhold, eller man kan antage, at der her foreligger en fejlversættelse. Jeg hælder selv til den sidste antagelse. Noget tilsvarende gælder denne passage:

All in all, Morten's *countenance* was quiet, considerate, and dignified, as it had always been. (P 221).

Alt i alt var Mortens *Holdning* fin, fri og velvillig, som den altid havde været. (D 316).

Countenance betyder 'ansigt(sudtryk)', der synes at passe dårligere ind i sammenhængen end *holdning*. Hvis det er rigtigt, at vi her har at gøre med fejlversættelser, vil det sige, at disse eksempler kan sammenholdes med, hvad der blev anført ovenfor s. 51 i forbindelse med *frivolous* etc., og konklusionen bliver, at Karen Blixen nogle gange benytter engelske ord i bemærkelser, der er mere eller mindre uengelske; derefter fejlversætter hun dem, men rigtignok med det resultat, at den danske tekst på disse punkter forbedres i forhold til den engelske.

Karen Blixens frihed over for forlægget

Medens tilstedeværelsen af anglicismer kan tages som et vidnesbyrd om Karen Blixens til tider manglende frigjorthed over for den engelske tekst, må det på den anden side betones, at hun ofte behandler sit forlæg med stor frihed. I *Syv fantastiske Fortællinger* vrir det med tilføjelser og omstruktureringer af større eller mindre omfang, der alt i alt har bevirket en præcisering og forstærkelse og en større grad af læselighed i den danske tekst end i den engelske. Der findes også udeladelser, men de er ikke så talrige. Faren ved udeladelser kan være, at når en detalje stryges ét sted, glemmer oversætteren, at den også bør stryges andre steder. En enkelt gang er det gået en lille smule galt i denne henseende. I Fjerdingfyrstens historie siger Barabbas' ven:

»For the sake of my love of you, and to show you that I am not a much lesser man than you, I will kill the overseer of this transport and have the hogshead of red wine buried under such and such a cedar on the mountain, and you and I will drink the wine of the tetrarch together.« (P 175).

I det danske er henvisningen til nedgravningen af oksehovedet strøget:

»For vort Venskabs Skyld og for at vise Dig, at jeg ikke er nogen meget ringere Mand end Du, vil jeg slaa Opsynsmanden og Folkene ved denne Karavane ihjel, og saa skal vi to drikke Fjerdingfyrstens Vin sammen.« (D 252).

Da så Barabbas et par sider længere henne spørger:

Shall I dig up this hogshead of the tetrarch's wine and drink it?
(P 177).

Skal jeg grave Fjerdingfyrstens Oksehoved op og drikke Vinen?
(D 254).

vil den opmærksomme danske læser nok undre sig lidt over spørgsmålets formulering.¹¹ Men dette er en undtagelse; andre steder er der god sammenhæng. Det er måske endda ikke for dristigt at antage, at en af grundene til, at Kammerraaden fra den engelske version af 'The Poet' omdøbes til Justitsraad i 'Digteren', er forfatterindens ønske om at kunne foretage en pittoresk udvidelse i forhold til den engelske tekst:

No beggar could look worse. (P 359).

Ingen Slagsbroder, der var smidt ud af Kroen, ingen udbrudt Slave med Justitsraadens eget Navn under den Politiplakat, som satte en Pris paa hans Hoved, kunde se værre ud. (D 512).

I øvrigt vil vi i det følgende se bort fra passager, der indebærer afgørende ændringer af meningen på vejen fra den engelske til den danske version, og i stedet koncentrere os om typiske passager, hvor meningen er bevaret, men modificeret på forskellig måde.

Det lyser ud af utallige passager, at når Karen Blixen oversætter sin tekst, er det hendes mål at nå frem til en klar og letløbende sprogform og – for så vidt angår indholdet, meningen – at præcisere og om nødvendigt udvide, hvor hun skønner, det er påkrævet. Hun når sit mål i betragteligt omfang. Lad os betragte en række ændringstyper.

Hvor den engelske tekst indeholder en nominalkonstruktion (med præpositioner), omdannes den flere steder til en sætning, fx:

it [the town] could not . . . live forever upon *the conviction of the excellency of prudence*. (P 311).

heller ikke kunde den . . . bestandig leve højt paa *den Trosbekendelse, at Forsigtighed er det ene saliggørende*. (D 443).

but then there was no reason why, in his position, he should

give up any pleasant pastime in life *for the sake of conventionality*. (P 313).

men der var jo heller ingen Grund til, at han, i sin Stilling, skulde opgive noget tiltrækkende Tidsfordriv, *ene og alene fordi det nu tilfældigvis ikke var Skik og Brug*. (D 445).

En anden form for omstrukturering, som letter læsningen, og som kan observeres gentagne gange, består i udskiftning af hypotakse med paratakse, fx:

When we asked him, laughing – for we had drunk enough to think one another ridiculous – what was the matter with him, he turned his big face toward us. (P 272).

Vi spurgte ham leende, – for vi havde paa dette Tidspunkt drukket tilstrækkeligt til at finde hinanden højst latterlige, – hvad der var i Vejen med ham, og han vendte sit store, rosenrøde Ansigt imod os. (D 388).

Andre syntaktiske omkalfatringer, man kan støde på, virker i samme retning, nemlig som en bestræbelse på at gøre teksten så mundret og enkel som muligt. Eksemplet ovenfor s. 11, hvor Karen Blixen til dansk overfører en almindelig engelsk konstruktion: begyndelsen af en hovedsætning – indskudt bisætning – afslutningen af hovedsætningen, er som nævnt en undtagelse. Heroverfor kan sættes følgende:

The boy, when at last he sat down with them, took a seat upon a ladder which lay on the floor, and which raised him a little above the others. (P 133).

Da den unge Mand omsider søgte sig en Plads, valgte han en Stige, der stod paa Gulvet. Her sad han lidt hævet over de andre. (D 194).

Om dette eksempel kan det desuden bemærkes, at den sidste engelske relativsætning bliver til en hovedsætning på dansk. En anden passage, der i sin engelske udgave stiller betydelige krav til læseren på grund af et langt indskud, bliver kendeligt forenklet på dansk:

»But when I was a child I danced in ballet, and when I was

thirteen years old I was taken up – because of being so extraordinarily graceful, and particularly because I had to an unusual extent what in the technique of the ballet is termed *ballon*, which means the capacity for soaring, for rising above the ground and the laws of gravitation – by the great elderly nobleman of Berlin.» (P 182).

»Men da jeg var Barn, dansede jeg, hvis De vil vide det, i Balletten, og da jeg var tretten Aar gammel fandt jeg Naade for de fornemme Herrers Øjne i Berlin, fordi jeg var saa ualmindelig yndefuld, og især fordi jeg i ualmindeligt rigt Maal besad det, som man i Ballettens Teknik kalder *Ballon*, hvilket betegner Evnen til at svæve, og gøre Brug af selve Tyngdeloven til at hæve sig fra Jorden. (D 261).

Det falder i tråd hermed, at der bruges hovedsætningsordstilling i bisætninger, med andre ord talesprogsordstilling:

And she felt that it was all laid upon her shoulders. (P 217).
 Og hun følte, at det blev altsammen lagt paa hendes Skuldre . . . (D 311).

I said, laughing, that she had no heart. (P 248).
 . . . indtil jeg tilsidst sagde, at hun havde intet Hjerte. (D 354).

Det er Karen Blixen om at gøre at føre læseren med sig, og et af de midler, hun anvender, er små indskud – udvidelser i forhold til den engelske tekst –, som skal knytte forbindelsen til et tidligere nævnt punkt i historien:

I was so happy and thankful that I saw my own face smile to me in the mirror, like the face of a blessed spirit. (P 14).
 Alt dette tilsammen gjorde mig paa denne Balaften, hvorom jeg fortæller Dem, saa lykkelig og tilfreds, at jeg saa mit eget Ansigt smile i Spejlet som en salig Sjæl i Paradis. (D 19).

The news of her project spread, for the journey from Elsinore to Copenhagen is no joke. . . .

The journey was no joke. (P 203).

Nyheden om hendes Plan spredtes hurtigt, for Rejsen fra Hel-

singør til København var ingen Spøg. . . .

Turen var, *som sagt*, ingen Spøg. (D 292).

I sammenligning med den engelske tekst bliver den danske ofte forstærket på forskellig vis. Når den stille nat beskrives som »bewilder-ing« (P 236), bliver dette i den danske formulering til »forvirrende, svimlende og farlig« (D 337). Hvor den engelske tekst beskriver en pludselig handling ved brug af et adverbium, intensiveres det pludselige i den danske tekst ved, at et farveløst engelsk verbum erstattes af et verbum, der kongruerer semantisk med adverbiet:

Suddenly the Prioress turned from him and *went* up to the window, as if she meant to throw herself out. (P 100).

Pludselig rejste Priorinden sig op og *ilede* hen til Vinduet, som agtede hun at styrte sig ud af det. (D 145).

Hvor den engelske tekst omtaler et fænomen én gang, indtræder der dublering i den danske:

They attributed this to personal vanity. (P 7).

De mente, at det skyldtes Forfængelighed, *og at jeg havde høje Tanker om mit eget Udseende*. (D 10).

And in this still world there is a tremendous promise. (P 325).

Og denne farveløse Verden indeholder et mægtigt Løfte, *en alvorssfuld, henrykkende Forjættelse*. (D 462).

Ordet »ghost« erstattes af et mere drastisk udtryk i den danske tekst, og »few« strammes til »ingen«:

Few people would choose to sit down at their tea tables with a ghost of a week today. (P 344).

Ingen kan synes om at sætte sig til Thebordet med en Mand, der om en Ugestid vil være en *Strandvasker*. (D 489).

Hvor der i den engelske tekst bruges en metafor om sangerindens vidunderlige stemme, indsættes der i den danske version en tilføjelse, der skal udelukke misforståelse:

» . . . You, Sir,« he said, turning to me, »have told me how, in far countries, people wept at the remembrance of that deep river of gold, of those tall cascades of diamonds, sapphires, and pigeon-blood rubies.« (P 291).

»... De, min unge Herre,« sagde han og vendte sig til mig, »har fortalt mig, hvorledes Folk i fjerne Lande græd over *Tabet af denne Stemme* og ved Erindringen om denne dybe Flod af Guld, disse høje Springvand af Diamanter, glimrende Safirer og Dueblodsrubiner.« (D 414).

En række steder tilføjer Karen Blixen sin danske tekst stilistiske pointer, der er nye i forhold til den engelske tekst. Hvor det om de to søstre i 'The Supper at Elsinore' hedder:

Just as they had poured out their tea, and were lifting the *thin* cups to their lips, there was a slight rustle in the quiet room. (P 220).

bliver dette i fordanskningen til:

Just som de havde skænket Teen og løftede de *tynde* Kopper op til deres *tynde* Læber, hørte de en svag Raslen i den stille Stue. (D 315).

– en effektiv gentagelse, som tjener til at fremhæve søstrenes skrøbelighed. I en anden passage indføres en gentagelse, der antager karakter af et let ordspil:

But to have one's *head* cut off is a serious business, and it [the town] had only to look toward the place where the palace had stood to have the wages of sin brought home to it. (P 311).

Men at faa *Hovedet* af er en alvorlig Sag, og den behøvede kun at dreje paa sit eget *Hoved* og se imod det Sted, hvor Slottet havde staaet, for klart at faa indprentet Ordet om Syndens Sold. (D 443).

Et nautisk idiom finder forfatterinden mulighed for at tilføje i en passage, hvor talen er om sømandskoner:

The old sailor's women are aware of this fact, and *will take a good deal of trouble* to impress even the young boys toward a favourable judgement. (P 206).

De gamle Kvinder af Sømandsblod er lige saa faste i Troen, og sætter alle Klude til for at gøre Indtryk, selv paa helt unge Flødeskæg, saa at Dommen kan falde gunstigt ud for dem. (D 296).

Af andre lignende stilistiske tilførsler til den danske tekst kan nævnes indføjelsen af et let zeugma i:

Augustus . . . thought how plainly one must realize, in meeting the people of this country, that they *had been living in marble palaces and writing about philosophy* . . . (P 20).

det slog Augustus, hvorledes man i dette Land bestandig fik Bevis for, at dets Beboere *havde opbygget Marmorpaladser og filosofiske Systemer* . . . (D 29).

og ved at tage sig en lille frihed over for sin engelske tekst ændrer forfatterinden originalens gentagelse til et rimende variantpar:

»Were not our old aunts right when they preached to us about our *vanity*, and the *vanity* of all things? . . .« (P 223).

»Hvor de gamle Tanter havde Ret, naar de prædikede for os om vor *Forfængelighed*, og alle Tings *Forgængelighed* . . .« (D 318).

Endelig kan anføres en passage, hvori forfatteren synes at unde sig en lille spøgefuldhed, som er fraværende i den mere nøgterne engelske tekst:

youths of the town, who held their own hearts carefully in check. (P 312).

unge, ærbare Borgere i Fadermordere, der holdt deres egne Hjerter i Ave. (D 444).

Men på grund af den – måske bevidste – syntaktiske dobbelttydighed kan sagen nok ikke afgøres med sikkerhed.

Man kan til sidst spørge, om den omstændighed, at den danske

version henvender sig til en anden kreds af læsere end den engelske, har sat sig spor i oversættelsen. Såvidt det kan ses, indskrænker en sådan tillempling til danske læsere særlige forudsætninger sig til ændringer i nogle få passager i 'Digteren'.

For det første bemærker man en strygning i beskrivelsen af digteren:

he was a nearly perfect specimen of a type of Danish peasant which was then to be found among parish clerks and fiddlers, but which has, *now that peasants are sitting in parliament*, disappeared. (P 315).

han (var) et næsten fuldendt Eksempel af en særlig dansk Bondetype, som dengang især var at finde mellem Spillemænd og Degne, og som nu er forsvundet. (D 448).

Denne strygning kan være foretaget, fordi forfatterinden ønskede at undgå at støde danske læsere. En anden strygning:

She had come from Christiansfeld, which is the seat, in Denmark, of the Hernhuten, *a severe puritan sect, like the Jansenites in France ...* (P 316).

Hun kom fra Christiansfeld, der er Hernhuternes Hjemsted . . . (D 450).

beror formentlig for første halvdels vedkommende på Karen Blixens antagelse af, at forklaringen er overflødig for danske læsere; hvad anden halvdel angår, kan man gisne om, hvorvidt den er strøget, fordi jansenismen er de fleste danskere ubekendt og derfor, hvis henvisningen hertil skulle blive stående, ville kræve en omstændelig redegørelse for at give mening.

Dernæst vender vi os til den smukke beskrivelse af maj måned i skoven, hvor det hedder:

The young light foliage, soft as silk, springs out here and there like little tufts of down, little new wings which the forest is hanging out and trying on. (P.328).

Det unge lyse, silkefine Løv springer ud hist og her som smaa Dun, hele nyudsprungne Grene stikkes ud som lette Flag, der

vajer, smaa Vinger, som Skoven prøver – »*Skoven flyver*«. (D 467).

De sidste to ord i oversættelsen er tilføjet for at give særlig dansk kolorit, og selv om Karen Blixen, da hun skrev sin fortælling på engelsk, havde haft den danske vending i tankerne, var det sandsynligvis umuligt for hende at finde frem til en adækvat gengivelse – vendingen må betragtes som uoversættelig.

Endelig skal nævnes den lille ændring fra 2. persons til 1. persons pronomen længere henne i beskrivelsen af skoven:

The fragrance and freshness encircle *you* as in an embrace. (P 329).

Duften og Friskheden derinde omgiver *os* favnende. (D 467).

Her tager Karen Blixen sine danske læsere ved hånden og siger: dette er vi fælles om.

Slutning

Resultatet af denne undersøgelse kan kort opsummeres således: Den engelske sprogform i den amerikanske førsteudgave af *Seven Gothic Tales* er præget af arkaismer og af afvigelser fra standardengelsk, herunder danismer. En del af afvigelserne er blevet fjernet i senere engelske udgaver. Den danske version, *Syv fantastiske Fortællinger*, er for adskillige passagers vedkommende fri fordanskning, med en hel del udvidelser og præciseringer, snarere end oversættelse. Mange passager i de dele af teksten, der kan betegnes som egentlig oversættelse, er præget af anglicismer. Hos Karen Blixen kan der således påvises en dobbeltvirkende interferens: når hun skriver på engelsk, optræder der danismer, og når hun oversætter sit engelske til dansk, er det til en vis grad præget af anglicismer. Tilbage står – fra en sproglig synsvinkel – billedet af en forfatter, der besidder en høj, men ikke fuldkommen, grad af tvesprogethed.

Noter

1. Karen Blixen overvejede at lade andre oversætte bogen, men efter at have set nogle prøver kasserede hun dem og besluttede selv at udføre dette arbejde. Se herom Aage Kabell, *Karen Blixen debuterer*, 1968, 95, og Grethe Rostbøll i *Blixeniana* 1980, 180ff.
2. *Blixeniana* 1980, 105.
3. *Blixeniana* 1980, 139.
4. Materialet er næppe tilstrækkeligt til, at der kan siges noget sikkert om, hvorvidt oversætteren har benyttet A eller B eller begge udgaver. Det er meget muligt, at Kabell har ret, når han bemærker, at »den danske tekst nok nærmere beror paa den amerikanske udgave og paa de for Putnam-udgaven gjorde ændringer, end paa selve Putnam-udgaven.« (anf. arb., 222, note 55).
5. Citeret fra Kabell, 92f.
6. *Blixeniana* 1980, 67.
7. Kabell hævder (anf. arb., 210), at udtrykket »like two lay figures«, der bruges i 'The Dreamers' (A 315, B 393, P 274) om Pilot og baronen, ikke giver god mening og beror på en skrive- eller trykfejl. Der er imidlertid ikke tale om nogen fejl: *lay figure* betyder 'gliedermann, lededukke (af træ)', og D 390: »som om de var gjort af Træ« svarer udmærket til den engelske tekst.
8. Se M. Matzen, *Modersmaalets Sproglære*, 1893, 224; Kr. Mikkelsen, *Dansk ord-føjningslære*, 1911, 252; Erik Rehling, *Skriftlig Form*, 1948, 136 & 186; Ulla Albeck, *Dansk Stilistik*, 1945, 197. Jeg takker Poul Lindegård Hjorth for disse henvisninger, for eksempler vedrørende fænomenet og for udbytterige samtaler herom.
9. Om det forhold, at det engelske *for* breder sig ind på den tilsvarende danske præpositions område, se min *Engelske lån i dansk*, 1973, 90.
10. Se *Blixeniana* 1980, 262.
11. I en lidt ændret version af fortællingen, 'Kong Herodes' Vin', der er aftrykt i *Blixeniana* 1980, 11-22, er der rådet bod på denne udeladelse.

Tosprogethed med diglossi – højtysk, rigsdansk, sønderjysk i Nordslesvig

Mit deutscher Zusammenfassung

Af Bent Søndergaard

Denne undersøgelse har som primært mål et forsøg på at finde frem til mønsteret i anvendelsen af følgende tre talesprogs-koder hos flersprogede nordslesvigere: *højtysk* (hty.), *rigsdansk* (rda.) og *sønderjysk* (sjy.).

Vil man undersøge en befolkningsgruppes valg af én bestemt blandt flere mulige sprogs-koder, må man selvsagt vælge individer med en sådan sproglig kompetence, at der foreligger reelle – og ikke blot teoretiske – valgmuligheder.

Tillige vil det være nødvendigt at udvælge en nogenlunde homogen gruppe, hvis materialet skal kunne lade sig bearbejde i en overskuelig form, uden at der øves vold herimod. Begge disse overvejelser har medført, at der til denne undersøgelse er valgt følgende informant-gruppe: lærere, herunder enkelte pensionerede, ved de tyske skoler i Nordslesvig, som er opvokset i denne landsdel. Hertil er føjet nogle få personer med samme erhverv, som er opvokset i det nuværende Tyskland eller i Danmark nord for Kongeåen, men som på grund af særlige omstændigheder, fortrinsvis ægteskab og/eller uddannelse har faktiske muligheder med hensyn til valg af talesprogs-kode.

Undersøgelsen er baseret på informationer fra i alt 54 meddelere.

Af disse informanter er 47 opvokset i Nordslesvig, 1 i det øvrige Danmark, mens 2 er opvokset i det nuværende Vesttyskland, og 4 både i Nordslesvig og den nuværende forbundsrepublik.

Det bør nævnes, at aldersfordelingen er skæv – men i overensstemmelse med den aldersmæssige struktur i det nævnte lærerkorps – idet 41 informanter er mellem 20 og 40 år, 10 mellem 40 og 60 og 3 over 60.

Kønsfordelingen er ikke ganske lige heller, idet 21 meddelere er

kvindelige og 33 mandlige. Af materialet er det dog umuligt at se en forskellig sprogfordeling hos de to køn.

Ud fra det hidtil sagte må det præciseres, at undersøgelsesresultatet i strengeste forstand kun er repræsentativt for denne aldersgruppe med dette erhverv. Uden videre kan der altså ikke herudfra sluttes analogt til den generelle udbredelse af disse tre talesprog inden for det tyske mindretal i Nordslesvig. – Uden for dette vil disse tre valgmuligheder kun undtagelsesvis forekomme. – Dog er det muligt visse steder at se en strømpil, der peger ud over sprogfordelingen hos denne afgrænsede informantgruppe, jvf. nedenfor.

To tydelige træk i materialet taler imod en almindelig generalisering af undersøgelsesresultatet:

- 1: Procentdelen af »blandede« ægteskaber, hvor den ene ægtefælle er opvokset i Tyskland, er over gennemsnittet for den tyske minoritet i Nordslesvig. Af 42 ægteskaber er der 24 tilfælde, hvor den ene ægtefælle er opvokset i det nuværende Vesttyskland (eller et andet tysksproget land), hvilket i de fleste tilfælde vil prædestinere til valget af hty. som hjemmesprog.
- 2: I kraft af arbejdet som lærere i en skole med tysk som undervisningssprog, bortset fra faget dansk, vil disse mennesker udgøre den største gruppe indfødte nordslesvigere, som har de fleste »hours of contact« med det tyske sprog i talt form. Dette giver naturligvis dette sprog en stærkere position i denne informantgruppe end i mindretallet som helhed, hvilket kan tænkes at influere på kodevalget uden for arbejdstiden.

Det er ikke ukompliceret at udvikle et måleinstrument, hvormed man kan finde frem til brugen af forskellige sprogkoder i forskellige situationer i et flersproget samfund.

I praksis må noget sådant gøres ved hjælp af spørgelister, men det er problemfyldt at udforme disse således, at de kan give præcise oplysninger om alle eksisterende »sprogfordelinger«.

I en pilotundersøgelse i Nordslesvig anvendtes, i let omarbejdet form, en spørgeliste, som er udviklet af Amian og Nelde, Centre de Recherche sur le Plurilinguisme, Bruxelles, og som bl.a. har været anvendt til undersøgelser i de tysksprogede egne i Belgien, jvf. I. Persoons und M. Versele: Die heutige Lage des Deutschen in »La

Wallonie Prussienne« (med henvisning), trykt i: Germanistische Mitteilungen. 8. 1978, s. 5 ff.

Pilotundersøgelsen gav til resultat, at denne spørgeliste ikke var ganske velegnet til at »indfange« brugen af de forskellige talesprog i Nordslesvig, hvorfor det var nødvendigt at nyudvikle en spørgeliste, se kopi i: Tillæg, som må skønnes i rimelig grad at være et adækvat måleinstrument.

Undersøgelsesresultatet, således som det fremlægges her, tager både hensyn til materialet fra forundersøgelsen og fra hovedundersøgelsen. (I tilfælde, hvor det kan være af værdi at vide, om oplysningerne stammer fra den ene eller fra begge, er dette angivet.)

I det følgende skal der redegøres detaljeret for intentionerne bag spørgelisten og for de enkelte delresultater af undersøgelsen.

Punkt 1.1.-1.5 oplyser om ikke-sproglige baggrundsvariabler, som kan være af betydning for vurdering af sprogbrugen. Oplysningerne er udnyttet i redegørelsen for materialet i ovenfor.

Punkt 2.1.-2.8. forsøger at indkredse brugen af forskellige sprogkoder i forskellige situationer i og uden for hjemmet, samtidig med at punkt 2.1.-2.2. informerer om meddelernes sproglige baggrund.

Disse spørgsmål er søgt konkretiseret så meget som muligt, tydeligst i 2.8., fordi forundersøgelsen havde afsløret, at sprogbrugen blandt flersprogede nordslesvigere er stærkt situations- og personbundet.

I nogle få tilfælde er der ikke anvendt samme grad af præcisering, f.eks. i 2.6. og i 2.8. (foreninger og private selskaber), da disse spørgsmål tjener det modsatte formål, nemlig at konstatere, om nogle af sprogkoderne udelukkes ved sådanne åbne formuleringer.

(Ved besvarelsen af nogle af spørgsmålene lader kun hovedmaterialet sig udnytte.)

Besvarelsen af disse spørgsmål viser klart, hvor kompliceret og mangesidet den nordslesvigske sprogproblematik er.

Først skal der redegøres for informanternes hjemmesproglige baggrund på grundlag af besvarelserne i hovedundersøgelsen (spørgsmål 2.1.-2.5.)

I første omgang gives der en oversigt over de ukomplicerede sprogkombinationer, d.v.s. de tilfælde, hvor informanten kun har angivet ét sprog ved hvert spørgsmål:

hty. med faderen	20		sjy. med faderen:	10
- - moderen:	19		- - moderen:	9
- - søskende:	13		- - søskende:	14
- forældre indbyrdes:	23		- forældre indbyrdes:	11
- med ægtefælle:	17		- med ægtefælle:	5
- - børn:	14		- - børn:	1
- børn indbyrdes:	9		- børn indbyrdes:	4

Der er dog overordentligt mange hjem, hvor der bruges mere end én kode. Den almindeligste kombination er selvsagt sjy. – hty. med følgende fordeling:

med faderen:	4		forældre indbyrdes:	1
- moderen:	5		med ægtefælle:	4
- søskende:	8		- børn:	3

Der er visse sprogkombinationer, som ikke forekommer. Således taler ingen informant, opvokset i Nordslesvig, rda. med forældre – heller ikke forældre indbyrdes – og kun i et enkelt tilfælde rda. tillige med hty. og sjy. sammen med søskende, hvilket klart dokumenterer, at denne talesprogskode er uoprindelig blandt nordslesvigere.

Kun i 2 tilfælde tales rda. som eneste kode med ægtefælle og i 1 tilfælde med børn, men rda. indgår i et fåtal tilfælde i kombination med sjy. eller hty., og i et enkelt tilfælde med begge sprog.

2 informanter, den ene over 60, den anden mellem 40 og 60, angiver at have anvendt *plattysk* (pty.) som én af koderne over for moderen, hvilket understreger det velkendte faktum, at pty. i forhold til hty. kun har spillet en underordnet rolle som talesprog i Nordslesvig i nyere tid.

Overordentligt mange meddelere anvender altså flere sprogkoder i hjemmene, enten personbundet, således at der konsekvent anvendes én kode til den samme person og en anden til en anden person, eller situationsbundet, således at der anvendes forskellige koder til samme person i forskellige situationer.

Hvor kompliceret fordelingen kan være, kan eksemplificeres med informant nr. 15:

Denne anvendte/anvender hty. med faderen, hty., sjy., pty. (angivet efter frekvens) med moderen, hty., sjy., rda. med søskende.

Forældrene talte hty. indbyrdes. Med ægtefællen og børnene tales hty. og rda., mens børnene indbyrdes taler hty.

En anden informant, nr. 37, har angivet sprogfordelingen med tal. Med faderen og søskende anvendes udelukkende sjy., med moderen sjy. (2/3) og hty. (1/3) – forældrene talte begge sprog indbyrdes – i samtale med ægtefælle og børn bruges hty. (4/5) og sjy. (1/5).

Sprogfordelingen er dog ikke i alle tilfælde så indviklet. I mange tilfælde er den netop karakteriseret ved at være personbundet.

Som typeeksempel herpå vælges informant nr. 16, der taler sjy. med faderen og med søskende, hty. med moderen og med ægtefællen.

Den altafgørende interesse koncentrerer sig naturligvis om fordelingen af de to hovedkoder, hty. og sjy.

Som det ses af talmaterialet ovenfor, er forholdet mellem informanterne og deres forældre og forældrene indbyrdes i de ukomplicerede tilfælde groft sagt således, at ca. 1/3 taler sjy. og 2/3 hty., mens ca. halvdelen af informanterne taler sjy. med deres søskende, jvf. at 4 børn taler sjy. indbyrdes, mens der kun i 1 tilfælde tales sjy. fra forældre til børn. Dette peger i retning af, at sjy. i højere grad er et sprog horisontalt end vertikalt i systemet hos denne informantgruppe, jvf. at 14 informanter taler hty. med børnene, mens sjy. kun anvendes i 1 tilfælde.

Som helhed viser tallene for forældregenerationens indbyrdes talesprog (ca. 2/3 hty. og 1/3 sjy.), sammenlignet med sprogbrugen mellem informanterne og deres ægtefæller (ca. 3/4 hty. og 1/4 sjy.), tilbagegang for sjy. som talesprog, jvf. nedenfor, selv om den specielle informantgruppe her må tages i betragtning.

Spørgsmål 2.6-2.8. giver sammenlagt et billede af informanternes sproganvendelse uden for hjemmet; og dette billede er i sandhed broget, thi det dokumenterer til fulde det tydeligste træk i den flersprogede nordslesvigere anvendelse af de tre koder, nemlig den ufanatiske og fleksible holdning, som primært retter sig efter, hvad modtageren bedst forstår, eller hvad der føles naturligst i den givne situation eller med det givne menneske.

Dette kommer klart til udtryk i flere af meddelernes kommentarer, eksempelvis informant nr. 3: deutsch beziehungsweise sønderjysk, kommt auf den Fleischer an. Informant nr. 4: kommt darauf an, in

welcher Sprache ich angesprochen werde. Informant nr. 43: rda., sjy., hty., alt efter modtagernes foretrukne tungemål.

Den flersprogede nordslesviger gør virkeligt brug af sine tre sprogkoder, men ikke vilkårligt. I det følgende skal jeg redegøre for de gennemgående træk i sprog anvendelsen i situationsbundne sammenhænge.

Det mest iøjnefaldende træk i materialet er, at der ikke i særlig stor udstrækning gøres brug af hty. uden for temmelig afgrænsede sammenhænge. Fra tosprogethedsforskningens synspunkt må det beklages, at den flersprogede befolkningsgruppe ikke i langt højere grad anvender hty. offentligt. Dette har imidlertid en historisk forklaring, jvf. nedenfor.

Der er faktisk kun to af de nævnte situationer, hvor der er tale om en blot nogenlunde repræsentation (i det samlede materiale med – som i det følgende – hvert sprog afkrydset, også hvor flere er nævnt): 22 personer taler helt eller delvis hty. med deres læge, 15 i banken. (Disse forhold skyldes antagelig, at visse læger og visse pengeinstitutter fortrinsvis anvendes af mindretallets medlemmer.)

Ingen af de andre situationer er belagt med mere end et fåtal af belæg, bortset fra slagteren med 6, og mere officielle steder som administration, politi (pilotundersøgelsen) og posthus er kun rent undertagsesvis repræsenteret.

Rda. anvendes først og fremmest på disse officielle steder, hvor muligheden for at samtalepartneren ikke er sønderjysktalende naturligvis også er størst. I pilotundersøgelsen bruger 12 således rda. over for politiet (5 sjy.), og 13 rda. over for administrationen (9 sjy.), mens posthuset opfattes som mere folkeligt, idet 34 her bruger sjy. mod 26 rda. (i den samlede undersøgelse).

Over for lægen anvender 26 rda., mens hele 14 helt eller delvis sjy., hvilket vidner om denne dialekts stærke position selv i socialt højere kredse.

Det mest overraskende undersøgelsesresultat har været den forholdsvist store anvendelse af rda. (sammenlignet med sjy.) i forskellige indkøbssituationer, dog vel mest fremtrædende mod øst i landsdelen.

I hovedundersøgelsen anvendes rda. i ca. 1/5 og sjy. i ca. 4/5 af tilfældene over for købmanden, slagteren og bageren. Ved bedømmelsen af disse tal må det jo nemlig tages i betragtning, at næsten

ingen af disse personer er vokset op med rda. i hjemmene. Denne kode er for de allerflestes vedkommende et i skolen indlært sprog.

Under alle omstændigheder afspejler den ovenfor nævnte sprogfordeling en ret stærk udvikling bort fra sjy. og over til rda. som almindeligt forretningssprog i denne landsdel som helhed (altså også inden for majoriteten).

Sjy. hører – her stemmer alle oplysninger overens – fortrinsvis hjemme i uformelle situationer som samtalsituationer med bekendte, naboer, på kroer (sjy. registreret 44 gange, rda. 13, hty. 8 i den samlede undersøgelse).

Om den sønderjyske dialekts stærke position som hverdagens talesprog vidner også, at ikke mindre end 16 ud af 37 personer (NB undervisere i tyske skoler) angiver også at bruge sjy., foruden hty., til kolleger.

Fra gammel tid har sjy. som bekendt været det neutrale kommunikationsmiddel mellem dansk- og tysksindede nordslesvigere og har som sådan spillet en vigtig historisk rolle, idet grænserne for det national-politiske tilhørsforhold på denne måde blev sprogligt udvisket. Dette kommer tydeligt til udtryk i en kommentar fra informant nr. 34: Sjy. har særlig i min skoletid (efter 1920) været det forbindende element mellem tyske og danske nordslesvigere. De, der talte rda., var de fremmede.

Denne udtalelse sætter oplysningen om anvendelsen af rda. som »forretningssprog« i relief, jvf. ovenfor.

Punkt 3.1.-3.7. formodes at kunne måle informanternes sprogpræference, fordi der her er opregnet nogle situationer, hvor sproget ikke primært er modtagerbestemt, idet det ikke indgår i normale kommunikationssituationer, men er stærkt jeg-centreret.

Også her viser den flersprogede nordslesviger sin linguistiske suverænitæt, idet samtlige kombinationer med de tre hovedkoder forekommer, bortset fra det vanskelige at skrive dagbog på sjy. Endog pty. inddrages af et par informanter i tællen, banden og syngen.

Et ganske vist ikke helt typisk, men interessant, eksempel på denne sproglige ubundethed er informant nr. 19:

Ved tællen bruges: hty., rda., pty.,
ved banden: »hvis overhovedet, så kun sjy.«,
ved spontan syngen: hty., pty., rda., sjy.,

ved drømmen: hty., rda., engelsk,
ved »indre tale«, i dagbogsoptegnelser og ved bøn: hty.

Det gennemgående træk i materialet er, at de nævnte aktiviteter hos mange ikke er bundet specifikt til én sprogkode, men at der forekommer situationer, hvor én kode har større udbredelse end andre.

Visse dele af den flersprogede-flerkulturelle nordslesvigers »indre liv« er naturligt nok sprogligt tyskdomineret. Dette gælder tydeligst det religiøse område, hvad der er fuldt ud forståeligt ud fra den selvstændige tyske kirketradition i denne landsdel. Her optræder de to andre koder kun undtagelsesvis. Fra tosprogethedsforskningen ved vi i øvrigt, at netop inden for religion er et sprogskifte vanskeligt, fordi ordenes konnotationer betyder så meget. Derfor virker religion sprogligt konserverende over for minoritetssprog, jvf. eksempelvis Haugen 1956, s. 74 f.

Den tyske dominans findes også, omend mindre udpræget, i den frie personlige skriftudøvelse (dagbog) og i den spontane syngen. Begge dele er naturlige udslag af minoritetens stærke binding til tysk kultur.

Specielt ved tællen er forholdene ret udviklede, selv om flere selvfølger kun anvender én kode. (Den mærkeligste fordeling har informant nr. 34, der tæller til 60 på sjy. og derefter på hty.).

I forhold til hty. er sjy. anført med ca. 30%, og rda. ca. halvt så ofte som sjy.

Det er ikke umiddelbart let at tolke denne fordeling, idet numeralier traditionelt anses for at være et område, hvor det er vanskeligt at skifte sprog.

At hty. har overvægt som »tællesprog« hos individer, der har gået i tysk skole, er en selvfølge.

At nogle imidlertid tæller på sjy. kan skyldes, at deres elementære talbehandling allerede før skolegangen var sprogligt fikseret (hos individer med sjy. som hjemmesprog.) At rda. også er repræsenteret, kan skyldes, at nogle meddelere i efterkrigstiden har haft deres skolegang i den danske skole.

I overensstemmelse med hvad der tidligere er konstateret anvendes sjy. først og fremmest i informelle sammenhænge. Man bander hyppigere på sjy. end på hty. (og langt mindre på rda.) – Man drømmer halvt så ofte på sjy. som på hty. (og ikke så ofte på rda.) – Omtrent den samme fordeling er der ved »den indre tale«.

Sammenfattende kan følgende siges: Heller ikke m.h.t. indre

sprogpræference er den flersprogede nordslesviger snæver eller dogmatisk. Selv om visse dele af den »indre« sproganvendelse af naturlige årsager er stærkt domineret af hty., udelukker dette sjældent automatisk andre koder.

Punkt 4.1.-4.7. informerer om, hvilke sprog meddelerne uden for arbejdstiden frivilligt kommer i berøring med, dels passivt (4.1.-4.4.), dels aktivt (4.5.-4.7.) – (NB. Dette omfatter kun hovedundersøgelsen.) – Disse forhold kunne jo nemlig tænkes at influere på valget af sprogkode, således som det tidligere er beskrevet.

Også på dette felt viser den flersprogede nordslesviger sin sproglige mangfoldighed.

Det er på forhånd at forvente, at hty. er i tydelig overvægt ved besvarelsen af samtlige spørgsmål p.g.a. informantgruppens intime kontakt med tysk sprog og kultur. Således forholder det sig også, men for manges vedkommende er der ikke tale om et enten-eller, men netop om et både-og. De tænker/handler sprogligt-kulturelt ikke alternativt og er derfor heller ikke fremmede og uintegrerede i deres egen herbergsstat. Tosprogetheden fører tit til en virkelig tokulturelhed.

Der findes naturligvis informanter, som har udfyldt de seks første spørgsmål med hty. – men dette er ikke et gennemgående træk i materialet – og der er ligeså indlysende ingen, der alle steder har skrevet rda.

På nogle områder er denne dobbelte sprog- og kulturkontakt tydeligere end på andre, tydeligst m.h.t. læsning af aviser og bøger, hvor ca. halvdelen af besvarelsenerne viser, at der også læses regelmæssigt på dansk.

At langt færre ser dansk fjernsyn – radioen »klarer sig bedre« – har næppe primært sproglig-kulturelle årsager. Det er nemlig almindeligt kendt, at der også inden for majoriteten i denne landsdel ses overordentligt meget tysk fjernsyn. Kun mindre end 1/4 af informanterne brevveksler også (nogenlunde hyppigt) på dansk, jvf. nedenfor om de regionale kontakter, og ca. 3/4 løser udelukkende eller hyppigst kryds-og-tværs-opgaver på tysk. (Ifølge sin grundidé bygger denne opgavetype selvsagt på synonym-princippet; og fra tosprogethedsforskningen ved vi, at et mindre forråd af synonymer – på ét eller begge sprog – er typisk for mange bilinguale. Derfor er det vanskeligt at løse disse opgaver på to sprog.) Det er formodentligt det, infor-

mant nr. 19 udtrykker som begrundelse for at vælge tyske opgaver: de danske er for svære.

Besvarelsen af spørgsmål 4.7. viser – som venteligt – at Nordslesvig m.h.t. venskabsforbindelser kommer på førstepladsen og Schleswig-Holstein på andenpladsen, hvilket tilsammen dokumenterer den regionale, den »slesvigske«, forankring af minoriteten. Kun ved ca. 1/10 af samtlige afkrydsninger anføres nærmere kontakter med det øvrige Danmark og den øvrige del af Forbundsrepublikken. (Specielt for udviklingen af et godt rda. talesprog var det ønskværdigt, at de personlige kontakter med det øvrige Danmark var hyppigere).

Punkt 5.1.-5.4. forsøger at måle informanternes holdning til selve fænomenet tosprogethed og til den flersprogede virkelighed, de lever i.

(Punkt 5.4. findes i hele undersøgelsen, de øvrige kun i hovedundersøgelsen).

Til besvarelserne kan der knyttes følgende kommentarer:

A: Som tidligere nævnt er den sønderjyske dialekt inden for vide kredse i denne landsdel det naturlige daglige talesprog, hvorfor en positiv holdning hertil var at forvente, og dette har da også langt den overvejende del af informanterne. Ingen opfatter sjj. som noget negativt, men ca. 1/5 opfatter det som noget neutralt. (En positiv eller en negativ grundholdning til en dialekt plejer at være det normale).

Måske skal dette tolkes som tegn på, at mange nordslesvigere har en mindre emotionel binding til dialekten end tidligere. En sådan interpretation ville stemme med konstateringen af den svindende anvendelse af sjj. som forretningssprog.

Sjj. er naturligvis en belastende faktor for danskundervisningen i de tosprogede skoler, jvf. Søndergaard 1979, s. 64 f. Denne dobbelt-hed i holdningen kommer frem i en kommentar fra informant nr. 39: Sjj. bedømmes positivt, fordi det skaber den direkte sproglige kontakt til landsdelens mennesker, og negativt, fordi det vanskeliggør danskundervisningen.

B: Langt den overvejende del af besvarelserne dokumenterer, at dette at leve i et flersproget samfund opleves som noget positivt. Ingen opfatter det som noget negativt, og kun 2 som noget neutralt, mens 4 opfatter det som både positivt og negativt, jvf. kommentar D.

C: Mest differentierede er erfaringerne m.h.t. at tale tysk i Nordslesvig.

38 informanter har besvaret spørgsmålet. Heraf har kun 3 negative erfaringer; 8 har positive og 9 neutrale erfaringer, mens hele 18 har blandede, d.v.s. positive og negative, erfaringer. Jvf. dette med, at ca. 10% af de tosprogede nordslesvigske gymnasieelever skammer sig over at tale tysk, når der er »dansktalende« til stede, Sehstedt 1978, s. 37 f.

Det er ikke umiddelbart let at interpretere dette brogede resultat, og kun 1 informant har givet en kommentar, jvf. nedenfor.

Det kan ikke afvises, at nogle informanter har mødt en negativ reaktion fra majoritetens side, når de har talt minoritetssproget. Tolerancen over for minoritetssprog i den dansk-tyske grænseregion overvurderes nemlig ofte. En hjælp til tolkningen fås i en kommentar fra informant nr. 34: »du er jo herfra (fra Nordslesvig), hvorfor taler du så tysk?« spørger nogle fra majoriteten.

At en tysksindet nordslesviger taler tysk til daglig, virker altså på nogle som kunstigt, unaturligt.

En »ægte« nordslesviger *skal* – uanset nationalt sindelag – bruge sjy. som dagligt talesprog!

Her er vi fremme ved et – historisk set – afgørende punkt i det tyske sprogs skæbne i Nordslesvig, nemlig at det aldrig i *bredden* er trængt igennem som det naturlige daglige talesprog hos den »indfødte« tysksindede befolkningsdel, hvad der naturligvis ikke udelukker, at der til enhver tid har eksisteret tysksprogede familier, fortrinsvis i byerne. Som en informant (nr. 3) privat formulerede det: Tysk forblev for en stor del af de tyske nordslesvigere et »søndagssprog«. Det forblev mindretallets officielle sprog, kirkens, skolens, institutionernes sprog og dermed kultursproget, men det blev ikke dagligdagens kommunikationsmiddel, ikke familiesproget og dermed ikke »hjertesproget«.

D: Naturligvis måtte man på forhånd af lærere i bilinguale skoler forvente en positiv indstilling til selve fænomenet tosprogethed. Dette slår da også til for den altovervejende dels vedkommende. Flere har begrundet deres stillingtagen, bl.a. informant nr. 28: At være tosproget og at leve i et tosproget samfund er ensbetydende med, bevidst og aktivt, at opleve to kulturer – foruden de rent praktiske fordele. Flere meddelere understreger netop nyttesynspunktet.

På den anden side kender disse lærere selvfølgelig de pædagogiske vanskeligheder ved tosprogethedspædagogik, hvad der kunne ventes at differentiere svarene. Ca. 1/6 anfører da også, at tosprogethed

både er noget positivt og noget negativt. (Ingen oplever den som et negativt eller som et neutralt fænomen). Meget få knytter kommentarer til denne både-og-holdning. Én af undtagelserne er informant nr. 39: Som elev følte jeg, at jeg hverken lærte dansk eller tysk rigtigt. – Her er altså tale om »halvsprogethedsfølelsen«. Lignende forestillinger kan formodes at ligge bag andre besvarelser.

Vi er nu kommet til det punkt i redegørelsen, hvor vi kan sammenfatte resultaterne. Hovedresultatet er ukompliceret: Sjy. peger i retning af det inofficielle, uformelle, intime, private, spontane og folkelige. Som informant nr. 34 rammende udtrykker det i en kommentar: For alle nordslesvigere er sjy. »hjertesproget«.

Jo mere formaliseret, officiel, skriftsprogspræget og kulturel sprogbrugen bliver, desto større indflydelse får »højsprogene«, hty. indad som »dannelsessprog« og rda. udad som officielt (tale)sprog.

Hvilket billede får vi da af den typiske flersprogede nordslesviger gennem denne undersøgelse?

Først og fremmest som en sprogligt mangesidig person – undertiden på grænsen til det suveræne. Han anvender aktivt sine tre hovedkoder, men ikke vilkårligt. Hans kodevalg er primært modtagerbestemt, idet det er person- og situationsbundet. Fleksibilitet er hovedkendetegnet. Man kan næppe undgå at fatte sympati for denne holdning. Herved kommer tosprogethed nemlig til at fremstå mere som et additivt end som et subtraktivt fænomen.

Der findes kun meget få undersøgelser af sprogfordelingen inden for det tyske mindretal i Nordslesvig, og de eksisterende analyserer så godt som udelukkende hjemmesprogsforholdene og har derfor kun relevans for en begrænset del af denne undersøgelse.

Willkommen (1975) har udforsket hjemmesproget hos 315 medlemmer af Bund Deutscher Nordschleswiger. (Ikke alle er opvokset nord for den nuværende landegrænse).

Resultatet er følgende for de to hovedkodens vedkommende: 63% talte hyppigst sjy. i familien, 33% hyppigst hty., men ikke mindre end 72% af de indfødte nordslesvigere – kun disse er sammenlignelige med informanterne i denne undersøgelse – anvendte oftest sjy. som hjemmesprog.

David (1978) har undersøgt, hvilke(t) sprog 161 elever i de tyske

skoler i Nordslesvig talte med deres forældre. Resultatet er følgende: 39% sjy., 22% .hty., 8% rda., 22 hty. og sjy., 7% hty. og rda.

Hos Mühlenhaus (1976) findes en analyse af hty. og sjy. som talesprogs-koder i Tinglev (inden for mindretallet). Elklit, Noack og Tonsgaard (1978, s. 89 ff.) anfører nogle beregninger over hjemmetsprogsforholdene inden for såvel majoritet som minoritet.

Derimod er det talmateriale, som Svalastoga og Wolf (1963, s. 65 ff.) opgiver for Tønders vedkommende, indsamlet for mere end 20 år siden og er derfor ikke tidsmæssigt sammenligneligt med dette materiale, da hensigten ikke har været at anlægge en diakronisk, men en synkronisk betragtningsmåde.

Af samme grund kan Schütts (1956) og Sönnichsens (1956) afhandlinger heller ikke inddrages i sammenligningen. Sammenfattende kan det siges, at Willkommens og Davids oplysninger til fulde dokumenterer påstanden om sønderjyskens udbredelse som dagligt talesprog.

Som fremhævet er dette undersøgelsesresultat i strengeste forstand kun repræsentativt for denne informantgruppe. Dette udelukker dog ikke, at der er visse træk heri, som peger ud herover til sprogbrugen i det tyske mindretal som helhed, og nogle endda videre til kodeændelsen hos hele den indfødte nordslesvigske befolkning.

Dette gælder for det første konstateringen af sjy. som landsdelens oprindelige talesprog i uformelle situationer, hvorved denne kode netop viser sin diglossiske karakter.

Dette gælder for det andet påpegningen af, at rda. i allernyeste tid begynder at trænge sjy. tilbage som almindeligt talesprog i f.eks. forretninger.

I det følgende skal der gøres et forsøg på at karakterisere den nordslesvigske sprogsituation i linguistiske termini. I overskriften er den blevet kaldt *tosprogethed med diglossi*. Disse to ord er nøglebegreberne.

I forvejen er der enighed om at kalde relationen hty.-rda. *tosprogethed*, og at definere denne som en modersmåls-lignende beherskelse af begge sprog, jvf. Søndergaard 1979, s. 58 f. og 1980.

Forholdet mellem sjy. og rda. kaldes her *diglossi*.

I nyere faglitteratur er *diglossi*-begrebet blevet analyseret intensivt, se eksempelvis Ervin-Tripp 1971, s. 44 f., Fishman 1971, s. 248

f., 286 ff., Greenfield 1972, s. 18 ff., Verdoodt 1972, s. 383 f., alle med henvisninger.

Denne diskussion skal der ikke tages stilling til her, hvor der vælges en forholdsvis enkel beskrivelsesmodel, som kort skal skitseres. Udgangspunktet tages hos klassikeren Ferguson: »DIGLOSSIA is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation,« Ferguson 1959, s. 244 f.

Lad os analysere denne definition i relation til de nordslesvigske sprogforhold:

- 1: Sprogsituationen i Nordslesvig må kaldes forholdsvis stabil. (Om den begyndende forskydning fra sjy. til rda., se ovenfor).
- 2: Sjy. er det oprindelige (tale)sprog i landsdelen.
- 3: Rda. er i forhold hertil en meget afvigende kode.
- 4: Rda. er grammatisk stærkt systematiseret og – på de fleste punkter – mere kompleks end sjy.
- 5: Der eksisterer en omfattende litteratur på rda.
- 6: Rda. læres så godt som udelukkende i skolen (formal education.)
- 7: Det anvendes primært skriftligt og tillige mundtligt i mere formelle sammenhænge.
- 8: Det brugtes oprindeligt ikke af den indfødte befolkning som dagligt talesprog, men i allernyeste tid forekommer det i f.eks. indkøbssituationer.

Sammenfattende kan det altså siges, at ud fra de 8 kendetegn, som Ferguson opstiller, kan sjy. karakteriseres som udpræget diglossisk. Den under punkt 8 omtalte sprogforskydning gør dog, at man langsomt er på vej bort fra en klassisk diglossi.

Deutsche Zusammenfassung

Zweisprachigkeit mit Diglossie. Hochdeutsch, Reichsdänisch und Süderjütisch in Nordschleswig.

Das Ziel des Verfassers ist es herauszufinden, wie mehrsprachige Nordschleswiger (nördlich der jetzigen deutsch-dänischen Staatsgrenze) in der Umgangssprache die folgenden Kodes verwenden: Hochdeutsch, Reichsdänisch und Süderjütisch. (Süderjütisch ist ein dänischer vom (Platt)deutschen stark beeinflusster Dialekt.)

Heute spielt Plattdeutsch als Umgangssprache in Nordschleswig keine Rolle.

Die Gruppe der Informanten setzt sich zusammen aus 54 nordschleswigschen Lehrern an deutschen Privatschulen. Die ursprüngliche Umgangssprache aller Bewohner dieses Landesteils war Süderjütisch.

Einige Mitglieder der deutschen Minderheit, besonders in den Städten, sind seit alter Zeit deutschsprachig. Reichsdänisch war ursprünglich den »Einheimischen« als Umgangssprache völlig fremd.

Der Verfasser kommt zu dem Ergebnis, daß der typische multilinguale Nordschleswiger sprachlich sehr flexibel, tolerant und undogmatisch ist. Ausschlaggebend für die Wahl seines Kodes ist vor allem der Empfänger, weil sie personengebunden und/oder situationsgebunden ist. Er verwendet sämtliche drei Kodes, aber nicht wahllos.

Süderjütisch wird in Situationen gebraucht, die inoffiziell, unförmlich, privat, intim, spontan sind (z.B. im Gespräch mit Nachbarn, Bekannten, Freunden, Kollegen, in Gaststätten, beim Fluchen, im »inneren Gespräch«, als »die Sprache des Herzens«).

Reichsdänisch findet vor allem Anwendung als die offizielle Hochsprache des Landes (z.B. im Gespräch mit Verwaltung, Polizei, Arzt (teilweise)); aber in neuester Zeit ist auch in Einkaufssituationen eine Verschiebung von Süderjütisch zu Reichsdänisch erkennbar.

Hochdeutsch, die offizielle Sprache der Minderheit, wird nur ausnahmsweise als Kommunikationsmittel mit der Majorität verwendet; Hochdeutsch wird aber in »geschlossenen«, Situationen innerhalb der Minorität gebraucht (z.B. in Vereinen, in Banken, im Verkehr mit deutschsprachigen Ärzten und mit einigen deutschgesinnten Geschäftsleuten, außerdem auch in Situationen, die formalisiert, kulturell und schriftsprachlich sind.) Hochdeutsch ist die Sprache der Bildung.

Für viele Nordschleswiger schließt das Deutsche aber nicht das Dänische aus, so daß die Mehrsprachigkeit dieser Informantengruppe eher additiv als subtraktiv zu bezeichnen ist.

Am Ende wird die nordschleswigsche Sprachsituation mit Fergusons Diglossiedefinition konfrontiert. Dabei stellt sich heraus, daß 7 von 8 Kennzeichen völlig und 1 in großen Zügen zutreffen.

Fishmans intense arbejde med diglossi-problemet opsummeres i afhandlingene Bilingualism and Biculturalism as Individual and as Societal Phenomena, trykt i: Journal of Multilingual and Multicultural Development. 1. 1980, s. 3ff.

Litteraturliste

- David, Elke (1978): Zum Versuch einer frühen Einführung von Dänisch in den deutschen Schulen Nordschleswigs. Examensarbeit, Pädagogische Hochschule Flensburg. Ikke publiceret.
- Elklit, J., J. P. Noack og O. Tonsgaard (1978): Nationalt tilhørsforhold i Nordslesvig. Acta Jutlandica XLIX. Århus.
- Ervin-Tripp, Susan M. (1971): Sociolinguistics. I: J. A. Fishman (ed.) 1971-72.
- Ferguson, C.A. (1959): Diglossia. Genoptrykt i P. P. Giglioli (ed.): Language and Social Context. Harmondsworth 1972.
- Fishman, J.A. (ed.) (1971-72): Advances in the Sociology of Language. I-II. The Hague - Paris.
- Fishman, J.A. (1972): The Sociology of Language. Rowley.
- Greenfield, Lawrence (1972): Situational Measures of Normative Language Views in Relation to Person, Place and Topic among Puerto Rican Bilinguals. I: J. A. Fishman (ed.) 1971-72.
- Haugen, Einar (1956): Bilingualism in the Americas. A Bibliography and Research Guide. Alabama.
- Mühlenhaus, Uwe (1976): Die Verbreitung der deutschen Sprache in der Gemeinde Tingleff. Examensarbeit, Pädagogische Hochschule Flensburg. Ikke publiceret.
- Persoons, I. und M. Versele (1978): Die heutige Lage des Deutschen in »La Wallonie Prussienne«. I: Germanistische Mitteilungen. 8.
- Schütt, Gerhard (1956): Die sprachlichen Verhältnisse der deutschen Volksgruppe in Nordschleswig und ihre Bedeutung für die Erziehung und den Unterricht an den deutschen Privatschulen. Prüfungsarbeit zur 2. Lehrerprüfung. Landesschulamt Kiel. Ikke publiceret.
- Sehstedt, Ralf (1978): Motivation und Zweisprachigkeit. Eine Untersuchung in Nordschleswig. Examensarbeit, Pädagogische Hochschule Flensburg. Ikke publiceret.
- Svalastoga, K. og P. Wolf (1963): En by ved grænsen. København.
- Søndergaard, Bent (1979): Tosprogethedsproblemer i det dansk-tyske grænseområde. I: Mødet mellem sprogene i det dansk-tyske grænseområde. Udg. af Institut for grænseregionsforskning. Aabenraa.
- Søndergaard, Bent (1980): Tosprogethed, fremmedsprog, modersmål - et forsøg på begrebsafgrænsning. I: Nordic Linguistic Bulletin. 3.
- Sönnischen, Peter J. (1956): Sprachliche Verschiebungen in Nordschleswig und ihre Bedeutung für die deutsche Schule. Prüfungsarbeit zur 2. Lehrerprüfung. Landesschulamt Kiel. Ikke publiceret.
- Verdoodt, A. (1972): The Differential Impact of Immigrant French Speakers on Indigenous German Speakers. I: J.A. Fishman (ed.) 1971-72.
- Willkommen, Dirk (1975): Zur Stellung der Kommunikation bei den Mitgliedern des Bundes Deutscher Nordschleswiger. I: K.D. Sievers (Hersg.): Beiträge zur Frage der ethnischen Identifikation des Bundes Deutscher Nordschleswiger. Flensburg.

NB! Ved besvarelsen bedes De tage hensyn til følgende sprog: sønderjysk, rigsdansk, højtysk og plattysk.

- 1.1. Køn: kvindelig _____ mandlig _____
- 1.2. Alder: 20-40 _____ 40-60 _____ over 60 _____
- 1.3. Familieforhold: ugift _____ gift (evt. »papirløst«) _____
- 1.4. Hvis gift: Er Deres ægtefælle (partner) opvokset i:
Nordslesvig _____ øvrige Danmark _____ Tyskland
(eller andet tysksproget land) _____ andetsteds _____
- 1.5. Er De selv opvokset i: Nordslesvig _____
øvrige Danmark _____ Tyskland _____
- 2.1. Hvilket sprog talte/taler De med Deres far _____ mor _____
evt. søskende _____
- 2.2. Hvilket sprog talte/taler Deres forældre indbyrdes: _____
- 2.3. Hvilket sprog taler De med Deres evt. ægtefælle/partner: _____
- 2.4. Hvilket sprog taler De med Deres evt. børn: _____
- 2.5. Hvilket sprog taler Deres evt. børn indbyrdes: _____
- 2.6. Hvilke(t) sprog taler De med Deres venner/bekendte: _____
- 2.7. Hvilke(t) sprog taler De med Deres nærmeste naboer: _____
- 2.8. Hvilke(t) sprog anvender De: hos købmanden: _____
hos slagteren: _____
hos bageren: _____
på posthuset: _____
i banken: _____
hos lægen: _____
på kroen: _____
i foreninger: _____
i private selskaber: _____
med kolleger: _____

- 3.1. Hvilket sprog anvender De, når De tæller: _____
- 3.2. Hvilket sprog bander De spontant på: _____
- 3.3. Hvilket sprog synger De spontant på: _____
- 3.4. Hvilket sprog drømmer De på: _____
- 3.5. Hvilket sprog taler De med Dem selv på («indre tale»): _____
- 3.6. Hvilket sprog ville De anvende i dagbogsoptegnelser: _____
- 3.7. Hvilket sprog ville De bede på: _____
- 4.1. På hvilket sprog ser De hyppigst fjernsyn: _____
- 4.2. På hvilket sprog hører De oftest radio: _____
- 4.3. På hvilket sprog læser De i fritiden flest bøger: _____
- 4.4. På hvilket sprog læser De oftest aviser: _____
- 4.3. På hvilket sprog læser De oftest aviser: _____
- 4.5. På hvilket sprog løser De kryds-og-tværs: _____
- 4.6. På hvilket sprog brevveksler De oftest privat: _____
- 4.7. Hvilket område har De mest kontakt med gennem venner og bekendte:
Nordslesvig: _____ øvrige Danmark: _____
Schleswig-Holstein: _____ øvrige Tyskland: _____
- 5.1. Hvorledes bedømmer De den sønderjyske dialekt:
som noget positivt: _____ som noget negativt: _____
som noget neutralt: _____ Begrund evt. svaret: _____
- 5.2. Oplever De dette at leve i et flersproget samfund som:
positivt: _____ negativt: _____ både/og: _____
neutralt: _____
- 5.3. Hvilke erfaringer har De med at tale tysk offentligt i Nordslesvig:
positive: _____ negative: _____ både/og: _____
neutrale: _____
- 5.4. Opfatter De tosprogethed som noget:
positivt: _____ negativt: _____ både/og: _____
neutralt: _____ Begrund evt. svaret: _____

Mindre bidrag

Völuspá -- cyklisk tidsopfattelse i gammelnordisk religion

Strofe 66 i Völuspá er uden tvivl en af de mest omdiskuterede i dette det mest omdiskuterede digt i Den ældre Edda. Strofen findes i begge de håndskrifter, hvori digtet er os overleveret, nemlig Codex Regius og Hauksbók, og ordlyden varierer ikke på væsentlige punkter. Den lyder i Jón Helgasons udgave:

Par kómr inn dimmi
dreki fljúgandi,
naðr fránn, neðan
frá Niðafjöllom;
berr sér i fiððrom
– flýgr völl yfir –
Niðhöggj náí –
nú mun hón sökkvaz.

Der kommer den mørke
drage flyvende
den skinnende slange, nede
fra Mørkbjergene;
i fjerene (eller vingerne) bærer
– den flyver over sletten –
Nidhug lig –
nu vil hun synke.
(Egen oversættelse)

Der skal ikke her gives nogen egentlig forskningshistorisk oversigt, da dette ikke ville tjene noget formål i denne sammenhæng. Den problemstilling, der her skal behandles, kan imidlertid kort rides op således: Er strofen et led i den rammefortælling, der omgiver vølvædsigelsen, eller udgør den en del af denne udsigelse? En af grundene til dette tvivlsspørgsmål er billedet af dragen Nidhug, der – ifald vi har at gøre med selve spådommen – kan synes ulogisk i sin placering på dette sted, efter at vi i de foregående strofer har hørt om de lyksaligheder, der følger efter Ragnarok, men som på den anden side er ligeså vanskelig at forklare som et led i rammefortællingen, idet Nidhug, som iøvrigt kendes fra strofe 39, hvor den siges at suge lig, og fra Grm 32 og 35, hvor vi hører at den gnaver Yggdrasil fra neden, næppe kan høre til i den mytiske nutid, i hvilken vølven taler. Hvis dette var tilfældet, måtte man betragte dette væsen som indvarsleren af og som deltager i Ragnarok, og intet i den øvrige mytologi tyder på, at det har indtaget denne rolle. At Nidhug er et uhyggeligt og ødelæggende uhyre er der ingen tvivl om, men i den mytiske nutid varetager den sin funktion i underverdenen, nedenfor verdenssøjlen Yggdrasil, hvor også dødsriget kan lokaliseres. Yderligere støtte for, at vi ikke her står overfor en del af rammefortællingen, er strofens linie 6, hvor vi får at vide, at Nidhug flyver over sletten. Ordet »völlr« forekommer ikke i forbindelse med vølvens placering under udsigelsen, hvorimod man i strofe 60 har hørt, at aserne mødtes på »Iðavelli«, der således udgør den mytiske skueplads på det punkt i beretningen, hun er kommet til, og derfor naturligt må antages at være den slette, dragen flyver over. Vi har også hørt om denne slette i strofe 7, hvor det siges, at det er her, guderne opslår deres boliger, og det er altså i dette mytiske landskab, at den egentlige handling udspringer sig.

Sijmons og Gering kommenterer strofe 66 således:

Dem endgültigen siege des guten, der durch das erscheinen des höchsten gottes besiegelt wird, ist in der schlusstrophe als gegenbild die völlige beseitigung des bösen, das in dem drachen Níðhöggr personifiziert ist gegenübergestellt. Als symbol des bösen und schädlichen ist er ja bereits in dem tiefsinnigen mythus von der esche Yggdrasil aufzufassen, deren wurzeln er nach Grm 35⁴ benagt und hierauf deutet in unserer strophe das beiwort enn dimme.¹⁾

Her er det således klart, at man mener, at vi står overfor slutningen af spådommen. For at nå til dette resultat har det dog været nødvendigt at slette det »hón«, der står i sidste linie, således at det er Nidhug, der bliver den, der synker. Noget lignende gør sig gældende for Finnur Jónsson, der retter »hón« til »hann«², ligesom andre før ham har gjort det³. Siguður Nordal, der mener, at strofen må være en del af rammefortællingen, hævder – som rimeligt er – at man ikke kan tillade sig at rette dette »hón«, da det figurerer i begge håndskrifter; og i såfald kan det ikke tage sigte på andre end vølven selv. Hvis da dette »hón« bibeholdes har man ment, at strofen i sin helhed måtte anses for at udgøre en del af rammefortællingen. Da dette imidlertid – som jeg var inde på – næppe kan være rigtigt må der altså findes en anden løsning på problemet Nidhug. At rette i håndskriftet (eller håndskrifterne) kan ikke være acceptabelt, således at det må stå fast, at det er vølven, der synker (jeg skal siden vende tilbage til ordet »sökkvaz«). Nidhug-billedet må altså være en del af visionen, men hvis det ikke er dragen selv, der synker, har vi afgjort ikke – som hævdet af Sijmons og Gering – at gøre med nogen endegyldig sejr for det gode; tværtimod peger denne vision i retning af, at det onde (repræsenteret ved Nidhug) på ny holder sit indtog i den verden, der ellers efter Ragnarok syntes helt rensat for ondskab. Hvis dette er meningen – og strofens ordlyd peger afgjort i den retning – er spørgsmålet dels hvorfor Nidhug her genintroduceres og dels hvorfor vølven så helt pludseligt synker og altså afslutter spådommen. For at kunne besvare disse spørgsmål er det imidlertid nødvendigt at se på den religiøse kontekst, hvori digtet er opstået.

Også herom er meningene stærkt delte, og man har om digtets indhold hævdet alt fra at det skulle være rent hedensk til at det skulle være rent kristeligt. Mest almindeligt er det imidlertid at kalkulere med, at vi står overfor et produkt, der ligger på grænsen mellem hedenskab og kristendom, hvilket vel også delvist er rigtigt, omend blandingsforholdet de to religioner imellem vurderes meget forskelligt⁴. Den vel nok idag mest udbredte opfattelse er den, som Nordal i hovedtrækkene udtrykte i sin tolkning af digtet, der stadigvæk kan betragtes som hovedværket i Völuspá-forskningen. Her siges det, at digtets grundlag er hedensk, men at digteren har haft et udmærket kendskab til kristendommen⁵. Nordal mener, at digtet må være forfattet kort før år 1000, og at den verdensundergang, der omhandles, er præget af de kristne tanker, der hævdes at have været så fremtrædende på den tid, om verdens undergang⁶. De fleste forskere hævder, at selvom tanken om en verdensødelæggelse muligvis er »ægte« hedensk, så må dog lykketilstanden efter Ragnarok tilskrives kristen indflydelse, og den er derfor at betragte som en evighedstilstand i lighed med den kristne forestilling. Men også Finnur Jónsson, der forfægtede det »hedenske« synspunkt, anså denne nye verden for evig⁷.

Det er ikke meningen her at gå ind på en detaljeret gennemgang af Völuspá's indhold og bestemme i hvilket forhold kristendom og hedenskab indgår i de enkelte strofer. Men det er dog nødvendigt kort at vise, at selve det verdensforløb med en skabelse, en guldalder, en kvalitativt dalende verdensudvikling og endelig en ødelæggelse med efterfølgende genskabelse, som Völuspá fremlægger efter al sandsynlighed kan bestemmes som værende genuint »hedensk«, dvs. aldeles uafhængig af kristne forestillinger – og vel nok ældre end disse. Først når dette er gjort kan strofe 66 indplaceres på rette måde i den mytologi, der ligger til grund for verdensopfattelsen i Völuspá.

Religionshistorikeren Mircea Eliade har i en lang række skrifter behandlet forskellige kulturers tidsopfattelse og herunder også germanernes. I sin bog »Le Mythe de l'Éternel Retour« beskriver han således den indoeuropæiske opfattelse af tiden som en række cykliske perioder. Hos inderne udgør en sådan periode 12000 (kosmiske) år og er inddelt i forskellige »aldre« med en stadig dalende kvalitet. Det er i den sidste af disse »aldre« »vi« lever, altså i perioden umiddelbart før den kosmiske ødelæggelse⁸. Noget lignende gør sig også gældende i Iran⁹ og i Grækenland¹⁰, og det vil derfor være naturligt – bl.a. i lyset af Georges Dumézils indoeuropæiske undersøgelser – at se om noget sådant også eksisterede i det hedenske Skandinavien, idet sandsynligheden i givet fald ville falde klart ud til fordel for teorien om en decideret indoeuropæisk – og altså hedensk – forestilling, og ikke en kristen, som basis for Völuspá's verdensforløb.

Foruden selve Völuspá, der som ovenfor skitseret indeholder en udvikling fra en skabelse med efterfølgende lykketilstand over en gradvis forringelse til Ragnarok, og derefter en ny skabelse og endnu en lykketilstand, har vi imidlertid også andre kilder, der indeholder en lignende struktur. I Vafþrúðnismál f.eks. er der i Odins spørgsmål (strofe 20 ff) en klar kronologisk orden, der begynder med skabelsen, omhandler elementer i verdensbilledet (bl.a. Njords mytiske udvikling) og slutter med hændelserne efter Ragnarok. I det hele taget fremgår det af de oplysninger, der kan findes i eddadigtene, at den udvikling, der beskrives i Völuspá ingenlunde er noget for dette digt særegent, omend det er her, oplysningerne på engang præsenteres fyldigst og i mest strict rækkefølge. I de øvrige digte, der næsten alle beskriver bestemte episoder, får vi kun besked om enkelte hændelser, der dog ofte klart relaterer sig til enten skabelsen eller undergangen (f.eks. Grm 44, hvor vi hører om Skidbladnirs opkomst, der naturligvis relaterer sig til begyndelsen, eller Bdr 1 ff med Balderdrabet og Ls 39 med lækningen af Fenrir, der begge relaterer sig til Ragnarok). Men når kilderne stykkes sammen er det som sagt let gennemskueligt, at der bag dem har ligget en ganske bestemt ide om verdens gang og skæbne. Denne ide omfatter, som vi har set, skabelsen og guldalderen, derefter introduktionen af det ufuldkomne og en gradvis forværing kulminerende med Balders drab, der – som Snorre siger det – er den største ulykke blandt guder og mennesker (Gylf. kap. 33). Det er klart i Norden, at Balders drab er gået forud for den mytiske nutid, i hvilken menneskene lever – Balder, som er den retfærdige dommer og den mest ufordærvede af guderne. Med hans drab introduceres den sidste og dårligste tid umiddelbart inden kosmoskatastrofen. Så følger Ragnarok og den nye verden. Dette forløb er fuldstændig parallelt med de forestillinger, man har gjort sig i andre indoeuropæiske kulturer, blot med den forskel, at den cykliske tendens dér er »evig«, dvs. at man ikke regner med, at nogen »lykketilstand« vil vedvare, uden en ny introduktion af det destruktive element i kosmos.

I Norden har man ikke ment at kunne finde nogen spor af en tidscyklus udover den

»anden« skabelse, der som nævnt kunne tilskrives kristne forestillinger om et paradys på jorden osv. Men her kan vi så vende tilbage til strofe 66 i *Völuspá*. Når hele dette digt i sin struktur viser os en tidsforståelse, der svarer til de øvrige indoeuropæiske religioners, bortset fra eet punkt, nemlig den nye tidsalders tilsyneladende mangel på cyklisk tendens, så vil det være nærliggende at anskue strofe 66 anderledes end det ellers har været gjort, og se den som omhandlende det destruktive elements nye indtrængen, i skikkelse af Nidhug, og ad denne vej dels opnå en idemæssig sammensvejsning af denne strofe med resten af digtet og dels bringe hele digtets selvforståelse i overensstemmelse med de indoeuropæiske kulturer, som den nordiske hedenskab både sprogligt og ideologisk er nært knyttet til.

Denne udlægning medfører også, at vølven, som nødvendigvis må være subjekt i strofens sidste linje, helt naturligt må standse sin spådom på dette sted, thi efter dette syn vil resten blot blive en repetition af det i digtet omhandlede hændelsesforløb; og at Nidhug således udgør det sidste vølven ser, får dermed sin helt logiske forklaring.

Til slut skal jeg komme ind på ordet »sökkvaz«, som mange forskere med rimelighed har ment, indicerede at vølven i lighed med hende, vi hører om i Bdr, har været opfattet som død. Imod denne opfattelse er imidlertid flere ganske betydningsfulde forskere, som f.eks. Sigurður Nordal¹¹ og Anne Holtsmark¹². Nordal skriver:

Men har digteren tænkt sig hende levende eller opvækket fra de døde Om dette spørgsmål har der været meget delte meninger, og det lader sig næppe afgøre med fuld sikkerhed. Vølven er utvivlsomt levende, da hun har sit møde med Odin (v 28). Dette fremgår af ordene: sæt, hon úti. Sådan udesiden kunde ikke tillægges døde; disse behøvede ikke at søge oplysninger fra en anden verden på den måde. Og da det intetsteds omtales, at Odin har opvækket hende, og hun snarest synes at træde frem af egen fri vilje (ikke nødtvungen, drevet frem af valgalder, som vølven i Baldrs dr.) for at holde sit løfte, så er jeg mest tilbøjelig til at mene, at hun endnu er levende. Når hun synker, skyldes dette ikke andet end hendes trolddomskunst. Det var næppe stemmende med hendes væsen at forsvinde på anden vis. I Brynhilds Helfart befaler Brynhild til sidst gygen at synke, og vølvens egne ord i v. 2: nfu man ek heima, synes da også at tyde på, at hun ikke tænkes knyttet til nogen bestemt afgrænset lokalitet på jordens overflade.«

Jeg mener ikke, at de argumenter, der her gives, for at vølven skulle være levende, er holdbare. For det første kan Nordal ikke vide noget om, at udesiden er forbeholdt de levende. At kilderne ikke iøvrigt nævner noget om, at også de døde kunne »sitia úti« berettiger jo ikke til at forkaste muligheden af noget sådant. At hun ikke tvinges er vel heller ikke rigtigt, idet vi i strofe 28 hører, at Odin så hende i øjnene, hvilket er en meget almindelig måde at få magt over folk på¹³. Ligeledes er argumentet med hendes måde at forsvinde på ikke godt. »Når hun synker skyldes dette ikke andet end hendes trolddomskunst« siges det, og der henvises så til en parallel i »Helreið Brynhildar«, der unægtelig ikke støtter påstanden om at vor volve skulle være levende, for netop den gyge, der her er på tale, må under alle omstændigheder tænkes at være død, idet Brynhild møder hende på Helvejen. Jeg er også uenig med Nordal, når han fremdrager »nfu man ek heima« i strofe 2, som et indicium for at hun ikke skulle være

knyttet til nogen bestemt verden. Ordet »muna« betyder huske, og de ni verdener, der her er tale om kan således med stor sandsynlighed antages at være »ni aldre«, dvs. verdener, der ikke i rum, men i tid adskiller sig fra den verden, som menneskene lever i.

Kun hvis vølven altså er død under udsigelsen af spådommen (vi har rigeligt med eksempler på, at Odin søger kundskaber i underverdenen og hos de døde), bliver det muligt at forstå, hvor hun vil synke hen, da hun har sluttet sin spådom. Da ordet »sökkvaz« naturligvis indebærer en bevægelse nedad, og da vi ved, at Odin er taget til hende – og ikke omvendt, så hun evt. kunne tænkes at befinde sig i himmelen – så må hun under udsigelsen have befundet sig på jordoverfladen eller i underverdenen. Begge muligheder står åbne, da på den ene side forestillingen om, at de døde kan forlade deres grav og opholde sig blandt de levende, er uhyre almindelig i nordisk religion og mytologi¹⁴. På den anden side har vi også f.eks. Bdr og – vil jeg mene – Helreið Brynhildar, der viser at de døde kunne stige op fra deres grav, men stadig opholde sig i underverdenen. »Sökkvaz« må således betyde, at vølven enten synker ned i sin grav, hvis mødet mellem hende og Odin finder sted i underverdenen, eller at hun synker tilbage i underverdenen, hvis mødet finder sted på jordoverfladen. Semantisk set er der ingen forskel på de to muligheder, idet underverdenen og dødsriget udgør en og samme semantiske kategori, der bl.a. udmærker sig ved, at Odin herfra henter vigtige dele af sin viden.

Konkluderende kan det altså siges, at strofen i sit indhold i et og alt afspejler hedske forestillinger, ligesom iøvrigt størstedelen af digtet, med undtagelse af ganske få strofer, der ganske klart må betragtes som interpolationer med kristent forestillingsindhold (bl.a. strofe 65). Strofens emne er det dæmoniske elements indtog i den nye verden, og sidste linje beskriver vølvens tilbagesynken til sin dødstilstand, efter hun har været igennem et helt forløb og er startet forfra på et nyt.

Noter

1. Sijmons og Gering: Die Lieder der Edda Bd. III p 77.
2. Jónsson: Völu-spá Kbh. 1911 p 33.
3. F.eks. Müllenhof: Deutsche Altertumskunde 1870-1908 Bd V p 86.
4. Kortfattede oversigter over forskningens synspunkter kan findes hos Nordal: Völuspá. Kbh 1927 p 9 ff og de Vries: Altnordische Literaturgeschichte. Berlin 1964-67 Bd. I p 62.
5. Nordal: Völuspá p 134 ff.
6. Ibid. p 139 ff.
7. Jónsson: Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. 2. udgave. Kbh 1920-24 bd. I p 132.
8. Eliade: Le Mythe l'Éternel Retour. Archétypes et répétition. Paris 1949. f 175 f.
9. Widengren: Religionsphänomenologie. Berlin 1969 p 459 ff.
10. Ibid. p 468 ff og Eliade: Le Mythe ... p 178 ff.
11. Nordal: Völuspá p 17.
12. Holtmark: Forelesninger over Völuspá, Hösten 1949. Oslo 1950 p 83.
13. De Vries: Altgermanische Religionsgeschichte. Berlin 1956-57 Bd I p 286 f.
14. Se f.eks. Turville-Petre: Myth and Religion of the North. New York 1964 p 269 ff.

Jens Peter Schjødt

Hvornår begyndte Falster sin danske digtning og med hvilket arbejde?

Patronen og mæcenen Chr. Rantzau (1684-1771) havde to klienter: Ludvig Holberg og Christian Falster.

Medens den første blev digter ud af overskuddet i sin natur, måtte Rantzau hjælpe den anden på vej. Når han sender Falster den lige udkomne »Peder Paars« (*Falsteriana*¹⁾, s. 130) og roser værket som »en schmuck *invention* og klygtig indfald«, sker det næppe så meget for at forøge Holbergs ære som for at anspore den forsigtige og mindre oprindelige Falster til at øve lignende bedrift.

Allerede tidligere havde Rantzau taget Falster ved hånden for at lede ham ind på digterbanen.

Da Falster havde omsat Juvenals 14. satire til danske vers, sendte han sit arbejde til Rantzau i manuskript – ikke som bog, som Chr. Bruun antager (*Falsteriana*, s. 129). Men patronen synes ikke rigtig om det og fremsætter i sit tunge sprog den klare tanke, at i stedet for at oversætte en gammel Juvenal skulle man hellere søge at blive en ny – hellere realisere en evne end nøjes med at imitere den.

Efter det svar anser Falster det som sin skyldighed at forlade de Gamle og gå over til de Moderne: han lader sin vertering af en klassisk poet falde for at forsøge sig som original dansk satiriker med nutidsemne.

At det forholder sig som her skitseret, fremgår af en nærmere undersøgelse af tidspunktet for fremkomsten af hans arbejde med Juvenal.

Medens man hidtil har ment, at der må have eksisteret en nu tabt udgave fra 1719 eller 18, kan det formentlig vises med sikkerhed, at den danske version ikke har foreligget trykt før med udgaven 1731.

Det er rigtigt, at Falster har verteret Juvenal i tiden omkring 1718. Det, man ikke har haft øje for, er, at han pludselig har tabt interessen og henlagt versionen indtil videre: lærlingen løb af lære for at blive mester på egen hånd – efter Rantzaus anvisning!

Hvad blev i så fald gennembrudsværket?

Måske er det gået sådan til, at førstegrøden blev efterslæt, og det er ikke så bagvendt, som det lyder. Af undseelse ved slig syssel eller af anden art mistvivl kan han have ladet også dette arbejde blive liggende i sit skrin og så senere ændret beslutning.

De fem første af Falsters satirer med alment sigte blev offentliggjort i hurtig rækkefølge fra 1720 til 22. Først efter en pause på ikke mindre end otte år, altså i 1730, kommer den sidste af dem – »Verden som et Doll-Huus«. Adskilligt kunne imidlertid tyde på, at den er skrevet længe før – så længe, at det bør tages op til overvejelse, om den sidste ikke i virkeligheden skulle være den første.

Teorien om en tabt udgave er fremsat af Chr. Thaarup (hans Falsterudgave 1840, s. XXVI), bifaldet af Chr. Bruun (*Falsteriana*, 1869, s. 129) og autoriseret af Ehrencron-Müller i hans Forfatterleksikon (III, 1926).

Umiddelbart forekommer den usandsynlig, og at den er forkert, fremgår af lettilgængelige dokumenter, først og fremmest af Falsters forte til udgaven 1731.

Hvordan skulle en sådan udgave kunne fremkomme og forsvinde lige spørløst? Har den eksisteret, måtte den som Ovid-versionen have været forsynet med Falsters navn, og nogen af dem, der registrerede hvert skridt af Falster, måtte så også have registre-

ret denne bedrift, og slidt op af en grådig læserskare kan et værk af den slags næppe være blevet.

Men på den anden side synes det umuligt at komme uden om det vidnesbyrd af Falster selv, der for Thaarup gælder som klippegrund – følgende udtalelse i *Cogitationes Philologicae* fra 1719:

Edidi et ipsemet novissime in honorem et gratiam illustrissimi Herois Chr. Ranzau satiram XIV, vernaculo metro conversam.

Man bliver skuffet, hvis man slår efter i *Cogitationes* i håb om at kunne konstatere, at originalen har verbet i en konjunktivisk eller futurisk form. Der står faktisk *edidi* – ubestrideligt perfektivisk om fuldbragt gerning. De eneste unøjagtigheder i Thaarups gengivelse er typografiske bagateller som *Chr. Ranzau* i stedet for det fuldfede *CHRISTIANI RANTZAU*.

Men går man videre til næste vidnesbyrd af Falster selv, finder man løsningen: han er i sine *Cogitationes* kommet for skade at sælge skindet, før han har skudt bjørnen! De faktiske forhold har ændret sig, men den stakkels mand har ikke kunnet gribe tilbage i en allerede trykt tekst for at ændre sit *edidi* til *edidisse*!

Så må han se at klare sig, som han bedst kan, og det forsøger han i fortalen til 1731-udgaven. Her henvender han sig til de *gunstige læsere*, hvis bevågenhed og dårlige hukommelse han nok kan have brug for, og anlægger en spøgende tone for at kunne dække over sit uheld og alligevel få det tilstået efter formelen: *Sat sapienti!*

Han begynder sin forklaring med at anføre, at to navngivne udenlandske *professores* (som begge hørte til blandt hans filolog-venner og korrespondenter) i lærde tidender har omtalt Juvenals fjortende satire »*ligesom dend allerede med min Danske Oversættelse, paa den Tid var kommen for Lyset*«. Denne sidste, her fremhævede sætning indeholder den fulde forklaring.

Det fremgår jo af den, at på tidspunktet for de tvende udenlandske meddelelser var der alligevel ikke udgået nogen Juvenal fra Falsters hånd. Da han samtidig oplyser, at den sidste af de to forudgribelser af det ikke-skete er fra 1721, nødes den gunstige læser til den slutning, at når hans Juvenal ikke var kommet for lyset i 1721, kan den – hvis der kan være grader af intethed – endnu mindre være kommet det i 1719 eller 18.

Derefter giver den spøgende Falster rollen som den medfølgende. Han kan ikke bringe det over sit hjerte, at hine berømmelige *professores* skal anses som folk, der farer med løs snak. Af hensyn til dem tvinges han nu til at opfylde, hvad de har lovet på hans vegne! Han fortsætter:

Paa det nu velbemelte brave Mænds Beretning ikke skulle (*sic!*) bedrage enten dem selv eller Efterkommerne ... haver jeg taget mig for at spendere en liden Tid paa ermelte Arbejd.

Dette er spøg og spøgen *sat sapienti!* Derimod har man svært ved at forstå Thaarup, når han siger, at *ermelte Arbejd* ikke er den danske oversættelse. Efter sammenhængen kan Falster ikke mene andet end Juvenaludgaven som totalitet, den latinske tekst med tilhørende fortolkning, noter og version.

Der tegner sig således følgende forløb:

Falster har fuldført en Juvenaludgave med dansk version, som han har til hensigt at dedicere til Chr. Rantzau. Han sender ham manuskriptet til udtalelse, men føler sig samtidig så sikker på en positiv afgørelse, at han i sine *Cogitationes* indfører en notits om sin udgave, som om den allerede var udgået fra trykken, for at hans bog kan være *up to date* ham selv betræffende, og denne meddelelse viderebringes så af filolog-venner i de organer, der står til deres rådighed. Men det er *hybris* at berømme sig af ugjorte bedrifter, og Nemesis slår til ved at lade Rantzau meddele ham sådanne betænkeligheder, som han mener at måtte tage til efterretning ved at lade det annonce-rede foretagende falde. Rantzaus brev er fra 10. jan. 1719. *Cogitationes* udkom samme år, men på brevets tidspunkt har den typografiske proces været så langt fremskreden, at en korrektur ikke længere var mulig.

En forklaring må der til, da hans Juvenal endelig udkommer i 1731. Det bliver en spøgende søforklaring, men den er *sat sapienti*, og ingen *sapiens* har da heller fundet på at protestere.

Der kan til overflod anføres flere vidnesbyrd om, at 1731-udgaven er den første og eneste.

Den er dediceret til den unge Chr. Fr. Rosenkrantz. Havde der foreligget en tidligere udgave dediceret til Rantzau, ville det have været en utænkelig uhøflighed, om Falster nu havde revet den ud af hænderne på ham for at skænke den til en anden.

Medens tredjeudgaven af Ovids Klagebreve fra 1738 stadig er forsynet med førsteudgavens *Imprimatur S. Lintrup 1716*, står der på Juvenal 1731 blot *Imprimatur Jo. Grammius*. Det udeblivende årstal indicerer, at der ikke er tale om gentagelse.

Falster har betragtet sin Juvenal som bemærkelsesværdig: ellers ville han ikke have indført den i sine *Cogitationes*. Men Alb. Thuras *Idea Historiæ Litterariæ Danorum* fra 1723 har ikke et ord om nogen Juvenal fra Falsters hånd, og det negative vidnesbyrd får særlig vægt ved den omstændighed, at Falster har læst Thuras bog i manuskript (se nærv. forf. i *Danske Studier*, 1980, s. 128.). Under rubrikken *Con-Rectores Scholæ Cath. Ripensis* opregner Thura på pag. 70 Falsters indtil da udkomne arbejder i eget navn, blandt dem *Ovidii Nasonis Tristia in Linguam vernac. translata*, men siger intet om eksistensen af en tilsvarende translation af Juvenal.

Da Thura ellers medtager selv den mindste sognehyrdes mindste *opusculum*, men hverken her eller i nogen anden relevant sammenhæng meddeler noget om en Juvenal-udgave besørget af den Falster, som han anser for stor, kan man alene heraf slutte, at der ikke har foreligget nogen Juvenaludgave fra 1719 eller 18.

Men selv om Falster standsede arbejdet med Juvenal, slap han det ikke. Det kan være fornyede forsøg i den retning, der sigtes til, når Rantzau skriver i sit brev af 22.2.1720 (det, der fulgte med exemplaret af »Peder Paars«): »Jeg skal ved min ankomst til København med fornøjelse læse deres *Version*« og længere nede lover at sige sin betænkning af et velment og oprigtigt hjerte.

At Juvenalversionen er undergået ændringer hen ad vejen, fremgår af en bemærkning i Erik Reitzel-Nielsens maskinskrevne oversigt over Falsters Skrifter (1957). Her figurerer som nr. 14 et Falsterhåndskrift i Herlufsholms Skoles bibliotek: »Junii Juvenalis Satyra 14de i hvilken Poeten straffer Forældrenes onde eksempler og tilskriver dem alt det onde som begaaes – paa dansk oversatt og dediceret til Baron Rantzou af Christian Falster«. Reitzel-Nielsen tilføjer, at oversættelsen er en anden redaktion end den trykte.

De spørgsmål, denne meddelelse rejser, må klares i anden sammenhæng. I nærværende forbindelse er det nok at konstatere, at der ikke har eksisteret nogen Juvenaludgave fra 1719 eller 18. Falster indstillede arbejdet med Juvenal, formentlig i 1719, for at prøve sine kræfter som digter af originale og aktuelle danske satirer.

Rantzaus er Holbergs medvider. Hans privatbrev til Falster er for så vidt et åndshistorisk dokument, som det udtaler en førstehånds følt tvivl om den klassikerbeundring og latinhumanisme, der hidtil var blevet hævdet som dannelsens grundvold.

Efter den konventionelle indrømmelse af, at der vel ej bliver eller har været uden én Juvenalis, går han over til kritik af Falsters forhold til den romerske satiriker.

Hans første indvending ville træffe al metrisk oversættelse, hvis den var sand:

... almindeligen at anmercke, da er det efter mit tykke en al for tvungen, for ei at sige umelig Sag, med fuldkommen god held i lige mange *Vers* at oversætte en *Poet* ...

Generaliseringen er uberegtiget, men i betragtning af, hvem det er der fremsætter den, har Falster for sin part nok taget sig den nær.

Men der lå håb og oprejsning i den overraskende mulighed, Rantzaus derefter åbner udsigt til. Han skriver:

... dernest, var det ei vanskeligere end missligt, skulde jeg holde det for langt lettere at *imiteré* ved *application* paa vore Tider en *Poet*, end at *verté* ham, *Ridiculum plurimis ignotum haud facile risum movet*, og de mindste gjør sig den umage at eftergrandske tiderne ...

Det hele ræsonnement har et vist skær af praktikerens markedsanalyse: der tales om, hvad der er lettest, og det slås fast, at en ukendt latterlighed ikke let vækker latter, samt at de færreste gider gøre sig til arkæologer for at læse en gammel poet.

Men markedet er jo livet, vort eget liv, og spørgsmålet er, om det i litteraturen skal leves på anden hånd som hidtil, eller om vi skal frigøre os fra mønstrene og leve på første hånd. I Rantzaus hovedtanke: at det er »langt lettere at *imiteré* ved *application* paa vore tider en *Poet*, end at *verté* ham«, har *langt lettere* ikke praktisk sigte, men ideelt. Det forudgående forbehold (»var det ei vanskeligere end missligt«) synes også at modificere lethedens ved at antage talent som dens betingelse.

Når man ikke skal vertere en poet, men applicere ham på vore tider, vil det jo sige, at sådan som *han* var på sin tid, sådan skal *du* blive på din: du skal ikke oversætte romernes Juvenal, men blive danskernes!

Rantzaus ord har overrumplet latinhumanisten og gjort ham tankefuld, og da de kommer som et forslag om noget, der er bedre end den oversættelse, som Rantzaus lige har kaldt for en tvungen, ja umelig sag, kan han ikke andet end synes, at hans patron og velynder stiller ham en opgave, han ikke kan unddrage sig. Han, der som latinhumanist altid har søgt at danne sig efter forbilleder, opfordres nu til at blive original. Rantzaus bruger ganske vist ordet *imiteré*, men *imiteré* på den måde er ikke at *imiteré*, men at blive sig selv.

Adskilligt tyder på, at »Verden som et Doll-Huus« er hans første forsøg i den retning, der var blevet ham anvist – det gennembrudsværk, som Rantzaus manuducerede ham frem til.

Medens Falster er yderst sparsom med oplysninger om sine andre satirer, helliger han tilblivelsen og indholdet af denne intet mindre end en hel discurs i sine *Sermones* (»Lærdoms Lystgaard«) – nr. 12 i Anden Part fra 1731 – og den usædvanlige meddelelsestrang kunne da tages som vidnesbyrd om, at for ham selv har netop denne satire haft karakter af det særlige. Og da hvorfor? Fordi den var hans gennembrud til denne art af poesi.

Senere tider har omgivet gennembrudsøjeblikkene med glans af det ekstraordinære. Men der er ingen lyrisk flugt over Falsters beretning om det moment, der blev afgørende for ham – hans kommentar til et Juvenalcitat, som en anden af de tilstedeværende smilende har udråbt:

Disse Ord overvejede jeg siden dybere og slog mit Sind til at skrive en *Satire* i danske Vers, hvilken jeg gav Titel af *Verden et Galehus*.

Alligevel kan der næppe være tvivl om, at udtalelsen meddeler tilkomsten af en ny forståelse, et nyt syn, noget, der kun indtræffer én gang, og da den ene gang jo nødvendigvis også må være første gang, tilstår han med den lavmælte meddelelse, at »Verden som et Doll-Huus« er hans gennembrudsværk – så at sige hans »Guldhorn«.

Latineren Falster er kommet til at indse, at han med *carmina vernacula* ikke stiger ned, men op.

Det er det, der er gennembruddet. Er det end ikke indtrådt så uvilkårligt som Holbergs poetiske raptus – jvf. viljeselementet i *animum appellebam*, oversættelsen »slog mit Sind til« – så er han dog i dette øjeblik Holbergs jævnbyrdige. Men ved at holde sig tilbage i anonymiteten bliver han siden hans undermand: når det kommer til stykket, tør han alligevel ikke kaste los og sejle bort fra det gamle land, latinhumanisten i ham beholder trods alt overtaget.

Medens Hans Mikkelsen – som enhver vidste hvem var – med fornøjelse erklærer på godt dansk, at øjemærket med hans skæmtedigte ikke har været andet end at skaffe vort sprog nogen anseelse, forbliver Falster trods sit rene og naturlige dansk alligevel anonym som dansk digter, og når han taler i eget navn, affatter han fremdeles sine lovprisninger af modersmålet på latin – som det sker i *Sermones*.

De ord, som Falster siden overvejede dybere, d.v.s. som fremkaldte gennembruddet, er disse linjer af Juvenals 14. satire:

Non unus mentes agitat furor; ille sororis
in manibus vultu Eumenidum terretur et igni,
hic bove percusso mugire Agamemnona credit
aut Ithacum . . .

I prosaisk oversættelse: »Det er ikke samme ene raseri, der opvigler sindene; denne skræmmes i søsterens arme af Eumenidernes åsyn og ild, hin tror, når han har stukket oksen, at det er Agamemnon eller Ithacieren, der brøler«.

Og i Falsters metriske gengivelse fra 1731:

Enhver er gal paa sin Maneer.
Dend eene sig indbilder,

At hand de tre Gudinder seer,
Som Sind og Sandtz forvilder:
Dend anden meener, naar en Tyr
Af slag for Panden Vraaler.
At *Ithacus* af samme Dyr
Samt *Agamemnon* skraaler.

Til strofen følger Falster denne note: »Ved disse tvende Grillenfængere forstaaes Orestes og Ajax«.

Skønt nærv. forf. er en stymper i latin som alle andre nu om dage, mener han alligevel at kunne øjne kraften og klarheden hos Juvenal. Først en fyndig alménsætning, så to eksempler på dens sandhed bygget således, at medens *virkeligheden* indeholdes i korte, skarpt afgrænsede konstruktioner (*sororis in manibus, bove percusso*), udtrykkes *forvrængningen af virkeligheden* i længere konstruktioner med blødere konturer – bølgende og svævende som det agiterede sind.

Man ser for øvrigt, at m.h.t. Orestes er Falsters gengivelse for så vidt meningsløs, som den ikke får pointen med.

Juvenalcitatet er naturligvis ikke nyt for Falster: nærværende hypotetiske overvejelser forudsætter jo tilmed, at han havde fuldført en version af netop denne satire inden det tidspunkt, da han dirigerede sit sind mod danske satirer.

Citatet fik betydning, fordi det kom i rette øjeblik. Siden Rantzaus brev har Juvenal for Falster været associeret med patronens opfordring til ham om at blive en dansk Juvenal, og så kommer citatet som en åbenbaring af, at han kan blive det uden at gøre sig til en anden end den, han altid var: også som dansk digter kan latinhumanisten forblive sig selv lig.

Medens det for os er naturligt at opfatte forholdet mellem virkelighed og forvrængning af den i psykologiens kategorier, opfatter Falster det i etikens: når Orestes og Ajax lader sig gribe af *furor*, realiserer de kløften mellem *esse* og *videri* og påkalder dermed latinhumanismens uopslidelige forargelse over den skilsmisse.

Hent eksempler på det samme ud af aktualiteten, fortæl dem på dansk og *metro vernaculo* – og du har fyldestgjort Rantzaus fordring!

Så kunne han gå i gang med sin første danske satire og befolke sit Doll-Huus med lemmer, hvis galskab rettelig må kaldes karakterbrist. De er ikke et anliggende for lægen, men for moralisten, som også er til stede overalt.

Hvis hypotesen skal have sandsynlighed, må det kunne vises, at tiden for Galehus-discursen ligger senere end tidspunktet for modtagelsen af Rantzaus brev, d.v.s. senere end 10. jan. 1719, men dog ikke så meget senere, at brevet er ophørt at være incitament og impuls. Skal begge momenter tilgodeses, må discursens tid kunne fastsættes til *engang i løbet af 1719* (efter dette års 10. jan.).

Falster indfører selv en tidsbestemmelse med sin henvisning til et brev, som han opgiver at have modtaget d. 22. febr. 1718. Discursens tid er altså senere end den dato.

Endvidere oplyser han, at drøftelsen fandt sted *kort efter* det optrin i Ribe Domkapitel, som bestod i, at den groft kætterske J.B. fra Fanø i stedet for at gøre afbigt udråbte sig selv til kejser og Himlens sendebud.

Wibergs *Almindelig dansk Præstehistorie* referer under Nordby sogn begivenheden i

god overensstemmelse med Falster, men uden datering. Og N.P. Frosts *Efterretninger om Ribe Domkirke* (1841) oplyser kun, at affæren hører til som den tredje i den række af otte ubehagelige affærer, som biskop Thura blev udsat for i sin embedstid fra 1713 til 1731. Ifølge Falster trådte stiftøvrigheden i funktion efter kgl. Forordning, men Fogtmans *Kongelige Rescripter etc.* har ikke registreret denne.

Men takket være elskværdig hjælpsomhed fra Rigsarkivet (overarkivar Sigurd Rambusch) og Landsarkivet i Viborg (arkivar Henning Paulsen) er det nu konstateret, at der vedr. en kirkedisciplinsag mod Jacob Blom på Fanø 1717-22 er forsvundet 9 dokumenter, så der nu ikke er andet tilbage end kopierne i Rigsarkivets »Jyske Tegnelser« af tre kgl. missiver til stiftøvrigheden i Ribe, de to fra 14.5. og 26.11.1717 – det sidste fra 20.3.1722. Mellem de første og det sidste er der altså en afstand på henved 4½ år, men da nr. 3 knytter sig umiddelbart til nr. 2, har der ikke været noget mellemiggende, d.v.s. at sagen i dette store interval har været henvist til biskop Thuras behandling alene.

Kongen driver på mindelighed og lemfældighed, men ender alligevel altid med at true med straf, hvis Jacob Blom ikke lader sine griller fære, så da biskoppen har indberettet, at præsten i Nordby (Jens Brasen) i betragtning af sin sognemands sindssvaghed er sindet at lade sagen mod ham falde, gør monarken ikke det samme, men giver tværtimod biskoppen ordre til, at han skal finde en anden præst, der med sagtomdighed kan bringe Blom ud af vildfarelsen: sker det ikke, skal han holdes borte fra delagtighed i Sakramentet, indtil han engang igen til sin rette forstand kunne komme.

Denne ordre er af 26.11.1717. De nu forsvundne dokumenter har da formentlig oplyst, hvorledes biskoppen har bragt sagen i gænge. Da Blom har vist sig modtagelig for vejledningen og har levet et års tid stille og rolig, har den langsommelige sag efterhånden trukket ud til ind i 1719 – vor hypoteses år! – og biskoppen har da tænkt sig at ende den med indkaldelsen til det møde, som Falster beretter om i sin discurs – og som fik et så uventet udfald.

Dette har biskoppen kviet sig ved at meddele kongen. Han forsøger med Blom på en frisk, men så viser det sig, at hans galskab igen har »dulgt sig som en Mus«, som Falster sagde, d.v.s. at den er intermitterende. Da han Hellig Tre Kongers dag 1722 igen offentlig for menigheden forargeligen har givet sine forrige griller til kende, forelægger Thura dette for kongen, der så med sit brev af 20.3.1722 hæver sagen ved at meddele, at »vi af Kongelig mildhed endnu denne gang haver allernådigst pardoneret ham hans forhold og begangne forseelse i Kirken«, men samtidig pålægger biskoppen, at han skal formane Blom til herefter at entholde sig fra sådant, såfremt han ikke derfor alvorligen vil anses og straffes. For kongen som for Falster skal et menneske alligevel i sidste instans drages til ansvar for sin *furor*.

Intet taler imod, men alt for, at det oprin, der gjorde Falster til dansk satiredigter, fandt sted i året 1719.

Hvis »Verden som et Doll-Huus« i sin tid er blevet til som et goddag, får den ved offentliggørelsen i 1730 karakteren af et farvel. Falster har indset, at verden ikke kan hjælpes: den er og bliver et galehus, og det har gjort ham så mismodig ved satirikerens gerning, at han nedlægger den.

At det forholder sig sådan, kan læses ud af den radikale ændring, han har foretaget af satirens sidste afsnit – det, der angår ham selv.

Medens den offentliggjorte form fra 1730 kun har 9 værelser med tilhørende bebo-

ere, har den oprindelige form haft 10 ifølge Falsters referat i discursen. De anføres her efter Jørgen Olriks oversættelse med Falsters latin i parentes, idet det tilføjes, at der egentlig ikke er noget holdepunkt for Olriks gengivelse af *religiosus* med det katolsk-farvede *munk* – så meget mindre, som Falster synes at have haft den protestantiske pietist for øje.

Discursens liste er denne:

1. Drengen (*puer*), 2. Den lille jomfru (*virguncula*), 3. Den unge mand (*adolescens*), 4. Adelsmanden (*nobilis*), 5. Den studerte mand (*literatus*), 6. Soldaten (*miles*), 7. Hofmanden (*aulicus*), 8. Munken (*religiosus*), 9. Oraklet (*oraculum*), 10. Mig selv (*ego ipsemet*).

I den offentliggjorte form er *drengen* faldet bort og erstattet med en dublet til den lille *jomfru*. Endvidere er afsnittet om *soldaten* udgået, hvorved antallet reduceres til 9. Endelig er det bemærkelsesværdigt, at førsteforens 8 og 9 er byttet om, så når man i slutredaktionen kommer umiddelbart fra den hårde kritik af *religiosus* til *ego ipsemet* og dennes mismod ved den kritiske gerning, ledes forståelsen af mismodet uvilkårligt i retning af et uovervindeligt religiøst hykleri som dets kilde.

Falster har begyndt sin satiredigtning i håbet om, at han med denne kunne gribe retledende ind i verdens gang, men nu i 1730 – altså på et tidspunkt, da hans satirer fra 1720-22 har haft en halv snes år at virke i – erkender han mismodigt, at verden går så skævt som altid, ja endnu skævere.

Den pietisme, der altid havde forarget ham som venstreorienteret selvtægt i det religiøse, lod sig jo ikke standse. Den gjorde sig stadig mere bred og mægtig, også på hans egen skole, indtil den i 1730 besteg tronen med Christian d. 6. og skaffede ham en indflydelsesrig modstander i hofpræst Bluhme.

Heroverfor tabte Falster modet. For ham er regentskiftets år nederlagets år, og i erkendelse heraf søger han sin første satire frem af skrinets gemme og udgiver den som sin sidste – men nu således indrettet, at han fra billedet af sin *religiosus* som en nederdrægtig Tartuffe modsætningsvis og direkte kan gå over til fremstillingen af sig selv som en Don Quichote, der taber modet og giver op.

For at få sagt den fulde sandhed indfører han samtidig i sine *Sermones* en nøjagtig og detaljeret beretning om, hvorledes denne tilsyneladende sidste satire i sin tid blev til som den første – men dengang i håbets tegn. Men det er næppe noget, han skriver nu. Som de fleste andre discurser er også Galehus-discursen blevet til på given foranledning, så der er sandsynligvis tale om en tekst, han har haft liggende færdig og nu udgiver aldeles uforandret som forklaring af et forhold, der også har forbindelse med Juvenaludgaven 1731.

Den tilbageskuende Galehus-discurs udkommer i Anden Part 1731. Det er året *efter* udgivelsen af den ændrede Doll-Huus-satire, så Falster har vidst, hvad han gjorde. Enhver kunne jo nu se forskellen mellem mindebladets redaktion og den definitive.

I begge former af satiren anbringer digteren sig selv som den sidste i rækken af galehuslemmer, men han er ikke den samme begge steder.

I den første støbning er holdningen humorens som hos Holberg. Som denne ikke glemmer sig selv, når han raillerer med andre, gør Falster det heller ikke. Hovedparten af discursens kortfattede referat af *ego-ipsemet*-afsnittet udgøres af dette citat af

Seneca, hvis visdom Falster gør til sin: »Naar jeg engang vil forlyste mig ved en Nar, behøver jeg ikke at lede langt borte: Jeg ler ad mig selv«.

Men i udgaven 1730 er al selvanalyse i humorens ånd opgivet. Når han nu vender blikket mod sig selv, ser han ikke sit slægtskab med de andre narre, men kun sin forskel fra dem: medens de er tåbelige, onde o.s.v., er han den naive idealist, der under veklagers tvinges til at indse, at den opgave, han har fået pålagt af Sokrates, er over evne, i hvert fald over hans. Selv om han beder om at få lov til fortsat at løbe rundt i fred med sit kosterkaft uden kost, forstås det, at han i virkeligheden har givet op. Det kan ikke nytte!

Det sprog, der står til hans rådighed, medfører en underdrivelse af alvoren i hans situation. Medens Falsters latin var velegnet til det patetiske udbrud af personlig smerte, kunne på dansk kun salmetonen bruges til det samme, men den kunne han ikke slå ind i: det forbød satirens stil og vel også hans egen natur.

Da hans hollandske filolog-ven Havercamp i 1725 udbeder sig en beretning om de humane videnskabers tilstand i Danmark, begynder Falster sit svar med udbruddet: »*Quid postulas? an nescis hic homines frigere?*« (»Hvad forlanger du? Veed du da ikke, at her fryser menneskene?«, cit. efter N. M. Petersen, IV, s. 277). Så flot og fyndig er han ikke i sine danske satirer, men her har han jo heller ikke en højtudviklet klassisk retorik i ryggen. Med tillæg af sin smukke, naturlige sprogføring er han som dansk satiriker henvist til at vandre videre i det spor, hans forgængere i faget har lagt. Så da han i 1730 slutter det digt, der bekender tragedien ved opgaven af en ideel stræben, sker det i disse jævne ord, der søger flugt ved at læne sig op ad ordsprogene:

Hans Skiers-Ild dog ey rensø kand
De sudlervurne Siæle;
En Hore vil dog have Mand
Og Tyven vil dog stæle.

Men de simple ord får dybde ved det *sat sapienti*, som også her må tilføjes.

Aage Schiøttz-Christensen

Noter:

1. *Falsteriana* er bogen af dette navn, udg. 1869 af Chr. Bruun.

Bugge og Wimmer

I afsnittet Dansk sprog i Københavns Universitet 1479-1979 bind IX skriver Niels Åge Nielsen under omtalen af Wimmer: »Beviset herfor (∴: et urnordisk grundprog) var allerede delvis bragt gennem de urnordiske indskrifter i det ældre runealfabet, som det var lykkedes nordmanden Sophus Bugge at tolke. Og Wimmer indledte allerede her det videre arbejde i dette sprog ved at fastlægge lyd værdien af et par af runetegnene i 24-tegnselfabetet, og han fremholdt tillige lydlige og morfologiske forskelle mellem dette sprog og gotisk (4. årh. e.v.t.)« (p. 114). En tilsvarende opfattelse af forholdet mellem Bugge og Wimmer findes hos Ottar Dahl, Norsk Historieforskning (1959) p. 86f., og i bibliografien i Danmarks Runeindskrifter sp. 26 står Wimmers afhandling efter Bugges med angivelsen »tilslutning til Bugge«.

I afhandlingen *Den historiske sprogforskning og modersmålet* (Årbøger 1868) skriver Wimmer: »Ved at gå denne vej (d: sprogsammenligningens) lykkedes det mig for første gang i Årbøger for nord. oldk. og hist. 1867 at bestemme sproget i indskrifterne med de ældste runer i Norden som et i modsætning til gotisk og de vestgermanske sprog bestemt udpræget nordisk sprog« (p. 299 f.); »men uafhængig af mit arbejde kom Bugge nogen tid efter netop til de samme resultater i sin foran nævnte afhandling i tidskrift for filol. og pædag. VII« (p 302 f.). Wimmer fremhæver dog, at Bugge allerede, da han gav sin læsning af guldhorns-indskriften, var nået til en klar forståelse af sprogets karakter (p. 300).

En undersøgelse i Lyngbys brevvæksling med Bugge og Wimmer har bekræftet Wimmers fremstilling: hans afhandling bygger ikke på Bugges tolkningsbidrag, den er udarbejdet og udkommet først. I et brev til Bugge (28/5 1867) takker Lyngby for tilsagnet om afhandlingen om runerne til tidskriftets tredje hefte og giver ham forskellige oplysninger om Wimmers afhandling, som på det tidspunkt delvis var rentrykt. Hefte 1 og 2 af Årbøgerne er optaget i *Boghandlertidende* for 26/10-1/11 1867; Wimmers afhandling findes i 1. hefte, og særtrykkene blev udsendt tidligere. Lyngby skriver i et brev til Bugge (28/1 1868), at hans afhandling er udkommet en måneds tid efter Wimmers.

Om Wimmers og Bugges afhandlinger se Årbøger 1969 p. 11-14, spec. note 41.

Karl Martin Nielsen

Anmeldelser

Københavns Universitet 1479-1979 bind IX. Udgivet af Københavns Universitet ved 500 års jubilæet. Det filosofiske fakultet 2. del. Red. Povl Johs. Jensen. 1979, GAD.

I det 14. bind store værk om »Københavns Universitet 1479-1979« findes i bind IX (1979) især fremstillingerne af de gamle sproglige og litterære fag, herunder et kapitel om »Dansk og nordisk litteraturhistorie« af Mogens Brøndsted, som der i det følgende skal knyttes nogle bemærkninger til.

I sit noget apologetiske forord bemærker redaktionen, at ingen enkelt person i vore dage er i stand til at skrive »blot et enkelt fakultets historie«, men at man dog ved værkets planlægelse i 1970 havde troet det muligt at lade et begrænset antal forfattere tage sig af hvert sit større fagområde. Selv om fagopdelingen ikke er drevet så vidt som i visse andre dele af universitetshistorien (fx. det medicinske fakultet), kunne denne redaktionelle forestilling dog ikke realiseres: Fagene blev udliciteret til en række enkelte forfattere eller forfatter-par (det gælder romansk og germansk filologi), mens danskfaget endog blev splittet op i tre portioner, litteraturforskningen (ved Mogens Brøndsted), sprogforskningen (ved Niels Åge Nielsen) og den norrøne filologi (ved Hans Bekker-Nielsen). Måske kan det forhold, at Mogens Brøndsted foruden det allerede nævnte også behandler »Æstetik og almindelig litteraturvidenskab« samt »Teater- og filmvidenskab«, ses som en mindelse om den bristede enhedsdrøm.

Man kunne ønske, at denne inddragelse af flere medarbejdere end først tilsigtet havde ført redaktionen til en erkendelse af behovet for kraftigere redaktionel styring. Nu hedder det imidlertid (stadig i redaktionens forord), at »Behandlingen af de filosofiske fag er altså blevet temmelig broget, noget, der afspejler, at Det filosofiske Fakultet ikke mere har et vist åndeligt fællespræg« (V). Det ville ellers være nærliggende at søge årsagen til en god del af det »brogede« præg i en manglende redaktionel indsats. I alle tilfælde er det forbløffende at se medarbejdernes uens ståsteder og skiftende indfaldsvinkler til stoffet forklaret og forsvaret ved en analogi til deres forskningsobjekts skiftende særpræg, når det hedder, at enkelte personligheds betydning for universitetets historie og fagenes udformning gør det »måske ikke helt urimeligt, at det i en slags analogi hermed er en række bidrag med hver sit særpræg, der publiceres i disse bind« (V).

På den anden side må det gennemgående præg af faghistorie med høj prioritering af professorernes personalhistorie, som med modifikationer fra kapitel til kapitel karakteriserer værket som helhed, og som indebærer en tilsvarende nedprioritering af *institutionshistorien*, antages at stamme fra et redaktionelt direktiv, hvis det da ikke skyldes det enkle forhold, at professorernes litteraturhistorie kunne skrives i bekvem overensstemmelse med den forfatterskabsorienterede tradition i litteraturhistorieskrivningen og uden gennemsyn af udforskede kildeområder, mens en institutionshistorie ikke ville kunne præsteres uden omfattende studier i biblioteker og arkiver. –

Hvilken art af redaktionel styring der har fundet sted, er ikke anmelderen tilstrækkelig bekendt, men det tør vel formodes, at en del af de forhold i kapitlet om »Dansk og nordisk litteraturhistorie«, der skal drøftes i det følgende, kan tilskrives redaktionen samt de almindelige vilkår, hvorunder værket er blevet til.

Prioriteringen af faghistorie på bekostning af institutionshistorie fører i M. Brøndsteds kapitel til omtale af en række personer og værker, som har ringe eller ingen tilknytning til universitetet; det gælder dels det i sig selv fortjenstfulde overblik over den danske litteraturhistories tidligste dyrkere i det 17. og 18. århundrede (før Dansk blev etableret som universitetsfag), som ellers har måttet hentes forskellige steder i faglitteraturen, dels gælder det personer med tilknytning til Kiels Universitet (Baggesen, Flor, Chr. K. F. Molbech) eller andre personer, der netop *ikke* fik en universitetsstilling i København – som fx. P. L. Møller, der så til gengæld erindres for sit sammenstød med Kierkegaard, om hvem det hedder (p. 29), at hans ønske om at efterfølge Oehlenschläger som professor i æstetik (!) er »uvist«. På den måde passerer et udsnit af den kendte litteraturhistorie revy.

Den sammenblanding af fagene Dansk og Æstetik, som her er antydnet, er et gennemgående træk i fremstillingen af de to fag, hvilket kan undre, da de er behandlet af samme forfatter. Det bliver især iøjnefaldende i forbindelse med omtalen af Georg Brandes: det forhold, at han *ikke* blev professor i *Æstetik*, lægger beslag på 15 af de 90 sider, der er tildelt *dansk*faget. Man kan diskutere, om den historie ikke snarere hører hjemme under afsnittet om universitetets eller fakultetets samlede ansættelsespolitik, hvis et sådant tænkes indlemmet i den samlede universitetshistorie; det ville måske ikke være blandt de kedeligste. Men skal sagen afhandles under et enkelt fag, måtte det rimeligere være faget Æstetik, i særdeleshed når det med rette (p. 41) kan hævdes, at Brandes' produktion – herunder hans forelæsninger som privatdocent – helt overvejende drejer sig om udenlandsk litteratur. –

Kan man således sætte spørgsmålstegn ved den emneafgrænsning udadtil, der sker i kapitlet om »Dansk og nordisk litteraturhistorie«, må man dog i højere grad beklage, at det ikke har været muligt at indlemme dette område i ét samlet kapitel omfattende alle danskfagets deldiscipliner: sprog, litteratur og norrøn filologi – samt måske også folkemindeforskningen, der nu afhandles separat i bind XI, men som i sit udspring er nært knyttet til danskfaget. Kunne et så stort område ikke mestres af én forfatter, da vel af et nært samarbejdende forfatterteam, som det ses andre steder i universitetshistorien. Om så detaljer i de enkelte fagområders historie skulle være gået tabt, havde man derved grebet den enhed, der var fagets samlende hovednerve, selve dets begrundelse ved etableringen i 1845, tilløbene til denne etablering og de senere problemer med at fastholde dets samlede intentioner. Fagets historie var da blevet en kommentar til dets situation i dag. Perspektivet er antydnet i Mogens Brøndsteds indledende bemærkninger og stedvis i løbet af fremstillingen; jeg havde gerne set det gjort til ledetråd i det samlede danskfags universitetshistorie.

Denne kan anskues i tre faser: (1) Først dyrkes nationalfaget uden for universitetet, og dets plads i en universitetshistorie er da tvivlsom, men kan måske forsvares som en art forberedelse. (2) Men i det 18. århundrede – tydeligt fra omkring 1780 – vinder såvel dansk sprog som dansk litteratur indpas på universitetet, uden at man endnu tillagde disse emner en så indlysende betydning, at der blev oprettet lærestole, fagordninger osv. i dem. I denne fase, hvis bærende idé er »den gode smag«, som i 1759 havde ført til dannelsen af »Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers For-

fremmelse«, bliver dansk litteraturhistorie universitetsfag, da det fra latinen (professor eloquentiæ) udgæede æstetikprofessorat i Rahbeks skikkelse gik i kompagniskab med lærestolen i litterærhistorie, nemlig med Rasmus Nyerup. Mogens Brøndsted påpeger dennes stilling som bibliotekar ved universitetet (p. 10), men forbiiser, at der traditionelt var tillagt denne stilling en pligt til at holde litteraturhistoriske forelæsninger; denne ordning kendes siden det 17. århundrede og var blevet fastslået i fundatserne af 1732 og 1788. Nyerups indsats i denne forbindelse er, at han ud over at fortsætte sine forgængeres indføringer i et bredt spektrum af først og fremmest den videnskabelige litteratur gør faget til et nationalfag med betoning af den digteriske litteratur. Det professorat i biblioteks- og bogkundskab, som Brøndsted mener Nyerup ville have været selvskreven til, havde han faktisk! Men han omdefinerede det. – Et eftersyn afilderne i denne periode kunne dels have vist, hvordan Rahbek og Nyerup ved siden af deres stillingers traditionelle indhold i stigende grad underviste i nationale emner, dels kunne det have ført til iagttagelsen af endnu en vigtig pointe i denne vigtige fase af nationalfagets vækst: Da Rahbek blev æstetikprofessor igen i 1816 – »med særlig vægt på dansk sprog og litteratur« (p. 13) – lød hans ansøgning på en lærestol »i Fædrelandets Litteratur«; en almindelig utilfredshed med Oehlschlägers embedsførelse lå bag administrationens ønske om at styrke æstetikfaget, men i tilbageblik kan man konstatere, at de nationale hensyn åbenbart ikke var så tungvejende i 1816, at man som noget selvfølgeligt greb chancen til at ansætte en professor i dansk litteratur. I øvrigt har centraladministrationen ved definering af lærestole inden for området dansk litteratur gennemgående indtaget en mere konservativ holdning, end ansøgninger og universitets indstillinger lagde op til. –

(3) Danskfagets tredje fase indledes 1845 med ansættelsen af N. M. Petersen som den første professor i »de nordiske Sprog«, en enhed af sprog, litteratur og mytologi, og i 1849 fik faget status som eksamensfag inden for rammerne af en filologisk-historisk skoleembedseksamen. I betragtning af den detaljerede information, der gives i forbindelse med senere ansættelsessager (p. 64 f., 83, 84), kunne dette kapitale punkt i fagets historie nok ønskes fyldigere afhandlet. Hvordan motiveredes lærestolens oprettelse? Hvilke tanker gjorde man sig om dens indhold? (Jeg gør her opmærksom på medansøgeren P. G. Thorsens overvejelser over stillingens litterære indhold, RA). Hvordan vandt faget ligeberettigelse med de traditionelle klassiske fag i den filologisk-historiske eksamen? Brøndsted fremstiller nok situationen lovlig optimistisk (p. 27), idet det forbigås, at den nordiske filologi nærmest var en slags bifag, hvori der kun var mundtlig eksamen; at et fags prestige kan udlæses af dets plads i eksamenssystemet, var klart dengang som nu. N. M. Petersen havde vist ofte svært ved at stå sig mod Madvig; først med ordningen af 1883 fik danskfaget sin position sikret.

Dog må jeg i denne fase især anholde antydningen (p. 2) af, at faget efter N. M. Petersens død gik i opløsning, og især at faget litteraturhistorie gik over til æstetikfaget. Det er jo rigtigt, at ingen enkelt person efter N. M. Petersens død mestrede alle fagets discipliner, men netop litteraturhistorien var fortsat højt prioriteret inden for fagets rammer. Straks efter hans død ansattes to docenter, hvis kvalifikationer også i litteraturhistorie blev prøvet ved en konkurrence-forelæsning. Den ene, K. J. Lyngbye, gik da også straks i gang med at forelæse over dette emne (de interessante manuskripter er bevaret i KB), og fortsatte til sin død i 1871, hvorefter kollegaen S. Grundtvig tog tråden op. Når det i omtalen af hans død i 1883 hævdes, at »Tilbage for

litteraturen var kun æstetikprofessoratet« (p. 34), må det atter fastslås, at man hurtigt ansatte to docenter (Rosenberg og Paludan) – ikke i æstetik, men i dansk litteraturhistorie. Paludans virke betegner litteraturhistorie-undervisningens store periode; med hans ansættelse i 1892 som professor i æstetik kan Brøndsted have nogen ret i, at faget overgik til denne lærestol – for så vidt som danskfaget kunne siges at erobre den for en tid. Som et kuriosum, men symptomatisk for den danske litteraturhistories helt centrale placering som fag i Paludans tid kan det nævnes, at da professoren havde undervisningsfri i 1900-01, blev han straks erstattet af Verner Dahlerup. En pause tålees ikke. –

Det ujævne informationsniveau, som er antydnet ovenfor, skyldes muligvis et redaktionelt ønske om at fremhæve fagenes nyere historie. Men det kan også forklares ud fra den kildebennyttelse, som karakteriserer dette såvel som andre kapitler: Det bygger for den nyere tids historie langt hen på forfatterens erindring og for restens vedkommende på sekundære kilder såsom Dansk biografisk Leksikon, diverse litteratur-, og kritikhistorier, monografier samt universitetets årbøger. Det kongelige Biblioteks håndskriftsamling og universitetets arkiver, der selvsagt rummer adskilligt af interesse, ses ikke benyttet. Det fører eksempelvis til, at Chr. Molbech, fordi Morten Borups grundige monografi kunne udnyttes, afhandles næsten lige så omfattende som den ikke tilsvarende monograferede N. M. Petersen, uanset deres meget forskellige betydning for faget. Og det medfører, at vi som en undtagelse får oplysninger om tilslutningen ved Nyerups forelæsninger, som jo kendes fra hans »Levnetsløb« (1829). Et eftersyn af det primære kildemateriale kunne for øvrigt have vist, hvad man nærmere skal forestille sig ved de »få tilhørere«, som Nyerup og Brøndsted (p. 13) taler om, og kunne ydermere have afsløret den faghistoriske pointe, at Nyerups forelæsninger over dansk litteratur efter alt at dømme tiltrak flere tilhørere end hans undervisning over andre emner.

Selv om den både mere tilbundsående og mere omfattende undersøgelse af kilderne til danskfagets universitetshistorie, som er efterlyst nogle gange i det foregående, i grunden implicerer forestillingen om en helt anden faghistorie – og for så vidt er utidig – kan jeg ikke undlade at fremdrage eksempler på supplerende kildemateriale og samtidig antyde, hvilket udbytte de bl.a. kunne have givet. Stikprøver i *lektionskatalogen* kunne således have givet indblik i fagets undervisning, såvel i dens indhold som i dens form, og måske bl.a. bidraget til at aflive den nu gængse myte, at al undervisning før det Herrens år 1968 bestod i forelæsninger. Videre kunne en undersøgelse af *tilhørertister* fra undervisningen (de eksisterer vistnok først fra 1860'erne) mere præcist have vist, i hvilket omfang det var fagstuderende eller måske et alment dannet publikum, der samledes i fagets auditorier: I hvilken forstand indgik faget direkte i borgerskabets dannelsesproces? Et uvurderligt materiale til indsigt i fagets transformationer ligger i kilderne til dets *eksamensvæsen*, dels selve eksamensordningerne, som i den foreliggende fremstilling omtales parentetisk og lovlig knapt (fx. p. 27, 46) i kapitlerne om diverse professorer, hvis betydning de dog måske i det lange løb opvejer, dels – og ikke mindst – de opgaver, der i tidens løb er blevet stillet, og som viser forandringerne i de krav, man har kunnet konfrontere fagets kandidater med. At fx. eksaminanderne i 1893 måtte skrive om »Sjællands Biskopper 1800-1884 og deres litterære virksomhed« er oplysende om fagets horisont og aktualitet på det pågældende tidspunkt. Fremdeles kunne man pege på den lange række af *prisopgaver*, der meget præcist aftegner fagets vekslende profil fra nationalromantisk fag med front mod tyskheden (1849: At oplyse det eiendommelige, hvorved den danske Poesi adskiller sig fra den tyske) til et egent-

ligt videnskabeligt fag, baseret på ideer om udvikling og påvirkning – for blot at antyde et par stadier. Endelig kunne man pege på fagets *disputatsvæsen*, omend det er diskutabelt, om disputater (og prisopgaver) kan henregnes til et enkelt fags historic og ikke til fakultetets. En ræsonneret oversigt over, hvad der til forskellige tider har kunnet passere som disputats i dansk/nordisk litteratur – og hvad der ikke gaves grønt lys for – ville med anførelse af de afsagte dommes eksplicitte præmisser (og refleksioner over de implicite) være spændende læsning; man kan i denne forbindelse erindre om Harald Nielsens Holberg-skrift fra 1923. Den interesse, der knytter sig til Molbechs, N.M. Petersens og andres bevarede *forelæsningsmanuskripter* (KB), turde være indlysende.

Som fagområdet »Dansk og nordisk litteraturhistorie« nu foreligger beskrevet, er det blevet en professorernes litteraturhistorie, der har sin væsentlige fortjeneste ved at samle, hvad der hidtil har måttet søges mange spredte steder i litteratur-, kritik og personalhistorie. En del stof, som hellere kunne være forblevet der (fx. Brandes' ravage i Studenterforeningen 1881, p. 39), figurerer nu også i danskfagets historie. For den fagkyndige bringer fremstillingen ikke meget nyt; også detaljer i karakteristikken af fagets hovedsikkelser forekommer fortrolige: Vilhelm Andersens »sjællandske sindighed og spillende lune« (p. 54), det »lærdomstørre« ved Julius Paludan (p. 55; er det for resten så slemt? er mon ikke tiden inde til en nyvurdering af J.P., hvis indflydelse på det nye gymnasiums danskklærere efter 1903/06 må have været enorm?). Skønt det ikke er karakteristisk for den almindelige citeringspraksis i kapitlet, er det symptomatisk for dets foretrukne brug af sekundære kilder, at N. M. Petersens berømte ord fra slutningen af litteraturhistoriens bind III (1855-56) trods henvisning til dette sted gengives (p. 24) i den forkortede og verbalt forvanskede form, hvori de optræder i Vilh. Andersens litteraturhistorie (III (1924), p. 3) og før ham hos F. Rønning.

På den anden side er der jo for en interesseret almenhed, der finder vej til de kostbare bind, meget at hente i bekvemt overblik. Ærgerligt er det dog, at man ikke i sin tid, da planerne om »Københavns Universitet 1479-1979« tog form, og finansieringsmulighederne viste sig at være til stede, tog initiativ til en omfattende udforskning af bl.a. danskfagets historie efter en plan, der omfatter en del mere end professorernes litterære bedrifter. Nu ligger et stort og efterhånden ordnet kildemateriale (jfr. Henning Benders Arkivvejledning, 1977) unyttet hen. Det er righoldigt, og det venter.

Flemming Conrad

Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Udg. af Kurt Ranke m.fl. Bd. 1: A-Ba. xx s. + 1406 sp. Bd. 2: Be-Chri. iv s. + 1444 sp. Bd. 3, Lief. 1: Chro-Dank, 288 sp. Walter de Gruyter & Co., Berlin/New York 1975ff.

EM – som den officielle forkortelse for den nye encyklopædi lyder – er ikke det første forsøg på at skabe et overblik over fortælletraditionen. I årene 1930-40 stod Lutz Mackensen for en *Handwörterbuch des deutschen Märchens*, som med bd. 2 nåede til Gyges, før krigen afbrød projektet. Kurt Ranke, professor i *Volkskunde* i Göttingen og veteran i eventyrforskningen, har æren af at have taget denne tabte tråd op. Allerede i 1950'erne lagde han grunden til EM ved at udarbejde en foreløbig stikordsliste, ved at starte tidsskriftet *Fabula*, der specialiserer sig i fortælleforskning, og ved (sammen

med Laurits Bødker i København) at stå som organisator af den store eventyrkongres i Kiel og København i 1959. Kongressen skabte grundlaget for *The International Society for Folk Narrative Research* (stiftet 1960), som siden har holdt en række kongresser, og hvis præsident Ranke var til 1974. Tidsskriftet og selskabet blev rekrutteringsgrundlaget for EM's internationale forfatterstab. Sidst i 1960'erne begyndte Ranke at konkretisere planerne for en fortsættelse af Mackensens arbejde, bl.a. ved at samle registre og kopier af trykte og utrykte eventyrsamlinger i Göttingen, og i 1973 nedsattes sammesteds EM-redaktionen under ledelse af Ranke og med bistand af en gruppe tyske og svejtsiske professorkolleger: Hermann Bausinger (Tübingen), Wolfgang Brückner (Würzburg), Max Lüthi (Zürich), Lutz Röhrich (Freiburg i.Br.) samt Rankes efterfølger Rudolf Schenda (Göttingen). Værket finansieres af *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, og i en periode kom hertil et stort bidrag fra *Stiftung Volkswagenswerk*. Disse tilskud forhindrer desværre ikke at EM er meget dyr. De to første bind koster tilsammen kr. 2100,80, og fortsætter D-marken med at stige i forhold til den danske krone, så nødes man til at ønske, tvært imod sin faglige interesse, at leveringen holder sit nuværende lave tempo med ét hæfte om året.

Hvad får man så for de mange penge? *Ennemæssigt* omtrent det samme som hos Mackensen, en encyklopædi over den mundtlige fortællekunst og dens nærmeste paralleller i den ældre litteratur (fabler, exempla, anekdoter, legender, fortællinger fra bestiariar o.lign.); hertil sagn – der var planlagt en sideløbende sagn-encyklopædi, men den kom ikke i gang, og EM søger nu i et vist omfang også at dække dette område. *Historisk* rækker EM så langt tilbage, som noget som helst kan skimtes, men hovedvægten ligger på 19. og 20. årh.s folkløriske optegnelser, dog med større vægt på ældre materiale end man måske skulle tro når det betænkes, at forfatterne for det meste er folkløriser. *Geografisk* omfatter ambitionerne hele verden, men i praksis drejer det sig især om europæisk overlevering (med Tyskland i centrum) og dens nærmeste slægt i Vest- og Sydasiien, Nordafrika og (primært Nord-)Amerika. Den øvrige verden dækkes ind gennem regionale oversigtsartikler: *Arabisch-islamische Erzählstoffe*, *Äthiopien*, *Awaren*, *Aztekisches Erzählgut*, *Brasilien*, *China* osv.

Som det ses, er stikordene til oversigtsartiklerne noget uensartede, og søgningen kompliceres af at man også skal se efter under sådanne stikord som *Afro-amerikansches Erzählgut*, *Barock*, *Buddhistisches Erzählgut*, *Byzantinisches Erzählgut* og *Christliche Erzählstoffe*. Man skal være forberedt på at søge *Burma* under *Birma* – der er henvisning – men kun tilfældighed afslører for en, at Afrika syd for Sahara behandles under stikord som *Altafrikansches Erzählgut* og *Schwarzafrika*. Her burde have været en henvisning under *Afrika*. – Oversigtsartiklerne er ikke opbygget efter nogen fælles skabelon, hvad man må anse for en mangel. Sammenlagt giver de dog indtryk af en utroligt omfattende indsamlings-, udgivelses- og forskningsvirksomhed, hovedsagelig fra ca. 1850 og fremefter. I sit hjemland kan den enkelte eventyrforsker måske føle sig alene, men EM viser hvor mange kolleger man i virkeligheden har.

Disse oversigtsartikler, som er udstyret med omfattende bibliografier, hører til de vigtigste og bedste i EM. Ved et seminar arrangeret af Nordisk Institut for Folkedigtning i Oslo 1968 søgte de nordiske folkløriser at overtale Ranke til at samle dem i et bind for sig og udgive det først, for siden at fortsætte med et bind indeholdende biografier af fortælleforskere, et bind med fortælleforskningens teorier og metoder samt så mange bind som behøvedes til selve fortællestoffet. Ranke imødekom ikke dette ønske, og man kan med beklagelse imødesee at der måske går 20-30 år før vi når frem til

artiklerne om *Türkei*, *Ungarn* osv, for til den tid er fx min artikel *Dänemark* forældet; men det kan ikke nægtes at den der bærer arbejdets hovedbyrde også har størst ret til at bestemme dets form. De nordiske medarbejdere ved EM (hidtil: Island 1, Norge 3, Danmark 2, Sverige 1, Finland 2) har sammenlagt ydet langt mindre – mest små forskerbiografier – end Ranke alene. I øvrigt er det ikke kun Norden, der er beskedent repræsenteret i EM's medarbejderstab. Trods dennes internationale mangfoldighed kan det ikke skjules, at (vest-)tyskerne, især redaktionsstaben i Göttingen, har trukket langt det tungeste læs hidtil. Når de har foretrukket det alfabetiske princip, og når de har valgt at udsende værket alene på tysk i stedet for på den en tid overvejede blanding af tysk, engelsk og fransk (hvorved de har undgået en forvirring af henvisningsord), så kan de ikke klandres; de har foretrukket den arbejdsform de kendte bedst i den realistiske erkendelse, at udlandets bidrag trods al velvilje ville blive begrænset. At værket så er lettere for dem selv at finde rundt i end for andre, siger sig selv (jfr. nedenfor).

En anden kategori af artikler i EM er biografier af folk der har beskæftiget sig med folkedigtning, herunder både forskere og forfattere af værker af interesse for fortælleforskningen (Abraham a Santa Clara, H.C. Andersen, Chrétien de Troyes osv). Det er en forholdsvis uproblematisk kategori med en nogenlunde ensartet struktur. Selv her er der dog forskelle; nogle skriver kort og nøjternt om afdøde og ældre nulevende kolleger, andre har panegyriske tilbøjeligheder. Alt i alt får man redelig besked.

En tredje artikelkategori omfatter undersøgelser af relevante kildeområder og analyser af stofmæssigt betydningsfulde litterære værker: artikler som *Achikar*, *Acta martyrum et sanctorum*, *Alexander der Grosse*, *Altes Testament*, *Bibliothèque bleue*, *Cabinet des fées* osv. Man skal her bemærke sig, som det er nævnt i forordet til bd. 1, at artiklerne koncentrerer sig om oplysninger af interesse for fortælleforskningen. De anskuer fx martyrakterne fra folkloristens, ikke fra historikerens eller religionsforskerens synsvinkel.

Det samme gælder en fjerde artikelkategori, nemlig sådanne som omhandler kendte mytiske og religiøse skikkelser og motiver. Man går ikke til EM efter oplysninger om *Adam und Eva*, men om *Adam und Eva* (underforstået: *in der Volksüberlieferung*). Problemet for artikelforfatteren består i at fremskaffe det relevante materiale, og her er forholdene noget spegede. Et emne som Adam og Eva kan være grundigt undersøgt i ét område (og er det i de fleste tilfælde i Tyskland), mens det har ligget brak i et andet område. Der findes mundtlig overlevering om vore første forfædre også i Danmark, men ingen har undersøgt den, og oplysninger har ikke været tilgængelige for Lutz Röhrich, som har skrevet den pågældende artikel. Her bliver let ujævnheder i stofbehandlingen, ujævnheder som afspejler den øjeblikkelige *Forschungsstand*. Så vidt jeg kan skønne, er også artiklerne i denne kategori rigtig gode, de mønstrer den foreliggende litteratur – sikkert med svipsere her og der, hvem ved om der ikke foreligger en bulgarsk eller spansk undersøgelse, som har været ukendt i Göttingen? – men man har langt fra den samme fornemmelse af at være på sikker grund som med de ovennævnte artikelkategorier.

Følgende Oltiks lov om *Achtergewicht* omtaler vi de talrigeste og mest problematiske artikelkategorier til sidst. Det drejer sig dels om teoriartikler (teorier, metoder, genre- stil-, struktur- og overleveringsproblemer), dels om materialeartikler (typer, motiver, temaer). Et problem, som var af begrænset betydning for de ovennævnte kategoriers vedkommende, bliver her centralt: hvordan skal man finde det man søger?

Som ikke-tysker kan man langt fra altid være sikker på at finde det rette opslagsord. Det er klart for den, som er inde i den tysksprogede litteratur om fortælleforskningen, at der eksisterer en række kodeord udarbejdet i løbet af en mere end hundredårig forskningstradition. Enhver tysksproget forsker véd, at den eventyrtype, der i Aarne & Thompson: *The Types of the Folktale* (1961) har nr. 361, altså AT 361 eller som EM skriver: Aa Th 361, er kendt under navnet *Bärenhäuter*, og under dette stikord er typen behandlet; men er man ikke indsat i denne forskningstradition, så er typen svær at finde. Man må bestemt ønske sig, at EM udarbejder en konversionstabel mellem AT-systemet og det tyske stikordssystem. Det var meget at ønske, at en foreløbig tabel blev udarbejdet allerede nu, i stedet for at vi skal vente til hele værket er færdigt engang i næste århundrede. En sådan tabel kunne også skabe vished for, at alle væsentlige AT-typer blev behandlet.

Klassifikation af mundtligt fortællestof (se EM »Anordnungsprinzipien«) er uhyre vanskelig, fordi fortællingerne gensidigt påvirker hinanden og ikke har konstante former. Fortællerne flytter raskvæk enkelte motiver og hele passager fra den ene type til den anden uden hensyn til teoretikernes møje og besvær. Hertil kommer, at materialet grupperer sig forskelligt alt efter hvilke ordningsprincipper man lægger til grund for sine registre og kataloger. Ud fra den synsvinkel kan en ordning efter stikord såmænd være lige så god som Aarne-Thompson-systemet, men hvor sidstnævnte rummes inden for ét overskueligt bind, vil førstnævnte blive spredt ud over 12 (efter planen; i virkeligheden utvivlsomt flere) svære bind, hvis artikler skrives af en mangfoldighed af forskelligt tænkende forfattere. Redaktionen vil naturligvis presse på i retning af ensartethed og fuldstændighed, men allerede de foreliggende dele af værket viser, at denne bestræbelse er dømt til at mislykkes. Man kan blot se på, hvor forskelligt artiklerne om *Amor und Psyche* (AT 425 m.m.) og *Brüder suchen Schwestern* (AT 303A) er konciperet. Mens den førstnævnte behandler forskningshistorikken grundigt og kun skitserer variantmaterialet nødtørftigt, gør den sidstnævnte akkurat det modsatte. Uoverskuelighed og uensartethed er altså problemer for denne artikelkategoris vedkommende.

Et betydelig væsentligere problem er, at hovedparten af de monografiske artikler jeg har gennemset tager typebegrebet og den diakrone problemstilling for givet. Det er som om vi fremdeles befandt os i århundredets første årtier, hvor den geografisk-historiske metode næsten var eneherkende i fortælleforskningen. Propps opfattelse, at der i trylleeventyrtraditionen som helhed kun kan dokumenteres én eneste type (med nogle få varianter), kommer slet ikke til udtryk i hovedmassen af EM's artikler, der i alt væsentligt koncentrerer sig om fortællestoffets historie. Dette er ikke i sig selv kritisabelt; men det må kritiseres, at man uden videre tager den historisk-geografiske tænkning for givet. Nok nævnes diverse alternative teorier ærligt nok i specialartikler (se nedenfor), men de påvirker ikke EM's hele anlæg; materialebehandlingen er i den traditionelle »finske« skoles ånd. Til en vis grad kan dette forsvares med, at samme skole står for et meget stort antal eventyrundersøgelser fra dette århundredes første halvdel, men det mindste man kunne have ønsket sig var en udtrykt bevidsthed om, at den typologiske betragtningsmåde udmøntet i geografisk-historiske undersøgelser kun er én af adskillige mulige tilgange til eventyrforskningen, og at den har været udsat for stærk kritik siden 1950'erne, ja egentlig allerede siden Propp (1928) og von Sydow (1930'erne).

De forskellige teoretiske synsvinkler behandles i den sidste kategori af artikler der

skal nævnes her, og her er det punkt hvor den alfabetiske stikordsordning svigter mest afgørende. Man kan nok, hvis man er godt inde i sagerne, regne ud at Rudolf Steiners tanker ikke behandles under hans eget navn, men under stikordet *Anthroposophische Theorie*. Der er tale om en hel retning, som for øvrigt stadig er produktiv. Noget sværere er det at udregne, at man skal søge Hedwig von Beits teorier under hendes eget navn. Hendes *Symbolik des Märchens* er stærkt præget af Jungsk tænkning og kunne have stået under Jung, evt. under *Psychoanalytische Theorien* (et sådant stikord må forventes). Og det er slet ikke til at regne ud, at en af Linda Dégh's seneste ideer får et selvstændigt stikord: *Conduit-Theorie*. Betegnelsen er en metafor hentet fra computerteknikken, men var åbenbart ikke lanceret da hun skrev *Biologie des Märchens* (hvor hun benytter den botaniske metafor, kendt siden Fr. Ranke i 1920'erne), siden henvisning mangler. Det vil være mere eller mindre tilfældigt, om man får øje på de forskellige eventyrteorier, afhængigt af om man ved hvem der har lanceret dem eller hvilke modeord de gemmer sig under. Her, mere end noget andet sted i EM, savner man den omfattende systematiske fremstilling. De forskellige teoretiske initiativer fremstår løsrevet fra hinanden og fra forskningens historiske udvikling, og ingen af dem har nogen særlig indflydelse på EM's materialebehandling.

En detailldiskussion af enkelte artikler ville føre for vidt i nærværende sammenhæng. Der er enkeltheder man kan ærgre sig over (som at der intetsteds i Achikar-artiklen henvises til *Äsop*), men intet værk er fuldkomment. Det væsentlige er, at EM giver en fylde af oplysninger om mundtlig fortælletradition uden noget sidestykke. Værket er dygtigt redigeret, omend præget af gammeldags teoretiske synsvinkler, og hvis man sætter sig grundigt ind i den solide tysksprogede forskningstradition på feltet, så kan man ikke ønske sig noget bedre hjælpemiddel til sit eget arbejde; men sine teorier må man skabe selv.

Bengt Holbek

Annikki Kaivola-Bregenhøj: The Nominativus Absolutus Formula – One Syntactic-Semantic Structural Scheme of the Finnish Riddle Genre. FF Communications No. 222. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki, 1978. 127 p.

The riddle, it seems to me, is one of the intellectually most provocative genres of folk literature. Its logical substructures and its built-in paradoxical nature, in addition to the natural tension created by the dialectic of question and answer, endow the riddle with a unique capacity to dramatize conflicts which are both intellectual and emotional. The relation of the riddle to the norm system of a given society and its subtle play with hidden wishes, not least those of a sexual nature, lend to it pique and thrill. Further, the riddle's metaphoric, pictorial quality adds aesthetic pleasure to the pleasure which the audience obtains with the resolution of the paradox. It is therefore a »riddle« why there are not more folklorists who have sought to tackle the enigmatic complexity of the riddle.

Annikki Kaivola-Bregenhøj's book, based on a part of her doctoral dissertation, together with her articles on the riddle, constitute one of the most systematic and thorough studies of this genre. Her basic approach is purely folkloristic. The scholar's Finnish schooling is revealed in the serious involvement with the great amount of archival material of which the Folklore Archives of the Finnish Literature Society

can boast. Her fidelity to the archival material is never compromised, even when a selection of this material would facilitate her argumentation. Hence all the border cases which may contradict her thesis are accounted for in detail.

The theoretical premisses of this work follow structuralist principles and the categorization of the riddle material is built on a formulaic approach. The material analyzed is the corpus of the riddles adhering to the so called nominativus absolutus formula, of which an example is the following: »Man in the earth/his hair in the wind. – A turnip.« In her analysis the author identifies five structural elements; thus in the above riddle we have: –

- A – Man
- B – in the earth
- C – his hair
- D – in the wind
- Answer – A turnip.

The nominativus absolutus formula comprises 106 riddles, each of which may have from one to 243 variants out of the 117.000 riddle entries of the Folklore Archives of the Finnish Literature Society.

The author proceeds to devote her main analysis to delineating the correlations between the structural elements and the semantic features of the riddles in the corpus she has considered.

This seemingly mechanical procedure leads to a surprising wealth of interpretative insights. The specific semantic features of these riddles, it is observed, are to be seen as features following directly from the nominativus absolutus formula. The author, accordingly, suggests semantic features may vary from formula to formula.

The purely folkloristic approach is supplemented with a strictly linguistic methodology of componential analysis. This analysis results in a semantic definition of the poetic rules to be applied by the participants of a riddling situation in order to create an acceptable riddle with an acceptable answer.

For an understanding of the author's procedure a list of the semantic features she delineates in her analysis is particularly pertinent.

- component A
 - animate ±
 - human ±
- component B
 - inside ± (-inside = outside)
 - nature ± (-nature = culture)
- component C
 - animate ±
 - part of A ±
 - part of body ±

component **D**

animate ±
 part of body ±
 correlates with A ±

component **Answer**

animate ±
 human ±
 nature ±(-nature = culture)

The implications of some frequency numbers are extremely clear:

A + animate 94.3 %
 Answer-human 97.1 %
 C part of A 67.9 %
 D correlating with A 82.1 %

In addition to illuminating aspects of the nominativus formula, some of the author's statistical findings throw light on the socio-psychological function of riddles.

This data is especially interesting when considered together with Kaivola-Bregenhøj's, in my judgement too brief, contextual and functional account of the riddling situations in the traditional Finnish peasant society. One situation is a quiz which tests the audience's ability to solve the riddle; Those who fail are jocularly sent to Hymylä; a fantastic topsyturvy land. A second situation has sexual overtones, viz., the »malt sauna« in which the presentation of the riddle and the tension following it were more important than the right answer.

The tabulation of semantic combinations of the different components reveals the following:

»The favourite combinations of A and the Answer prove that combining similar features is avoided and there is a striving towards contrast... If the A component has the properties + animate and + human, the Answer is preferably -animate and -human.« (p. 53).

The combinations of the A and B components reflect the reality of human relations; humans can be in the house and outside, animals and plants mainly outside (p. 55). The combination of A and C elements reveal partly realistic descriptions as in: »*An old woman* in the field, with a hundred *skirts* on – A hen«. The same combination also gives rise to the paradox of the riddle image, as in: »*A hare* runs across the ice wearing a grey *skirt* – A blizzard« (p. 56). The combination of the A and D components indicate the following tendency: A + animate and + human; D + animate, part of the body and correlates with A. As in: »*An old woman* sitting in a corner with a tar measure *under her arm* – An oven« (p. 59). Also in the combination of the C and D components the tendency to create an opposition is clear and therefore the riddle paradox can be seen concentrated in this relation as well as in the contrasting relation between A and Answer. The result of the statistical account is that the »ideal semantic structure« of the nominativus absolutus formula would be:

- A human, animate;
- B inside, culture;
- C inanimate, not part of the body, not part of A;
- D animate, part of body, correlates with A;

as in: »An old man in the corner, a sack of stones on his back – An oven.«

Following this analysis Kaivola-Bregenhøj proceeds to a consideration of the construction of *content types* of riddles, based mainly on the combining of A, C and Answer components (pp. 66-74). On the basis of this procedure the author obtains a total of seven content types (p. 65). I am not convinced that the notion of content types adds anything substantial to the author's semantic analysis. Her main conclusions about semantic contrasts in the various content types are not different from what she already obtained by correlating the semantic features of the different components. Thus the content types in themselves do not seem really significant.

The author further employs her semantic analysis to demonstrate – and rightly, I believe – that there may be wrong answers to riddles (pp. 88, 108). In this instance, however, the lack of contextual information in a research wholly based on archive material weakens the argumentation.

Some of the more generalizing results of Kaivola-Bregenhøj's research are, unfortunately, too modestly hidden in the body of her detailed analysis.

Despite these reservations Kaivola-Bregenhøj has in a systematic, rigorous and cogent fashion clarified the paradoxical nature of the riddle. Although structural components may vary in other formulae, we still have here in Kaivola-Bregenhøj's analysis of the nominativus absolutus formula a most thorough and convincing answer to some of the complex questions regarding the semantic properties of the riddle. Among her illuminating conclusions on this matter she observes: »The spreading of a riddle image from one tradition community to another can in fact be regarded as a criterion of a successful relationship between image and answer« (p. 102). Also of interest is her discussion of the turning of an iconic relationship between riddle image and answer to an arbitrary relationship, parallel to a conventionalization of the relationship between these two (p. 108).

Accordingly, the author reassesses Jakobson's and Bogatyrev's thesis that time and community are the ultimate judges of the being or nonbeing of any folkloric creation.

Kaivola-Bregenhøj's book is by no means an easy and »entertaining« work. It's dense prose poses a constant challenge to the reader. I sincerely wonder whether the same illuminating insights might not have been made clearer by an easier presentation. Admittedly, such a presentation might have been at the expense of precision, detail and scholarly trustworthiness, which would perhaps be too heavy a price for Kaivola-Bregenhøj's high requirements from herself and her audience.

Galit Hasan-Rokem

Danmarks gamle Ordsprog I: 1 Peder Låle; PL H Håndskriftfragment NkS 813X 4°; PL A Gotfred af Ghemen 1506 og Aa 1508; PL B Christiern Pedersen 1515; Pl SKa Hans Skonning 1614 og SKb 1703;| 1:2 Peder Låle, PL B Christiern Pedersens udgave 1515 oversat;| 11:R »Hans Thomissøns Ordsprog«. Rostgaard 218, 4°; F: Poul Enevoldsen: Farrago. Thott 1509, 4°. Udgivet af Iver Kjær, Erik Petersen og John Kousgård Sørensen for Det danske Sprog- og Litteraturselskab. 1980 – 1977. I kommission hos C. A. Reitzels Boghandel.

Ett ordspråk definieras i Ordbog over det danske Sprog som »kort udsagn (i sætningsform ell. betydning), som i en knap, kraftig (ofte poetisk, rytmisk, rimet) form indeholder en (dagligdags, almen) lære ell. erfaring (m.h.t. livets gang, klog ell. retfærdig handlemaade oln.) og er egnet til at gaa fra mund til mund og anvendes paa foreliggende tilfælde«. Ofta låter man emellertid begreppet ordspråk få en mer vidfammande innebörd, så att man i det innefattar också vad man brukar kalla ordstäv, där man uppger sagesmannen, t ex *Jeg kiender wel Karsen, sagd Bonden, hand Aad skarntyde*, samt stående talesätt m.m. Ofta har ordspråken gått i muntlig tradition, men de finns också i den äldsta litteraturen som hos antikens författare, i Bibeln osv. I Norden möter vi dem i Havamal och andra isländska dikter, i lagarna osv, och mycket tyder på att de redan då har haft karaktär av ordspråk.

En nordisk renodlad samling av ordspråk finns från medeltiden, fast den blev tryckt först på 1500talet, nämligen den som kallas Peder Låles. Den får väl anses vara en av de förnämsta av de europeiska ordspråkssamlingarna från äldre tid. Den har nu getts ut på nytt som första delen i Det danske Sprog- og Litteraturselskabs serie *Danmarks gamle Ordsprog*, och det är Iver Kjær og Erik Petersen som står för denna del av utgåvan.

Hur gammal Peder Lålesamlingen egentligen är, kan man inte säga med säkerhet, men utgivarna räknar med, att den tillkommit före 1400. Ett bevarat danskt handskriftsfragment av samlingen har på språkliga och paleografiska grunder daterats till c 1450, och så finns det en svensk handskrift, som man anser stamma från förra hälften av 1400talet och som måste gå tillbaka på en äldre dansk källa. Den fullständiga samlingen kom ut i tryck i början av 1500talet. 1506 och 1508 gavs de första upplagorna ut, vilka var noggrant genomsedda av »lärda män vid Köpenhamns universitet« och tryckta av Köpenhamns förste boktryckare Gotfred af Ghemen, och 1515 lät humanisten och teologen Christiern Pedersen trycka en upplaga i Paris. År 1614 publicerade boktryckaren och klockaren m.m. Hans Hansen Skonning (född i Ystad 1579) en ny utgåva av Peder Låle, men den har gått förlorad. Han gav emellertid ut ett nytryck 1626, av vilket ett exemplar finns bevarat, och i detta finns det daterade företalet från 1614 medtaget. Ytterligare en upplaga av Skonnings utgåva kom 1703. Även senare har man givit ut Peder Låle, men 1500talsutgåvorna anses vara de, som mest överensstämmer med den ursprungliga handskriften.

Vem var då Peder Låle? I början av det äldsta Ghemen-trycket står (i översättning): »Her begynder Peder Låle, den såre retfærdige lovgiver og fortrinlige opdrager i de guddommelige dyder, danskernes lys og et strålende forbillede og mønster for lærde mænd«, och Christiern Pedersen skriver, att Låle har tillnamnet »den lovkyndige«. Det är alltså mycket vaga uppgifter de ger om upphovsmannen. Senare har han uppgetts vara än från Halland, än från Lolland, än var han domare, än präst, än är han begravnen i Halmstad, än i Roskilde.

Man har antagit, att namnet Låle skulle betyda ungefär 'person från Lolland, lolländare (lollik)', men danska namnforskare anser det numera osäkert. Det fanns också en uradelssläkt Låle (fda Lali). Av personer med namnet Peder Låle (med skiftande skrivningar) som nämnas i medeltida källor kan några genast bortsorteras, men Iver Kjær har letat fram många fakta som tyder på, att det *kan* ha varit en Peder Nielsen Låle, vilken på 1330talet var subdiakon i Odense stift, som är den man som ställt samman ordspråkssamlingen.

Meningen med Peder Låles ordspråkssamling var troligen att den skulle användas i skolundervisningen som lärobok i latin och väl också i metrik. Ordspråken återges på latin i stort sett i alfabetisk ordning efter begynnelseordet. Under det latinska ordspråket följer ett danskt, identiskt eller med likartad innebörd. Slutligen ges en kommentar som kan ge en förklaring eller utläggning av ordspråkets innebörd, men som också granskar enskilda latinska ord och ger översättning och ibland även synonymer. Också metriken kommenteras, eftersom så många latinska ordspråk är i metrisk form. Om det är de danska eller de latinska ordspråken, som är de primära, kan man i regel inte avgöra, men sannolikt är en del ursprungligen danska och översatta till latin, medan andra är latinska som översatts till danska, och slutligen har många förekommit både på latin och danska innan de kopplats samman.

I Danmarks gamle Ordsprog I:1 är handskriftsfragmentet återgivet i faksimil och dessutom transkriberat, och likaså är utgåvorna från 1506, 1515 och 1626 återgivna i faksimil. Till 1506 års utgåva är fogade noter som redovisar avvikelser i 1508 års tryck samt uppenbara tryckfel, som säkert ändrats av boktryckaren eller de »lärde män«, som ombesörjde utgåvan, om de hade upptäckt dem. Till faksimilen av Christiern Pedersens utgåva är fogade noter till hans kommentar som redogör för tryckfel, varifrån citat hämtats, t.ex. Horatius, Livius, Bibeln eller vilket nummer ett citerat ordspråk har i samlingen. Det sista avsnittet återger Hans Hansson Skonnings utgåva av 1626 i faksimil. De sidor som fattas i det enda bevarade exemplaret har supplerats ur utgåvan 1703. Hans Skonning har endast de danska ordspråken som han ordnat efter de danska begynnelseorden. I apparaten noteras tryckfel samt avvikelser i 1703 års tryck.

I Dg Ol:2 återges Christiern Pedersens utgåva av 1515 med modern tryckstil. Till de latinska ordspråken har fogats översättning till nudanska, och kommentarerna till varje ordspråk har inte upprepats i sin latinska form utan i stället återgetts i översättning. I noter anges de felaktigheter i originalet som här blivit rättade.

De kommentarer som Christiern Pedersen skrivit skall, enligt vad han själv uppger, först förklara de danska ordspråken, sedan de latinska och slutligen »dunkla« ord, men ofta blir de bara ordförklaringar och uppgifter om synonymer. Han anmärker också på det ibland dåliga latinet och stilistiska felaktigheter. Kommentarererna bär i hög grad prägel av att vara avsedda att användas i latinundervisningen. Som exempel kan man ta följande ordspråk med kommentar:

A 429 (*Gentari cerusa procerum cum prole recusa.*)

(Du skal nægte at spise kirsebær med herrefolks børn.)

(*Thw scalt ej ædhe kirsæ bær meth herre børn.*)

Ligesom författaren har förstået ordene dårligt, således har han skrivet dem dårligt. För *iento*, *ientas*, *ientare* betyder at indtage føde før frokost, og et *ientaculum* er det, der indtages af de sultne (*ieiunis*) før frokost. Desuden er *cerasum* og *cerasium* frugten fra kirsebærtræet (*cerasus arbor*), hvilken frugt Lucullus som den første bragte til

Rom fra Cerasus, en by i Pontos. Men det er en stenfrugt; derfor plejer man at sige: »når kirsebærene er spist, går den kåde til angreb på ansigterne med stenene«. Men *cerusa* (blyhvidt) er en art farve eller sminke (jf. Hieronymus, »Til Furia«: »Hvad gør *cerusa* på en kristens ansigt?«), og har midterste stavelse lang. Derfor er dette vers aldeles tåbeligt. Men vi vil læse *cerasa*, ikke *cerusa*, selv om rimet er dårligere. Således: *recusa*, dvs. du skal nægte, *gentari*, i stedet for *jentare* (at spise (før)-frokost) – for man plejede at indtage kirsebær før den øvrige mad – dvs. at spise, *cerasa*, dvs. de røde frugter af kirsebærtræet (*cerasi arboris*), som blev indført fra Pontos, fra en by som kaldes *Cerasus*, genitiv *Cerasuntis*, og *Cerasunta*, -tæ og *Cerasuntia*, -tiæ, før frokost, med *procerum*, dvs. byens førstemænds, børn, – som sagt angriber de med stenene.

Ordsprogene er faldet ud i B; anføres her efter PL A.

Detta citat visar också hur själva ordspråket, som i originalet skulle ha stått överst på en sida, fallit bort och av ugivaren av nytrycket supplerats ur Ghemen-trycket 1506.

Band II av DgO, som publicerades redan 1977, omfattar »Hans Thomissøns ordsprog» och Poul Enevoldsens Farrago. Utgåvan är redigerad och kommenterad av John Kousgård Sørensen. Den ordspråkssamling som kallas Hans Thomissøns har sedan länge tillskrivits psalmdiktaren med detta namn, vilken levde mellan åren 1532 och 1573. Sannolikt är det dock inte han, som har nedskrivit samlingen. På paleografiska och andra grunder har man nämligen daterat handskriften till omkring 1600. Ett tillägg till handskriften kan dateras säkrare till c 1650, ty vid ett ordspråk står Sep 48 och vid ett annat 8 Sept -49 och dessutom syftar ett ordspråk på en Oluf Daa, som var född i början av 1600talet. På språkliga grunder har man kommit fram till, att det är en jylländsk text, närmare bestämt från norra Jylland. Det förekommer också förklaringar till en del ordspråk, ofta genom att ett annat ordspråk med samma innebörd anföres, t.ex. *Offte ere Orme vnder blomstrende Busk, det er icke alt guld der gloer*. Sådana ordspråk, som är fogade som »bihang» till andra, har utgivaren också tagit med i en särskild avdelning efter manuskriptets ordspråk. I slutet av tillägget c 1600 är upptagna en del tydor och liknande.

I inledningen får vi veta, att handskriftet befinner sig i ett mycket dåligt skick, skadad av möss, och flera blad saknas helt. Manuskriptet till tillägget är svårt vattenskadat. Ugivaren har emellertid fyllt ut lakunerna ur andra ordspråkssamlingar som ingår i Danmarks gamle Ordsprog, i regel från Peder Syv. Dessa ifyllnader registreras liksom överstrykningar i manuskriptet m.m. i notapparaten.

Den andra samlingen som publiceras i band II är Poul Enevoldsens Farrago. Titeln betyder entligen 'blandningsfoder', men användes också i överförd bemärkelse med betydelsen 'blandning, varjehanda'. Poul Enevoldsen (1557-1643) var född i Sevel i Jylland och 1586 blev han sognepräst i Gamtofte på Fyn, där han verkade till sin död. Farrago är en s k numerologi, som söker visa talens betydelse i universums system, och ordspråken är därför i första hand sådana som satts i samband med talen 1 till 10 och är också uppställda efter denna princip, så att det första är *Christus indgick en gang i det aller Helligste* och som ett exempel på talet 10 kan man ta *Guds hellige low befattis vdj x Bud*. Som avslutning fogas ett latinskttyst ordspråk om talen 20-50. För talet 2 upptas en hel del ordpar som hör samman eller också uppfattas som stående uttryck, t ex *Huss oc hiem, Mand oc Quinde, Bord oc Bencke, Hund oc Kat*. Företa-

let på latin återges i utgåvan även i nudansk översättning. Några psalmer i slutet av manuskriptet, som ju skiljer sig helt från det övriga innehållet, har uteslutits.

Danmarks gamle Ordsprog har planerats att utkomma i åtta delar. Band III och IV har ännu inte påbörjats, men band V omfattar Sorø-professorn Daniel Matras 1633 utkomna Proverbes, som utges i faksimil. Band VI innehåller en del småsamlingar och band VII: 1-2, som inte heller det har påbörjats, är planerat som faksimilutgåva av Peder Syvs Danske Ordsprog. Band VIII, som är under förberedelse, kommer att innehålla register. Utgivare blir även i fortsättningen Iver Kjær och John Kousgård Sørensen, något som bör borge för att de kommande delarna blir av samma höga klass som de hittills publicerade.

Poul Kristensen, Grafisk Virksomhed, Herning, har svarat för det förstklassiga utförandet av volymerna, delvis i samarbete med F. Hendriksens Eftf., Reproduktions-Atelier, Köpenhamn.

Sten-Bertil Vide

V. J. Brøndegaard: Folk og flora, Dansk etnobotanik 1-4. Rosenkilde og Bagger.

Etnobotanik er undertitlen til dette firebindsværk af V. J. Brøndegaard. Om ordet etnobotanik er egnet som betegnelse for folkelig plantekundskab, for folkeligt begreb om planter, vil jeg lade stå hen. Folkeligt er det ikke. Ifølge emnets natur, eller ifølge naturens emne, er det en temmelig vigtig del af menneskets historie, man beskriver ved at fortælle om menneskets forhold til planterne. Hvad skulle mennesket have gjort uden planterne – ikke sandt, her er vi på det dybe vand? Og hvad ville planterne ha' gjort uden mennesket? Vi gætter, at der f.eks. ikke havde været rene egekrat på den jydsk hede – og heller ingen hede for dem at være midt i. Denne unaturlighed gør Brøndegaard ikke meget ved – og undladelsen gør heller ikke meget ved ham, piller ikke meget ved kvaliteten af hans værk: Dansk Etnobotanik. En klang af videnskab. Om det klinger eller klemter – eller blot rasler af papir, for værket er på 1500 sider og citerer mindst 3500 kilder – det afgøres af én ting: Besørger værket en omhyggelig indsamling og ordning af oplysninger om danskerens forhold til planteverdenen – gennem tiderne, som det hedder.

Jeg tror det! Men det vil vare længe før nogen ved tilskikkelse og/eller af lyst vil kunne ofre årtier på at supplere Brøndegaard i større bredde. Og skulle det ske, er det ikke givet, at der samtidigt vil være en, der som professor Johan Lange får øje på arbejdets kvalitet, støtter den redaktionelt og bringer værket frem til trykning. Lange og Iørn Piø har haft det morsomt og besværligt med dette vældige materialopbud, og de fortjener, sammen med værkets »præsidium«, tak fordi vi nu kan hente Brøndegaards læsefrugter ned fra hylden. Hans ordning af stoffet er en – måske foreløbig – kontur af et fag, vi gerne kan kalde Dansk Etnobotanik.

Konturen vil fremgå af den følgende gennemgang af en enkelt plantes indgreb i folkets tilværelse. Vi vælger kornarten byg i bind 1, blader lidt i dens omegns emner, og bliver slået af et karakteristikum for dette værk: Teksten i byg-afsnittet, efter fradrag for billederne – som iøvrigt fortjener en særlig kompliment – fylder ikke mere end netto-teksten i afsnittet om enebær. Og om »byg« er der »kun« ca. 300 litteraturhenvisninger, mens der for enen er næsten 1000. Rugen griber noget dybere ind i folkets

tilværelse end hasselbusken – ikke sandt? Men de to planters omtale, målt som produktet af spalteplass og citat-antal, er omtrent ens.

Man tør sikkert gå ud fra, at en anden kyndig persons afsøgning af biblioteker og arkiver vil afsløre den samme tendens: Nogle planter er godt stof. De omtales mere end deres materielle betydning betinger. De er pittoreske, dramatiske, dæmoniske, snurrige eller tusind-smånyttige – polyemployable, vil det nok hedde, når faget »kommer op at stå«. Om dem kan man sige rim og remser, gåder og vitser, fortælle historier og legender, eller finde gemte og glemte ord. Kan nogle afsnit om brød og grød være lidt drøje, så strømmer hjertet over i kapitlet om skovmærkets grønne kranse, mens heksedekokt, bukkefod, druk og hor huserer lidt bastant i kapitlerne om Malurt, Sevenbom, Pigæble eller Bulmeurt. Denne syndens hærgen gælder dog ikke for Færøerne.

Som sagt: Værket opdeler et stof, men definerer det vist kun gennem en samlet betragtning af hele værket. Man kan overveje stoffets afgrænsning ved at se på – som gjort i indledningen – hvad der ikke er medtaget. Også hvilke værker, der ikke er medtaget i litteraturlisten. Der findes eksempelvis ikke Hugo Matthiesens *Det Gamle Land* – men derfor kan den jo godt være brugt. Noget – ganske meget – siger mig dog, at Brøndegaard ikke har benyttet den, og dermed mistet dens kostelige noteapparat.

Brøndegaard holder af vor romantiske lyrik, men gør vist for lidt ud af barokkens. Og det er dog her de sære betegnelser fra ager, eng og skov findes – de ord som Brøndegaards livsværk præsenterer for os. Lad os se i fjerde binds totalregister efter ordet »sylt«. Det findes ikke, men derimod to henvisninger til stedsnavnet Sylt, øen i Vadehavet. Havde Brøndegaard læst Matthiessen, *Det gamle Land*, 1942, havde han også set Jens Sehesteds digt af 1671:

Den blomsterdejlig eng og sylt
har græs til bondens bælte

– og havde nok gjort opslaget »sylt«, en eng, navnlig en (salt) marskeng (her på Fyn) af germansk sultia, salt og saltvand. Og havde da også opdaget samme rod for landbokvindens sylte og syltning.

Af baroklyrikken, Arrebo, Therkelsen, Reenberg, Sehested, Sorterup tør man endda forvente en forstærkelse af en tradition fra Anders Sørensen Vedel og hans folkeviser: En glæde ved det danske sprog og danske betegnelser. Den kulminerer hos Kingo og hos Syv – og hos ham skal man ikke blot søge i ordsprogene, men finder vidunderlig, mundret folkløse i digte som Haraldus og Sylvius, et festfyrværkeri af sære og skæge forestillinger, landbolivets evergreens; florilegier ville den tid kalde sådanne digte. En mere bogstavelig understregning af »det fædrelandskes pris« findes i baroktidens formulering af Rodes: Eget brød til egen dug – og som har titler i omegnen af: Landmandens Levned's Lov.

Som nævnt er det muligt, at Brøndegaard har brugt Matthiessen – og det blot er mig, som ikke kan finde det – men hvis han ikke har, så kalder en undladelse som denne på en afgrænsning af »etnobotanik« mod »topografisk historie«. Der findes et finere ord for det sidste, nemlig »chorographi«, som Nic. Jonge forsøger sig i 1777, og som også indholder floristik. Den kan jeg ikke finde i litteraturlisten.

Stofindsamlingens afgrænsning kan som sagt beskrives ved at slå op i hovedregistret, eksempelvis under »fa-«. Så sent som år 1800 var ordet »fang« i brug – men jeg har

aldrig fået fat på dets forhold til »overdrev« – og kigger derfor hos Brøndegaard. Han har det ikke, men derimod 160 sidehenvisninger til »Følster«, 25 til »fanden« og 150 til »farvning«. Brøndegaard er mere for fanden end for fang – men han er ikke meget for at dele 150 sidehenvisninger op, så man kan bruge dem lettere. Kunne »Følster« være delt op efter eks. politisk historie, dyrkningshistorie og folkløse – eller kunne farvning være delt i – farver?

Inddelingen af større kapitler om en enkelt plante fremgår af flg. notitser om byg-kapitlet:

Artens botaniske signalement og nomenklatur omtaler også dens anvendelse i kommunal heraldik og dens navn i dialekter: byggen kunne hedde gummer eller balle, dens yderavne has og hysken. Hase og det tyske hase er samme ord.

De forskellige bygarters dyrkningshistorie er kommenteret. I 1771 anslås byg-arealet til ca. 1 million tdr. land og udbyttet til ca. 5 millioner tønder korn. I 1968 var 2,2 mill. tdr. land besået og høsten tidoblet, skønt man går ud på ringere jorder med byggen. Sådanne oplysninger er gode at ha' – altså eksempelvis foldudbyttets stigning fra 5 til 22 – men de understreger en vægt på det landbohistoriske, som værket slet ikke ønsker at indfri. Det interessante i ovenstående tal må vist være, at man i 1771 kunne høste 5 fold. Og det kunne man kun, fordi man udpressede eng og overdrev. – Slår man om på kapitlet om græs, vil man se, at dets dyrkningshistorie – behandlingen af overdrev og eng – er udeladt.

Det gør ikke spor, savner blot en forklaring.

Afsnittet om byggens dyrkningshistorie har 16 henvisninger til ialt 50 værker i litteraturlisten, der går til nr. 1020. Hvert nummer kan repræsentere en omhyggelig gennemlæsning af et stort forfatterskab eller mange årgange af en avis eller et tidsskrift. På hvert af værkets 1500 sider er der grund til at takke Brøndegaard for slidsom dåd.

Såningstid: God skik kan anslå hævdvunden fornuft eller kan henfalde til overtroiske regler. Tidlig sæd slår sjældent fejl – og her kan gøres rim på ti(di)le, sil(d)e og ilde sæd. Der findes en kollektion af »dårlige dage« – og heri kan der være en mening, som ganske vist endnu ingen har funden. Man har haft 2500 år til at finde en mening med grækeren Hesiods »gale dage«. Derimod er der mening i at kalde Hvid Vipstjært »havreså« og Gul Vipstjært for »bygså«, fordi deres nordgående træk falder henholdsvis 1. april og 1. maj. »Den, som sår byg i skindkjole, skal høste på knæ« kunne næsten ordret være citeret fra Hesiods Værk og Dage – og den med skambassens lus som såningsvarsel er næsten romersk i sin dybsindighed. Fyndord om havrespirernes større frosttålsomhed – den kan gå tre gange til Norge, mens byggen kun kan gå én gang – har vist reel baggrund. Men dog er der med godt resultat sået byg, de sidste 50 år, på snart alle datoer fra 3/3 til 6/6.

Såreglerne er hentet fra over 100 værker og samme citatmængde findes i afsnittet om byggens vækst. Den ødelægges, siger et ordsprog hos Peder Syv, hvis solen brænder på Sankt Kjelds dag, den 8/7. Ligesom Brøndegaard refererer han blot, hvad folk siger – og det er i sig selv nok! Men i et andet værk – om det »combriske« sprog – studerer han ordene. Det bliver han ikke antikveret af, men vil tværtimod ha', at Nu-dansk skal staves mundret. Henrik Gerner, som Brøndegaard citerer, ønsker sproget talt, som det traditionelt staves. Og han tåler kun fyndord, der dækker en realitet. Dette med »Kjelds Svi(de)byg« er noget kagekonesnak! Hans irritation over »gale dage« kan komme af, at han oversætter Hesiod o. 1680. Også ham går Gerner i rette med, og det mærkes, at magister Henrik er den dygtigste bonde i Birkerød og omegn.

Det var han faktisk, men Hesiod lider derved og dirigeres i retning af et jævnt og muntert, luthersk liv i Birkerød.

Fra afsnittet Høst og Tærskning må vi huske et godt råd: Byggen er tjenlig, når rødbynkens frø let kan gnides af. Det er vist lavet i en folkemindeklub i Udbynedre, for en bonde vil nok undersøge byggen og ikke bynken.

Afsnittet Næringsmidler glider stille ned, for byggen er blevet til brød og grød, foder og malt – og grøden følger med langt ind i afsnittet om lægende bygblandinger, der kan være svære at holde ude fra recepterne i afsnittet Overtro.

Når afsnittet Ordsprog og Talemåder kan nærme sig det guddommelige: »Man kan ikke huske alting, sagde manden – han havde glemt at så byg«, føles det lidt blegt, at afsnittet Prosa og Poesi ikke kan drive det videre. Byg har Grundtvig – nævner Brøndegaard – sammenstillet med bøg og dannekvinder til Danmarks herlighed. Men langt bedre er han i en verslinie, som alluderer til Brøndegaards egen oplysning om himmelbyggens indførelse hertil i Grundtvigs ungdomstid:

Dér kan solstrålen bo
dér kan himmelbyg gro

Dér har vi ham, med hans totaløkologiske sind, der er muldjord for byg og sol. Den Gamle af Dage hører, »når muldjorden sukker«, så at fædreland og byg og himmel er eet.

Vore første stenalderbønder dyrkede byg med hasselen omkring sig, overalt – om man skal tro pollen-analytikerne. Så er det ingen sag at overkomme jættestuer, for hasselen giver alt: – Nødder og løvhø, konfekt og tagstokke, brænde og skafter. Brøndegaards afsnit om hasselens nytte er perfekt, men han ryster lidt på hånden, når han hyppigt (Bd. 1, s. 258) nærmer sig det rette sigte: Hasselhegnene skulle være fri for tjørn i det sønderjydske 9-sædskifte, hvis dige-hegn dannede kulisser om den rejsende, helt fra Kolding til Kiel, uden afbrydelse.

De mange hasseldiger hænger sammen, fordi de hænger sammen med den sønderjydske udskiftning. Den sætter Brøndegaard til »o. 1800«. Men da var den stort set overstået – og der var ikke længere nogen pietister og ingen kongelig jagtetat til at strides om hasseldigerne, der irriterede kongens vildbane. Stridens udfald: »De gode lo« – og med dem Danske Kancelli samt kongen, der resolverede, at »mine kære bønder« frit skulle hente hasselplanter i de kongelige skove (1750).

Et 9-sædskifte kan bestå i fire års sæd med kornarter og boghvede og fem års græsning. Kornet skal ha' vind og sol, d.v.s. nynedskårne hegn, som vokser op og giver skygge og læ for græsningen. Samt nødder. Hvert år kommer 1/9 af hegnslængden til hugst – og der er ingen ende på hasselstokkenes nytte, og på det besvær, tjørnen giver. Og det tætte, rene hasselhegn hegner perfekt.

Bønder elsker hassel. Og det gør Vergils Phyllis (Buccolica VII, 63). Og det gør også Jomfru Maria, efter hvad sønderjyden Chr. Seeberg citeres for hos Brøndegaard. Marias sympati er desværre nok af samme art som Phyllis', d.v.s. hedensk naturtilbedelse. I stedet for »den højestes kraft« (Lukas I, 35) lader Seeberg en hasselbusk overskygge Maria. Og hasselbusken har ry for at gøre noget ved kærligheden. Det ry, har den i hvert fald i et overdrev – legendernes og vel folkemedicinens – mellem folkelig naturhistorie og bibelallegori. I denne vilkårlighedens dis, mosekonebryg i næsten 2000 år fra aleksandrinerne til Paracelsus og Bøhme – og som dukker op bl.a. i

vore dage – gælder alle lignelser. Hasselens bittesmå hun-rubiner fyldes af forår og bliver dobbeltnødder, d.v.s. vulva og clitoris forvandles til testikler, der samtidig – forborgent, som det hed – er uterus: En nød, der er svær at knække, Gerners »jomfruskrin«. Nøddeolie ansås som afrodisiakum. »At knække nødder« var en eufemisme for at ligge med en pige, specielt at tage hendes mødom.

På dansk findes måske ikke talemåder af opdrive, som er lidt mere bramfri end de af Brøndegaard citerede. De har formen: Den, som vil nyde (kernen), skal først bryde (skallen) – og som blot får os til at nikke: Jo, nyde – yde, det er så sandt! Et mindre snusfornuftigt perspektiv er her oversat til Nu-tysk:

Wer weiss, wer d'Nuss aufbeisst
 Wer weiss, wer's Kuterl z'reisst
 Alle Leute essen gern
 schön Haselnusskern
 (K. er diminutiv af Kuter = »kut«, »kusse«, vagina)

Men tysk lyrik har også mere sødladne nøddeknækkersuiter.

Det besynderligste ved vor folklores plantekundskab, som den præsenterer sig i dette smukke og grundige værk, er de yderst svage bånd til religion – ja, der er næsten tale om et fravær. Både af kristendommen og af noget, som kan minde om en naturreligion. De fleste skikke, ordsprog og talemåder, der kan mistænkes for en religiøs baggrund, er i den grad præget af forgodtbefindende, at de ofte betegner en parodi på forholdet mellem menneskets og naturens ytringer. Måske en del af dette misforhold vil saneres med den udvikling af et hjørne af sproghistorien, som man kunne kalde Jost Trier-skolen – og som vinder indpas i dansk etymologi. Den søger en sammenhæng mellem to »undfangelser«, nemlig det »umiddelbare indtryk« af naturyttringer, navnlig planters form og udvikling – særligt træers – og roden i det ord, hvormed vi betegner associationer til denne naturyttring. I dette tilsyneladende så rige felt – der forhåbentlig ikke afslører sig som et overdrev – er der ikke noget mere indbydende emne end – vor hasselbusk. I mange sønderjydske sogne er dens stub=rod, – Jost Triers »mater« – plantet eksempelvis 1680, det ældste levende væsen, og dog stadig ungt på grund af hasselens evne til at kvittere for 30 nedskæringer.

Erik Oksbjerg

Forvandlingerne. Uddrag af Matthias Moths oversættelse af Ovids Metamorphoses. Udgivet for Universitets-Jubilæets Danske Samfund af Poul Lindgård Hjorth. Med 7 kobberstik af G. Valck. Akademisk Forlag 1979.

UJDS har ved sit eget og Københavns Universitets jubilæum udsendt dette statelige bogværk, der da også blandt boghåndværkets dyrkere og feinschmeckere har vakt berettiget opsigt.

Stedet er ikke her til at kommentere og vurdere bogværkets tilrettelæggelse som kunsthåndværk, men det er vanskeligt ikke at give udtryk for, hvor gennemtænkt, smukt og velafbalanceret det fremtræder til mindste detalje, utvivlsomt som et resultat af et samarbejde mellem udgiver og bogtrykker, frugtbart ud over det sædvanlige.

Også hvad angår indholdet er udgivelsen skåret til, således at alt, hvad der fremlæg-

ges, er i skønneste orden.

Det gælder udgivelsen af Moths tekst, hvoraf dog kun ca. en femtedel er medtaget. Det gælder Udg.s indledning, der er veldisponeret og velskrevet, fuld af lune og diskret humor. Der er kælet for sproget, som der er kælet for lay-out og typografi. Det er en fornøjelse at læse.

Når man som anmelder sidder med den røde blyant fremme, er det med tilfredshed, man efter læsningen ikke finder det smukke værk skæmmet af spørgsmålstegn og understregninger. Derimod finder man ved siden af, en mindre stak papirer, fyldt med bemærkninger om, hvad den dygtige tilrettelægger angiver eller ses at have skåret fra. Selv om Udg.s indledning har omfang som et mindre bogværk i sig selv, er der ikke så lidt mere, man gerne ville have haft besked om. Den fare der lurar på udgivelsen er, at den lukker sig om sig selv, at den mere bliver monument end inspiration, at den ikke peger på alle de vigtige undersøgelser, der med denne udgivelse åbnes for, at den er for fornem og monumental til at gøre lidt reklame for sig selv hos det bredere publikum, som den også gerne vil nå – uden for de lærdes lag.

Det er anmelderens håb at være kommet på sporet af blot nogle af de mange frynser, som Udg. har klippet af, både hvor klippene er markeret, og hvor de ikke er det, og at anmeldelsen måske vil provokere ham til at fremlægge dem i samme gode orden, som det vi allerede har fået.

Det er jo nemlig tydeligt, at jubilæumsdatoen har afbrudt en frugtbar forskningsproces, men at Udg. har vist den »afsluttende evne«, som han noget psykologiserende frakender Moth, ved at samle sammen, hvad der var helt færdigt, med udtrykt beklagelse skære andet fra og dog få et velformet hele ud af det.

Lige så tydeligt er det, at den perfektionisme, som naturligt vil præge et værk, der skal markere stil og standard ved et udgiverselskabs jubilæum, har bragt Udg. i den position, at han ikke kunne kompensere for den manglende tid ved at pege på store perspektiver og inspirere til videre undersøgelser. Her skulle ingen løse ender være. Visse mangler måtte dog beklages, og bliver det måske urimeligt dybt. Det angår spørgsmål som traditionelt finder en løsning i indledninger til udgaver. Men stoffet er jo ikke lige medgørligt i alle tilfælde. Ubegrænsede mål kræver ubegrænset tid. Der var en dato. Udgiveren, der også er formand for UJDS, har valgt formandshatten. Og den sidder smukt.

Forord

I forordet, der formelt ikke står for udgiverens egen regning men for UJDS's, gives følgende motivering for udgivelsen: »Det værk, som hermed præsenteres, er af flere grunde interessant. Det er, så vidt vides, den første fuldstændige, danske oversættelse af Ovids Metamorphoses. Det tiltrækker sig betydelig interesse ved sin ophavsmand, den af dansk sprogforskning så højt fortjente Matthias Moth. Det er et vægtigt sprogligt og litterært monument, som bidrager væsentligt til belysningen af det 17. århundredes bestræbelser for at gøre den antikke litteraturs hovedværker tilgængelige i dansk oversættelse«.

At denne vurdering er rimelig, vil næppe nogen fagfolk bestride, og da slet ikke efter at have læst det her præsenterede udvalg. Blandt frynserne i Udg.s skrivebordsskuffe gemmer sig dog nok stadig den dokumentation, som indirekte stilles i udsigt. Vi får ikke en sammenligning med tidligere ufuldstændige oversættelser, men stort set kun med Meislings. Vi finder ikke Moths store ordbogsværk, som også er noget af et kon-

versationsleksikon, udnyttet til belysning af oversættelsen, eller oversættelsen udnyttet til belysning af ordbogsværket. Vi må også undvære en placering af oversættelsen i det 17. århundredes bestræbelser for at gøre den antikke litteraturs hovedværker tilgængelige.

En udgivelse skal ikke gøre forskningen overflødig. Udg. har med beklagelse måttet afstå fra bl.a. disse emner i sin lange udredning, dog uden eksplicit at referere til de tungtvejende undskyldninger, som er nævnt ovenfor. Det siger noget om, hvor rigt et materiale, det er, Udg. her er gået i gang med, hvor central denne tekst er for den danske litteraturs og det danske sprogs historie.

Metamorfoserne og kulturtraditionen bringer en kort og klar, endda undertiden vurderende redegørelse for Ovids hovedværk, dets indhold, komposition og historie i Danmark med særligt henblik på oversættelser og skolebrug. Udgiveren afstår fra at drage paralleller mellem Ovids og Moths situation. Også Moth levede under en nyetableret enevælde (der skabte orden i kaos, jf. Bayle's Dict.: Ovid), også Moths samtid producerede værker, som Danske Lov, der ordnede en mængde detaljer i et tilstræbt sammenhængende system, og har den danske enevoldskonge ikke – som den franske – optrådt i »soldragt« som Apollon, har det næppe været ham ukært at læse om Cæsar, der blev forvandlet til en stjerne.

Den type associationer vil mange af indledningens læsere utvivlsomt selv kunne mobilisere, men askesen går nok for vidt, når der ikke bringes den ringeste hentydning til de områder, hvor klassisk mytologi og dermed *Metamorfoserne* i Moths samtid spillede den største rolle: I teateret, operaen, balletten o.s.v. (T. Krogh) og måske endnu vigtigere i de monumentale udsmykninger, som delvis afspejler sådanne optrin, i loftsudsmykninger og gobeliner.

Udgiveren holder sig til den tekstlige tradition, men inddrager dog ikke skriftligt materiale fra denne glitrende verden, som f.eks. de mytologiske forklaringer, som hofpoet A.F. Werner i Fr. III's tid måtte udarbejde til brug for hofballettens tilskuere. Ej heller nævnes den udbredte systematiske udlægning af *Metam.* til brug for bildende kunstnere, som var forfattet af den danske hofmaler, Karel v. Mander's farfader.

Udg. nævner de allegoriske fortolkninger af *Metamorfoserne* i middelalderen, men følger ikke dette op med at omtale de tolkningsrammer, man brugte i renaissance og barok. Vi får således ikke placeret den borgerligt-moralske tolkningsramme, fra dette de store moralisters århundrede, som Moth selv (med i sidste instans Melanchthons ord) anlægger i fortalen: »... saa og fører sin nytte med sig, idet det viser oss huorle-dis Dyd altid er bleffuen hoyt agtet og vel belønnet, og Udyd derimod, forhadet og ilde medhandlet« (jvnf. Corp. Reform. XIX, 502). Men Moth (eller hans kilde) undlader at citere det mere kristelige synspunkt, som gik forud: »... docet res humanas non casu aut fortuito ferri, sed gubernari divinitus, commemorans esse numen, a quo omnia ... regantur«. Vi er langt fra den middelalderlige tolkning, hvor f.eks. Pyramus kan figurere Jesus, og Thisbe sjælen. På Moths tid er de snarere et sindbillede på kærligheden indtil døden, eller mere stramtandet, som her citeret på tysk efter Sandrart (1698), der lige så vel kunne være gengivet på fransk efter Du Ryer (1676): »Sie lehret auch die Jungfrauen, dass sie sich zu nichts sollen vermögen lassen, wodurch ihre Ehre auch nur im Geringsten möge angefochten werden. Dann obwolen die Liebe Pyrami und Thisbes keusch und erbar war, so hätte man von ihnen doch gar leicht andere Gedanken fassen können, wenn man gesehen hätte, dass eine solche junge Tochter sich aus dem Haus ihres Vaters heimlich practiciert...«. Ganske som hos

Mander: »Alles streckende tot voordering des wromen en eerlycken Borgerlycken wandels«.

Endelig kunne man lægge nok en synsvinkel på Metamorfoserne. Nemlig den indlæringstekniske. Metam. er berømt for sin sanselige anskuelighed, som mnemoteknikken lagde så megen vægt på. Jvnf. fra samtiden Comenius' *Orbis sensualium pictus*, hvor det sanselige (sansede) antagelig netop ikke refererer til Bacons ny empiriske videnskab, men til gamle teorier om hukommelsen, der lettest byggedes op af artificialiter ved at støtte sig til loci i virkelige eller forestillede rum med stor sansestyrke (jf. PsCic. *Ad Her.* og Thomas Aquinas: *Sum. Theol. I.I. Qu. 1.9*). Når denne synsvinkel måske er særlig relevant her, skyldes det vor viden om interessen for mnemoteknik hos Moths far, Poul Moth.

Men uanset om der er tale om den højere mnemoteknik eller ej (med Metam. som mål eller middel), er det nok et synspunkt, som det er værd at have in mente. Melancthon siger (gennem Sabinus i dennes fortale): »Ita isti omnibus materiis sine descrimine quaslibet figuras induerunt. Vt autem hæc licentia perniciosa est, ita concinnæ allegoriæ in loco adhibitæ, magna & dulcia sunt ornamenta, & memoriam adjuvant«. Sådant har Udg. nok anset for alt for specielt eller måske for vidtløftigt. Andet har han måske fundet måtte være almenviden for UJDS's medlemsskare. Det gælder en kort indføring i samtidens tænkning, specielt om sproget i barokkens og klassicismens poetikker (skal sproget pege på sig selv og stadig dybere skjulte betydninger, eller skal det gøre sig usynligt?). Det gælder en omtale af Pythagoras betydning, der jo ikke gjaldt blot altings foranderlighed, eller var en opfordring til »at spise vegetarer«. Det gælder brug af eller allusion til Ovids »Æmtyr« i samtidens debat, om stændernes indbyrdes forhold, om kvinden, seksualiteten og religionen. Det gælder interessen for Moths samtid i nyere forskning (Brask. Maaløe, Sønderholm etc.).

Skulle man tage i betragtning også en læzerskare, »der ikke bevæger sig alt for hjemmevant i antikken og det 17. århundredes sprog« (IIb), kunne der også have været bragt et par henvisninger til almindelig skolelærdom om samtidens *chronique scandaleuse* (Leonora Christina, Griffenfeldt) eller henvisninger til udbredte værker som Reichs Rejsen til Messias, Moleworths *Account of Denmark* eller Yourcenars *Smeltediglen*.

Når dette afsnit er blevet så kort, skyldes det næppe uden videre den nævnte tidsfaktor – endsige uvenlighed mod læserne, men et princip – et ønske om soberhed og værdighed – håndhævet med betydelig strenghed i dette monumentale værk.

Nærværende udgave

Her gør Udg. rede for det beklagelige faktum, at udgaven kun omfatter godt en femtedel af Moths tekst, hvilket selvfølgelig er så meget mere beklageligt, som Moth antagelig var den første, der udarbejdede en fuldstændig dansk oversættelse. Udgifveren har måttet vælge en række passager ud. Her har han ladet – ikke sproglige – men indholdsmæssige kriterier være styrende, specielt hensynet til de syv (af oprindeligt 16) kobberstik, som Moth havde ladet fremstille til sin udg.

Samtidig er der taget hensyn til, at der måtte sikres en vis sammenhæng og en rimelig repræsentation af den mangfoldighed, der er Metamorfosernes kendemærke, og som har irriteret mere klassicistiske sjæle fra Quintilian og frem. Ovids underfundighed og evindelige skift, der vel bedst for ikke-Ovid-kendere kan karakteriseres ved

en henvisning til Ovid-elskeren Shakespeares Skærsommernatsdrøm, kan friste til en uniformering ved oversættelsen, som ført for vidt snart kan forvandle Metamorfoserne til en tør lærebog i mytologi.

Udvalget i opgaven omfatter følgende:

Fra slutningen af 2. bog Europa-episoden, der danner den naturlige optakt til den illustrerede 3. bog, og fra 10. bog episoden 'Orpheus i underverdenen', som – rent bortset fra den rolle, den har spillet i vesterlandsk kultur – må medtages, fordi den er snævert forbundet med skildringen i begyndelsen af den illustrerede 11. bog. Endelig er der suppleret med særlig kendte partier: afsnittene om verdensaldrene og om Apollo og Daphne fra 1. bog, Arachnes historie fra 6. bog, fortællingen om Pygmalion fra 10. bog; og udvalget afrundes med et centralt parti fra 15. bog, nemlig en del af Pythagoras' store tale, der så at sige rummer forvandlingsideens filosofiske legitimation.

Det havde været interessant med en vurdering af det foretagne udvalg i forhold til standardcurricula i forskellige århundreder. Man har ikke altid læst hele Ovids tekst. Her er foretaget et klip. Det næste klip er måske endnu hårdere. Antager man, at det foretagne udvalg kan afspejle de mange skift i Ovids fremstilling – og det kan det nok i betydeligt omfang – mangler man en vurdering af, i hvilket omfang Moth kan følge med, om hans register og spændstighed står mål.

I dette afsnit gøres endvidere rede for udgivelsesprincipperne. Som tekstgrundlag er valgt ikke Moths endelige version (som en klassisk filolog ville have været bundet til), men derimod den man kunne kalde Moths trykklare renskrift, og som han senere har rettet i. Argumentet for dette valg er (ikke romantiske forestillinger om inspiration) men først og fremmest, at de interessante rettelser i rim og navnestof vil fremstå klarere for læseren på denne måde. Til gengæld må læseren ned i apparatet for at finde steder, hvor Moth med held har repareret uklarheder i sin første (?) koncept. Fremdeles gøres rede for udenværkerne. Variantapparatet under teksten, kommentaren bagi udgaven, hvor der også er godbider for andre end »en moderne læsekreds, der ikke bevæger sig alt for hjemmefantasi i antikken og det 17. århundrede's sprog«, samt de meget vellykkede forsøg på at samle op noget af sammenhængen i værket ved at give en samlet kommentar til det mytologiske stof i illustrationerne, aftrykt på rette sted, så de kan benyttes samtidig med billedet.

I afsnittets slutning fremlægger Udg. de store problemer, det rejser, at det ikke er lykkedes ham at bestemme det – eller mon ikke snarere – de forlæg – inkl. kommentarer og eventuelt oversættelse til andre folkesprog – som Moth har lagt til grund for sin oversættelse. At det er en yderst vanskelig opgave, når det drejer sig om en så fri oversættelse, skal anmelderen gerne sande – efter et par forgæves forsøg.

Det er tydeligt, at Udg. har gjort en betydelig indsats for at finde dem frem. Det viser strukturen i flere af de undersøgelser, han har gennemført. Når han ikke spiller bolden videre til andre ved samlet at fremlægge de spor, han har fundet (ved gennemgang af fortegnelsen over Moths bogsamling, topikken i fortalen, finafgrænsningen af de mange »empty«, afvigelser fra Loebs tekst o.s.v.) må det skyldes, at han ikke har opgivet håbet, og at vi kan vente en nærmere redegørelse ved lejlighed med de følgeslutninger, der bliver, vedrørende oversættelsespraksis og datering.

Matthias Moth. Udgiveren går ud fra som givet, at oversætteren er Matthias Moth.

til hvem et afsnit i indledningen vies. Og der kan da heller ikke rejses nogen berettiget tvivl om, at det foreliggende materiale skyldes ham. Det viser også anagrammet Thomas Hittam på titelbladet. Det har den yderligere finesse, at *itamos* på græsk betyder »modig« og dermed alluderer til slægtsnavnet Moth, jvnf. nedertysk *mood* (hty. Muth). Udg. fremlægger et udvalg af den betydelige viden, man har om Matthias Moth, hans far og farfader, og henviser interesserede til biografiske leksika.

Følger man henstillingen, er det svært ikke at se et mønster i følgende træk i denne lægeslægts historie, nemlig faderens og måske også farfaderens forhold til hermetisk videnskab. Farfader Moth var kejserlig livlæge i Wien, herunder for manieristernes mæcen, Rudolph d. II. Fader Moth, Fr. d. III.s livlæge og Chr. d. V.s lærer var (jvnf. Bartholins ligprædiken) berømt for sin indsigt i hieroglyphica og mnemotechnica, og dermed sikkert også i alkymien, som havde Fr. d. III.s store interesse (jvnf. hans bogsamling). Sådant kunne meget vel (Hauser, Hocke, Yates) have stimuleret en interesse for Ovids Metamorphoses, og have bestemt specifikke tolkninger af den. Derfor burde det overvejes, om det var fader Moth, som var begyndt på oversættelsesarbejdet.

Udg. har sikkert – i sin skrivebordsskuffe – argumenter for og imod. Men, klip. De bringes ikke, hverken i forbindelse med fortalen, der – skulle man tro – måtte være skrevet i 1650'erne for at give et rimeligt billede af forholdene i fædrelandet, eller ved bedømmelsen af de altmodiske rim eller de gammeldags stavemåder i første del af oversættelsen, som Moth retter i. I afsnittets slutning filosoferer Udg. over grunden til, at hverken det store ordbogsværk eller Ovid-oversættelsen kom i trykken. Han peger på en karakterbrist, perfektionisme, men kunne måske med større ret have fundet en anden psykologisk årsag, nemlig den anfægtelse af Moths selvagtelse, som det må have været at se sig sat ud af spillet ved Chr. V's død. Beroede hans høje embede i kancelliet ikke på hans egne fortjenester, men på søsterens status som maitresse? Hvis årsagerne ikke er helt andre. Ubertrettigt frygt for misbrug af censuren p.g.a. den ny konges uvilje mod ham. Eller måske tvivl om arbejdernes relevans for andre end en snæver kreds. Tiderne var andre ude i Europa, om end ikke i Danmark. Den brede indsamlings af ord til, hvad man senere foragteligt kaldte Misk-Mask-ordbøger (G1Kg1S. 789 2° 61-62), afløstes af selektive og normative værker (akademiprincipet). Ovid-interessen var på retur, takket være den klassicistiske æstetik, jvnf. dog i Danmark Roses oversættelse af Heroiderne (1703?) og ikke at forglemme Holbergs plædoyer for Ovid i epist. CCI.

Håndskriftet, dets alder og dets historie

Håndskriftet består af to statelige pergamentindbundne (stor)-folianter (siden: 288×443 mm). Lægger man udgaven, der ellers nok kan imponere ved sin utraditionelle størrelse, ved siden af, synes den meget beskedent.

Udgiveren ofrer megen opmærksomhed på dateringen af selve ms., bl.a. for at gen-drive Molbech, der giver en tidlig datering på grundlag af det åbenbare fejlgreb at sammenligne ortografien i oversættelsen med den i ordbogsværket.

En vandmærkeundersøgelse giver ikke noget præcist resultat. En undersøgelse af ortografien, hvor de første dele af ms. har overvægt for *ffu/ffv* intervokalisk, og de senere for *v*, tager Udg. forsøgsvis til indtægt for den antagelse, at ms. er skrevet efter det yngste bevarede privatbrev fra Moths hånd (1686). I dette benytter Moth stadig *-ffu-*. Udg. overvejer ikke, om Moth ved sin overgang til *-v-* har villet forberede over-

sættelsen til trykning (if. ortografien i fortalen, der har *ffu/ffv*). Som det ses af plancherne er *v*, *u* og *n* klart adskillelige i Moths skrift. Udg. problematiserer således ikke Skautrups argumentationsform vedr. Danske Lov (DSH. II.331f.).

Men én ting er en datering af ms., en anden en datering af oversættelsen. Dette angående bringer afsnittet en interessant oplysning: at Moth et par gange har skrevet en latinsk glose interlineært i sin oversættelse, og at denne kun i det ene tilfælde svarer til Ovids tekst. Udg. kommenterer: »Det åbner det perspektiv, at Moth nu og da har betjent sig af ord, hvis betydning han ikke har været ganske sikker på«. Man kan nu godt glemme ord – i det mindste over en årrække. Men stedet kunne også støtte den ovf. luftede mistanke, at det slet ikke var Moth jr. men måske Moth sen., der havde anlagt overs. Eller at Moth havde revideret efter en latinsk prosaparafrase.

Afsnittet kommenterer i øvrigt Moths modstand mod brug af bogstavet *c*, der omtales i Autors forteale og i øvrigt var i overensstemmelse med bestræbelserne på Moths arbejdsplads i kancelliet. Endelig bringes nyttige oplysninger om ms.s senere skæbne og omtale i faglitteraturen.

Kobberstikkene og deres ophavsmand

De syv kobberstik, som bringes i udgaven, har haft væsentlig betydning for udgavens format og for tekstudvalget. Udg. gør rede for den viden, der foreligger i håndbøgerne om såvel inventor, Tiedeman, som om sculptor, Valck, og undrer sig med rette over, at disse pragtstykker ikke er kendt af disse kunstneres biografer. Man må håbe, at udgavens titelblad vil blive citeret in extenso i bibliografierne, således at international forskning bliver opmærksom på dem.

Udg. giver en udmærket beskrivelse af deres kunst – billedplaner, læseretning, svarende til tekstforløbet, dog uden mnemoteknisk pointe. Så møder vi igen et klip. Der trækkes ingen linjer til hofkunsten. Der forsøges ikke en placering i forhold til andre illustrationstyper. Moth har ønsket én illustration per bog (som f.eks. også i Du Ryers franske prosaparafrase). En anden hovedtype var en illustration per »æmtyr« som f.eks. hos Sandrart. Heller ikke illustrationernes værdi som pædagogisk kommentar overvejes. Sandrarts arvinger siger:

»– wenigstens, dass man zu diesen Actionen (Emtyr) .. keinen weitern Commentarium oder Auslegung brauchet, als nur ein verständiges und curieuses Anschauen dieser Vorstellungen (Stik), und dahero aller mageren und jejunen Grammaticorum und Criticorum Glossen und Anmerckungen gar leicht entbehren kan.«. (cit. efter Sandrart-udg. 1698).

Oversættelsens forhold til originalen

Uanset om Moth har oversat Metam. direkte fra Ovids tekst, eller han i større eller mindre omfang har ladet sig påvirke i sin tekstfastlæggelse af diverse kommentarer og oversættelser til andre folkesprog, er det naturligvis ønskeligt og muligt at fremlægge en vurdering af hans oversættelses forhold til Ovids originaltekst, som den er fastlagt i dag, f.eks. i Loeb-udgaven.

Jo mere man ønsker at gå i den filologiske detalje, jo mere vil det fremtræde som en mangel, at relationen til disse tekster ikke kan fastlægges med præcision. Den manglende bestemmelse af disse tekster forhindrer Udg. i at give et billede af Moth i sit bibliotek med pen i hånd. Vi kan ikke få det billede af Moth, som vi måske har mest interesse i, billedet af Moth som filologen, der med omhu og lærdom vælger og vrager

i lærdomstraditionens arsenaler. Men til besvarelse af andre spørgsmål ville en sådan bestemmelse af disse tekster være et ønskeligt men ikke nødvendigt hjælpemiddel. Udg. kunne godt have sat sig den opgave at finde tendenser i oversættelsen, der støttede forskellige tolkningstraditioner.

Hvad Udg. først og fremmest kan byde på i denne omgang fremgår af hans sammenfatning, hvor han samler op under to af Moths egne præmisser: den patriotiske og den folkeoplysende (men ikke den moralske).

Den patriotiske: at vise at det danske sprog har smidighed og fylde nok til at gengive en højtlitterær klassisk tekst. Den folkeoplysende: at gøre denne tekst forståelig også for ikke-højttuddannede.

Udg. viger stort set tilbage for at give en vurdering af resultatet vedrørende første præmis. Han overvurderer nok vanskeligheden ved at give et indtryk af variationsbredde og fylde ved hjælp af et passende synonymudvalg og en Ovidkonkordans.

At vurdere overs. velegnethed for et ikke nærmere specificeret publikum omkring 1700 ville ret beset være halsløs gerning. Det som kan gøres, og som Udg. da også indskrænker sig til, er at konstatere Moths bestræbelser for i almindelighed at gøre teksten lettere tilgængelig ved at fjerne noget af det kunstfærdige i den, nemlig navneomskrivningerne. Hver person, hvert sted får hos Moth stort set et og kun et navn, skønt Ovid i overensstemmelse med værkets ide varierer. Udg. bemærker, at denne ensretning gør overs. mere velegnet som mytologisk håndbog. Skønt samtiden havde nok af sådanne, om ikke på dansk, kunne rettelser i navnestoffet godt tyde på det. Moth har i første redaktion gjort nogle lokaliseringer, der må falde ved revisionen. F.eks. bliver Pythagoras' ø, Samos, til Sams(ø). Men allusionen til dette grevskab, hvis herligheder først Griffenfeldt, senere Moths søster nød, slettes (af angst for censuren?). Derimod fastholder Moth kortformen af Juppiter, *Jupin*, (jvnf. de korte oblikke former på latin, og fransk *jupin*, med bibetydningen »gavtyv« (skørtejæger?)).

Denne lille kommentar til Udg.s konklusion på afsnittet om overs. forhold til originalen, giver ikke noget rimeligt billede af den fylde af oplysninger, som afsnittet byder på.

Udg. har sat sig for at vurdere overs. loyalitet mod originalen. Det gøres ved jævnførelse med originalteksten (Loeb) og Meislings overs. fra 1831. Som prøve vælges Pygmalion-historien (upper lip stiff, trods Moths søster). Udg. kommenterer, at afvigelser – som vi kunne vente – ikke med rimelighed kan tilskrives, at Moth ikke skulle have været latinen mægtig. Moth vil »træffe Poetens Meening«, og det har han for så vidt gjort (om ækvivalens-niveauet se ndf.).

Der må være andre grunde til især de mange udvidelser, som er den mest markante afvigelsestype. Udg. sætter med rette disse i forbindelse med Moths valg af metrum, den parrimede aleksandrin. Kombinationen af den kortere verslinje (11-12 stavelser mod heksametrets 13-18) og rimtvangen presser versantallet op, fra de ca. 12.000 hos Ovid til de ca. 17.000 hos Moth. At det ikke blev endnu højere er for så vidt imponerende, da man ofte finder to aleksandrinere per heksameter (E.Dal: Jud. 215).

Hvilken rolle rimtvangen må antages at have spillet, vises med flere illustrative eksempler. Et af disse får den kommentar, at Moth lader den erotiske temperatur stige flere grader i forhold til originalen, idet Moth lader Pygmalion ligge i arm med statuen. Det pikante ved denne historie (jvnf. Fruentimmerskolen og Shaws Pygmalion) er jo i Ovids særlige fortællestil, at det erotiske netop kun antydes, at masken holdes. Stedet er dog næppe typisk. (Se f.eks. oversættelsen af de meget konkrete, seksuelle sensu-

alia i historien om Pyramus og Thisbe.) Temperaturen stiger nok hos Moth, men pirringen sløves. Ovid-receptionen er ikke noget ringe termometer til at måle seksualitetens mise-en-discours i Vesteuropa (Foucault).

Udg.s gennemgang af en række udvidelser – også uden for denne tekstprøve – viser yderligere en række tendenser. Moth har lagt vægt på at tydeliggøre Ovids fremstillingsteknik. Det er vigtigt for ham, at læseren ved, hvem der taler og til hvem. Er det en af fortællingens personer, eller forfatterpersonen?

Udg. har også fanget Moth i at moralisere på egen hånd. F.eks. får Ikaros på sit styrt dyk følgende bemærkning med: »Hand alt for silde nu sin daarlighed fornemmer«. Det lyder som Det store Bastian, men er vel snarere bitter erkendelse af egen skæbne.

Endelig tilføjer Moth diverse præciseringer, undertiden ud fra sin viden fra andre klassiske tekster, undertiden – så vidt Udg. skønner – helt på egen hånd, som når han foregiver at have viden om, at borten på Araknes væv var »et korter bred« og at Venus tog saksen op af lommen.

At flytte rundt med oplysninger i Ovids fortælling generer ham heller ikke, undertiden med tab af pointen til følge.

Forkortelser er der ikke så mange af. En type er markant. Moth stryger de ellers i barokken så yndede solopgangsskildringer (jvnf. Don Pedro af Grønade) eller reducerer dem. Hvorfor? Tager han afstand fra barokkens svulst, eller skal de blot med Udg. sættes på plads i følgende model: »stillet over for valget mellem at tilføje en udførlig forklaring, eller at springe vanskeligheden over, vælger han at fjerne stof, der ikke kan forstås uden et solidt kendskab til antikken og dens forestillingsverden«.

Overfor denne karakteristik anfører Udg. et smukt eksempel på Moths smidige og kreative omskrivning. Ovid benytter i fremstillingen af Kadmus' historie et billedtæppe, der mens det rulles op, illustrerer, hvorledes de dragesåede kæmper skyder op af jorden. Her må Moth tage højde for, at det moderne rideau rulles ned og ikke op. Han må derfor referere til festudsmykning med gobeliner af prægtige huse.

Endnu en markant tendens tager Udg. op. Ovid skildrer udførligt slagsmålet ved Perseus' bryllup. Ved dette forekommer en »skjald«, som skulle fremføre festhymnerne. Han får en ynkelig død. Udg. bemærker, at Ovids kollegiale medfølelse undertrykkes, og at Moth har omstøbt scenen til et burlesk optrin, i lystig tilfredshed over, at en professionel snylter og dårlig slagsbroder får sin bekomst. Udg. psykologiserer, i stedet for at kommentere ud fra Ovid-receptionen. For 1600-tallet handlede denne fabel snarest om fyrstens absolutte magt (Medusa), og ikke som i 1800-tallet om den genialske digters lod.

Til slut giver Udg. nogle – alt for få – oplysninger, som må være af den største interesse ved vurderingen af netop Moth som oversætter. For det første Moths principper ved gengivelse af f.eks. plantenavne, våbenbetegnelser o.s.v. Udg. konstaterer, at det mere fremmedartede undgås, eksotiske planter må vige for hjemlige slægtninge, eller remplaceres af hjemlige planter, der kan tjene samme funktion i fortællingen (kriterium?), f.eks. bliver kornelkirsebær til hagetorn. For det andet principperne ved gengivelse af våbenbetegnelser, dels tidsmæssig justering til krudt og kugler, dels – og det er vigtigere – en lille undersøgelse på dette grundlag af Moths ønske om konsekvens (konkordans) i oversættelsen. Den lille stikprøve tyder på, at Moth ikke har haft ønske om konkordans. Yndlingsglosen *verpespiud* gengiver snart *jaculum*, snart ha-

sta, snart *cuspis*, snart *telum*. Mens omvendt *jaculum* ikke blot gengives med *verpe-spiud*, men også med *spiud* eller *lanse*.

Man savner i denne forbindelse en vurdering af disse variationer i lyset af tvangen fra metrum og rim, som Udg. ovf. lagde så stor vægt på. Man savner også en kombination med den andetsteds nævnte tanke, at Moth måske ikke har oversat direkte fra Ovid. Men man savner først og fremmest her en diskussion af den problemstilling, som skulle gøre netop en Moth-oversættelse interessant. Hvorfor samlede Moth på ord til sit store dansk-latinske ordbogsværk?

Det er åbenbart ikke – skal vi forlade os på stikprøverne – for præcist at kunne gengive det stærkt differentierede latinske begrebsnet i sin fulde udstrækning. Men der kunne jo være andre grunde, som kunne måles på Ovid-oversættelsen. Måske gælder hans ambitioner kun visse kategorier og med en bestemt didaktisk interesse, jvnf. Melanchthon-citatet ndf.? Måske skal hans kæmpe arsenal være til rådighed for opfyldelsen af krav fra metrum og rim? Det er ikke søgt belyst, eller i det mindste ikke undsluppet Udg.s skrivebordsskuffe i denne omgang.

Man ved meget lidt om, hvorledes folk bruger ordbøger. Her var en chance for at belyse, hvorledes en ordbordsredaktør bruger, endda sin egen i en krævende oversættelse. Her ligger en spændende opgave, som dog nok vil kræve en ret fuldstændig ordliste over Ovid-oversættelsen. Den kunne tilvejebringes ved hjælp af en datamaskine, den dag Ovid-oversættelsen udgives i sin helhed. Med en sådan ordliste i den ene hånd og en Ovid-konkordans i den anden ville man være godt rustet. Men det er ønskedrømme. Man forstår, at Udg. har brugt saksen.

Om dette afsnit kan sammenfattende siges, at de mange illustrative, velvalgte og ofte morsomme eksempler, undersøgt i detaljen, giver et bredt eksemplificeret indtryk af Moths arbejdsform. De tolkes ikke ind i en større ramme, men er valgt, så de vil kunne stå, selvom Udg. ved en senere lejlighed skulle kunne præcisere sin karakteristik ud fra kendskab til Moths forlæg.

Den afslutning, Udg. sætter på afsnittet, har dog næppe sin baggrund i den manglende bestemmelse af forlæg.

Han slutter sin gennemgang af forholdet til originalen med at drage i tvivl, at den intenderede læsekreds faktisk skulle være den forudsætningsløse læser. »Er det snarere den kreds af klassisk dannede, som Moth selv tilhørte? Spørgsmålet kan næppe besvares, men det må være rigtigt at fremsætte det, fordi alene muligheden for at svaret kan være et ja, kan tjene til advarsel mod forhastede slutninger. Meget i oversættelsen kan virke naivt, måske er det i stedet raffineret?»

Udg. har med sin kortfattede indføring i Ovid-receptionen i første afsnit ikke rustet sin læser godt til at overveje denne problemstilling, der efter anmelderens skøn ikke kan formuleres som et enten eller. Snarere et både og, jvnf. den distance samtidens digtere ofte lægger i deres værker: overdrivelsen, svulsten, parodien, travestien. Jvnf. også hoffets omgang med mytologien i balletter, operaer o.s.v. Det ville være virkelig »forhastet« at sætte et alternativ op. Anmelderens eget skøn går snarest i retning af følgende: Trods Moths nyadelige titel er det den lærde og moralske borgermand, der med en passende grimasse giver lidt af »den rene vare« til bedste for hoffet, f.eks. dets damer, som næppe alle var så lærde som fruene Ulfeldt og Thott.

At Moth i sin revision har lagt mere vægt på en færdig form, og ikke en højere grad

af overensstemmelse med grundteksten, viser Udg.s påvisning af, at Moth ikke nødvendigvis har måttet konferere med Ovids tekst, for at rette i sin egen. (Jvnf. om udg. – principperne ovenfor). Hvis kollationen ikke er sket med en anden – endnu uidentificeret tekst, oversættelse eller parafrase, kunne det tyde på, at den forudsatte læser måske netop ikke var lærd. Søsteren? Men sigtet er næppe så snævert.

Revisionerne

Moths revisioner går især på ortografi, navne og rim. De to sidste typer skal behandles nærmere.

Moth er en behændig rimtekniker, slår Udg. fast, og konstaterer iøvrigt, at Moth hvad angår konflikten øjerim versus ørerim er på niveau med sin samtid. Udg. har især koncentreret sin analyse om rim-revisionerne, også fordi han her ser en mulighed for en kronologisk placering. De typer af rim, som først og fremmest er gjort til genstand for revisionen er sådanne, hvor der var rim mellem rundet og urundet vokal, og hvor der var rim mellem *a* og *aa* (å). Udg. giver et historisk rids for hver af de to typer.

Rim på rundet – urundet vokal føres tilbage til Opitz' Buch von der deutschen Poeterey (1624), hvor denne rimtype benyttes i et omfang, der procentuelt på det nærmeste svarer til Moths praksis. Harsdörpher giver udtrykkeligt tilladelse til at bruge sådanne rim. Hos vore danske metrikere har Udg. ikke fundet teoretiske belæg i denne diskussion, til gengæld i deres praksis. Peder Jensen Roskilde bruger dem, Mikkelsen Ravn har få eksempler, Judichær bruger dem ikke.

Hos digterne findes de især hos de lidt ældre. Arreboe og Gerner. Kingo bruger dem i ungdomsdigtet Nævetud etc. men vist ikke senere. Hos Bording kun usikre eksempler. Derimod er der mange hos Søren Terkelsen, navnlig i overs. af Laurembergs skæmte digte 1652. Udg. antager, at de skyldes påvirkning fra tyske originaler.

Udg. kan nu konstatere, at Moth i første omgang har fulgt en ældre, og tysk mode, for i sin revision at følge de regler, som også gælder i dag.

Men Udg. udnytter ikke disse forhold til en diskussion om overs.s ophavsmand (fader Moth?) eller et tysk forlæg.

Hvad angår rimene på *a/å* (*aa*) nævner Udg., at de blev almindeligt brugt i 1600-tallet, dog synes Bording († 1677) på sine gamle dage at have undgået dem. Judichær tager afstand fra denne rimtype i sin prosodi (1671) og E. E. Pontoppidan opregner i sin rimordbog typen »*a* ante *a*« (må vi tro af eksemplerne, skønt bladet med overskriften er tabt) på linje med andre kombinationer: »*a* ante *b*« etc.

På trods af Judichær (II.233) men med Pontoppidan (der har såvel *e* som *æ* under *e*) inddrager Moth ved sin revision en række rim på *e/æ*.

Udgiveren giver hermed en lille oversigt over dele af rimpraksis i 1600-tallet, som man vist ikke kan læse andre steder. Fremstillingsformen er fiks, fordi han på baggrund af den påstand, at rimforholdene svarer til de i dag accepterede, kan forklare afvigelser ud fra de teoretiske forsøg, som vore metrikere gjorde sig med støtte i den rytmiske og rimende poesi i orienten, specielt naturligvis i hellige tekster med præstige på niveau med de klassiske. Som Udg. konstaterer, er der en »sammenblanding af lyd- og bogstavsynspunkter«. Man kan undre sig over, at Udg. ikke i større udstrækning inddrager oplysninger fra specialortografien i Moths ordbogsværk i dette puslespil, med henblik på en vurdering af, om der i en sådan trekantkombination var ny viden at hente om talesproget i 1600-tallet.

Udg. har få kommentarer til Moth som verskunstner. Flere havde nok været på sin

plads, da de fleste nutidige læsere uvægerligt vil knytte aleksandrineren sammen med erindringer om Peder Paars og Kærlighed uden Strømper, eller huske en sur dansklærers reproduktion af Reckes forbandelser. Den distance og charme, som læseren fornemmer, skyldes måske mere disse briller fra skolen, end Moths evner som gengiver af Ovids underfundigheder. Det er svært at vurdere.

Et opslag på nogle af Ovids versifikatoriske mesterstykker tyder ikke på, at Moth her har lagt sig i selen. Der er ingen ekko-effekt, som hos visse andre overs. (se f.eks. Mander) i historien om Echo. Trækatalogen i Orfeus-historien er smuk, men næppe mere. Man ser hos Ovid træerne (som var det i Niels Klims Potu) stille sig lyttende og skyggende omkring Orfeus. Ved sin opdeling af træerne efter størrelse og art, men især deres tilhørsforhold i bukolisk lyrik og kærlighedslyrik, ved allitteration og assonans, lydmaleri i vokalernes åbningsgrad, og ikke mindst ved smidigt skiftende variation i cæsuren, så der forekommer smukke mønstre i kolalængden, lader Ovid os fornemme Orfeus' musik og dens indvirkning på træerne. Hos Moth er der ingen musik i trækronerne. Men der er noget andet. Der er nøjagtig lige så mange vækster som hos Ovid, 27. Måske et godt mnemoteknisk stativ. En tilsvarende jævnføring kunne man gøre med den ikke mindre berømte hundekatalog (III.305). Da navnene ikke skal oversættes, er der da lidt af hundeglammet tilbage, til gengæld er nogle af de 36 hunde undsluppet.

Navnestoffets behandling

Hvad angår navnestoffet har Moth ved sin revision virkelig gjort en bemærkelsesværdig indsats, og Udg. ikke mindre i sin påvisning heraf. Var oversættelsen blevet publiceret – kunne den måske have haft en vis indflydelse på dansk litterær navneskik. Udg. gør først rede for praksis i den oprindelige version, her er den vigtigste karakteristik: navnene skrives med »danske bogstaver« og bøjes på dansk. Når Moth har været utilfreds med første version skyldes det utvivlsomt, at hans tillæmpninger langt fra gjorde navnestoffet mindre eksotisk, uden at han kunne påberåbe sig at have gennemført et konsekvent system i disse tillæmpninger.

Før revisionen kunne såvel kvinde- som mandnavne ende på *-e*. Efter revisionen ender intet mandnavn på *-e*, idet alle mandnavne, der i første omgang havde denne endelse, nu ender på *-s*. En tilstræbt græciserende tendens? Hermed er *-e* blevet den dominerende endelse i kvindenavne, *-s* den dominerende endelse i mandnavne. Man må håbe, at en personnavneforsker vil tage sagen op. Er der paralleller til sådanne ensretningsforsøg – og har de haft nogen indflydelse udover oversættelsernes verden? Tendensen gælder jo kun personnavne. De få stednavne (i den udgivne del), der revideres, føres tilbage til deres originale, antikke form.

Hvor om alting er, Moth har givet læseren en orienteringsmulighed, så der let kan skelnes mellem væsener af han- og hunkøn i Ovids tekst. Kombineret med ensretningen af navnene har læseren fået en virkelig god orienteringsmulighed i Ovids værk. Spørgsmålet er nu, hvorfor Moth har lagt så megen vægt på dette. Er det for at sætte læseren i stand til at bruge Metam. som en mytologisk håndbog, eller ligger der en eller anden dybsindig fortolkning bag, som kræver et skel mellem mandligt og kvindeligt? Havde Moths navnerregister været overleveret, havde vi måske haft en forklaring, men det er tabt. »Jeg haffuer og gjort et register offuer alle egne naffne, som i dette verk forekommer, med forklaring hvad en huer betyder til læserens større magelighed at finde og forstaa alting«.

Netop et register ville måske kunne afsløre, hvilken tolkningsramme Moth havde forudset og ønsket. Har den været blot en etymologisk, måske genealogisk, eller etymologisk-hermetisk?

Skal man følge Udg.s hypotese om, at der skulle være afsat plads til det i ms., må det have været ret omfattende, knap 100 sider (jvnf. pag. 14b ned.).

Men når den oplagte mulighed melder sig: at slå op i Moths store ordbogsværk for at undersøge muligheden af et omend kun sporadisk stoffællesskab med det tabte register, møder man: et klip. Det skal blive spændende at se, om det vil være muligt at rekonstruere struktur og tendenser i registeret ud fra navneartikler i det store værk. Her kan måske findes en nøgle til tolkningen af Moths intentioner med oversættelse og revisioner.

Slår man op under *Apollon*, kan man læse om hans familieforhold, hans porteføljer som gud, hvor han blev født (*tillige med sin søster Diane*), men nok mest interessant for tolkningen af netop *Metamorphoserne*, hans tilknytning til dyre- og planteverdenen: »hans dyr var en ulf, en due, en græshoppe, hans træ var enetræ og laurtræ og bar krans af det sidste«.

Sammenhænge af den art må have sat grænser for Moths lokaliseringsbestræbelser vedrørende planter og lignende, med mindre de blev gennemført systematisk. Og det kunne jo nok fylde en del i et register.

Af alle de løsagtige tanker, som en anmeldelse af dette grundsolide udgivelsesarbejde har kunnet give anledning til, er den vigtigste nok den, at forholdet til Moths kompilationsarbejder ikke er udtømt. Det gælder ortografi og rim, men især navne på personer, steder, floder, planter, dyr o.s.v.

Derfor var det vigtigt, at UJDS valgte netop Moths oversættelse af *Metamorphoserne* – omend i uddrag – og ikke en tilfældig kortere klassikeroversættelse af de ikke så få, der findes (jvnf. Thaarup eller N. M. Petersen).

Lad os høre, hvad *Præceptor Germaniæ* siger om *Metamorphoserne* gennem sin svigersøns (*Sabinus*) tekst (jf. ovf.):

» – præter haec autem vitæ exempla, quæ in historiis sumuntur, continet idem poëma tot astronomica, tot physica passim inserta, tot denique regionum, locorum, urbium, fluviorum nomina et descriptiones, ut (si quis eruditum habuerit interpretem) ad-discere hinc queat magna ex parte geographiam, sphaeram et naturæ expositionem. Non est igitur otiosum et nugatorium hoc poëma, ac tantum ad delectationem confictum, ut ab imperitis quibusdam existimatur. Sed est thesaurus eruditionis«.

Det er nu på sin plads, at en anmelder i samme grad som Udg. holder sig for øje det ord, at opskriften på at kede er at tage alt med.

Det er et pragtfuldt værk, UJDS og Udg. har skænket os. Det er en vigtig tekst, der hermed er sat fokus på, fordi netop i den så mange linjer i dansk sprog-, litteratur-, lærdoms- og kulturhistorie krydses.

Der er meget at hente i den tekst. Man må håbe, at Udg. vil arbejde videre med den, og at han i det mindste vil gøre forskningen delagtig i de frynser, som han med så sikker hånd har klippet af, for at udgivelsen kunne fremtræde så værdigt og monumentalt, som den gør.

Kunsten ved at udgive så rig en tekst har ikke været at finde på, men at begrænse sig.

Niels Haastrup

Erik Dal, in collaboration with Povl Skårup: *The Ages of Man and the Months of the Year. Poetry, Prose and Pictures Outlining the Douze mois figurés Motif Manily Found in Shepherds' Calendars and in Livres d'Heures (14th to 17th Century)*. København 1980. 59 s. (*Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filosofiske Skrifter* 9:3).

Som en spurv, der i den kolde, mørke vinter i løbet af et øjeblik kommer flyvende ind ad et vindue til et oplyst og opvarmet rum, gennemflyver rummet og straks efter forsvinder ud ad et andet vindue – hermed ligner den ærværdige Beda et sted i sin kirkehistorie menneskenes liv på jorden. En kort passage i lyset og varmen mellem vinter og vinter.

Beda giver sin lignelse en anden pointe, men i en vis forstand er det den samme forestilling om eller oplevelse af livet, der ligger til grund for det motiv, der i den foreliggende publikation bliver belyst i både tekster og billeder, *les douze mois figurés*. Menneskelivet har tolv aldre, hver på seks år, der hver for sig kan parallelliseres med og illustreres ved årets tolv måneder. Motivet har sin rod i den senere del af middelalderen – den tidligste tekst er overleveret i et fransk blandingshåndskrift fra 1300-tallet – og forudsætter i øvrigt et europæisk, ikke altfor mediterrant klima, med januar og december som årets koldeste og mørkeste måneder. Livets første seks år svarer til januar, og som alt i naturen er goldt og stivnet, således er mennesket kraftes- og kundskabsløst. I februar begynder det så småt at grødes, bl.a. kan man nu begynde at indterpe lærdom i de små mennesker – uhyre klart anskueliggjort især i den ene af bogens fire billedserier (fig. 24): en skolemester, der bruger riset på en måde så man kan komme til at undre sig over, hvor lærdommen i grunden ønskedes anbragt. De følgende måneder til og med juni er en stadig fremadskriden mod lys og livskraft, både i årets gang og i menneskelivets forløb: man begynder at gå på jagt og med damer, ekspanderer sin kapacitet, og ender med at gifte sig (i juni). Hermed er livets midte nået, og allerede i juli begynder den ubønhørlige progression mod døden, tilbage mod vinterens livløshed og mørke. Det gælder nu ikke længere om at indvinde verden, men om at have samlet nok i sin lade, eller at have nok at samle; om at nyde livets frugter ved modning, før først ensomheden, dernæst døden indhenter mennesket (i henholdsvis november og december).

Det er ikke den dybeste poesi, man præsteres for i de her udgivne tekster; de bevæger sig hyppigst på brugskunstens mere modeste planer, men til gengæld gør kombinationen af tekst, der oplyser billede, med billede, der illustrerer tekst, selve motivet overordentligt pågående. Man skal næppe have oplevet ret mange solbeskinnede somre og mistrøstige vintre for at opleve elementer af motivets dialektik. En både visuel og litterær anskuelæsesundervisning i livets udfoldelse og begrænsning, betragtet i rummet mellem *carpe diem* og *respice finem*.

Motivforskning af den type, der præsenteres i det foreliggende skrift, hører stadig til sjældenhederne i dansk humanistisk videnskab, og det er i sig selv fortjenstfuldt, at forfatteren har taget motivets mangeartede kilder og problemer op til systematisk behandling. Kronologisk dækker skriftet perioden fra det 14. århundrede til det 17. århundrede, fra den tidligste franske versificerede tekst (Paris, Bibl. nationale, Ms. fr. 1728) til Niels Helvads nu tabte *Prognosticon* fra 1620 og sammes salme fra ca. 1623 – med tilhørende billedkunstneriske knopskydning i form af Marcel Rasmussens træsnit fra 1959/60. Sprogligt er der tale om tekster affattet på fransk, engelsk, hollandsk, tysk og dansk, hvis indbyrdes litterære relationer er opstillet i et nyttigt stemma (s. 6). –

Det er i det hele taget en meget læservenlig publikation, det lærde Videnskabernes Selskab her har givet fra sig. Det indledes med en kort synopsis over skriftets indhold, og udfolder sig derpå i tre hovedafsnit: først Erik Dals grundige behandling af motivet og dets historie med kilder, dernæst fire billedserier i fotografisk gengivelse, hvoraf de tre i parallel opstilling, og sluttelig teksterne, hvis udgivelse fortrinsvis er besørget af Povl Skårup. Udover billedserierne er bogen udstyret med en række smukt gengivne illustrationer i tilknytning til Dals afhandling. I denne beskæftiger forfatteren sig indledningsvis med opfattelserne af menneskelivets længde og aldre, dernæst med *douze mois figurés*-motivet specifikt, både som motiv og i dets traditionshistoriske kontekst. Det er et emne, der let lader sig drukne i detaljer, men til trods for de ingenlunde ukomplicerede problemer, der behandles, sker det i et prunkløst og letflydende sprog, bl.a. takket være en fin økonomi med hensyn til distribution af oplysninger i henholdsvis selve teksten og noterne.

Både tematisk og materiale-mæssigt er der mange mulige indfaldsveje til *douze mois figurés*-motivet, og forfatteren til det foreliggende skrift prætenderer ikke at have vandret ad dem alle: skriftet er først og fremmest en præsentation af motivet og dets traditionshistorie, med belæg i både billeder og tekster. I al sin skematiske enfold er beskrivelsen af menneskelivets faser *secundum expositionem mensium* et motiv af både eksistentiel og moralsk dybde; samtidig er det et forskningsmæssigt frugtbart terræn bl.a. fordi motivet påpeger forestillinger og oplevelseskategorier, der kan være nok så oplysende for en periode som dem, vi finder i den højtlitterære kultur. *The Ages of Man and the Months of the Year* giver på en yderst sympatisk måde læseren rig mulighed for at orientere sig i begge disse sider af motivet.

Erik Petersen

Claude Lauriol: *La Beaumelle*, (Droz 1978. *Histoire des idées et critique littéraire*, nr. 174).

Professor Claude Lauriol, verksam vid Paul-Valéryuniversitetet i Montpellier har skrivit sin stora doktorsavhandling om en man, som också tillhör danskt kulturområde. Den handlar nämligen om La Beaumelle, protestantisk kulturkritiker, med mångårig adress i Köpenhamn. Avhandlingen, som utgavs 1978 av Droz i serien *Histoire des idées et critique littéraire*, har undertiteln, »un protestant cévenol entre Montesquieu et Voltaire«; La Beaumelle betraktas alltså i alla sina aspekter – religion, hemtrakt, bärare av upplysningens intellektuella budskap. Det är en ovanligt rik och väldokumenterad bok, som professor Lauriol försett oss med och den tangerar områden där det kan vara svårt att dra gränser mellan politik, religion och en personlig livshållning. La Beaumelles kosmopolitiska liv tillåter honom att göra jämförelser mellan olika länder.

Här plockar jag ut ett citat och översätter ur Lauriols bok: »Norden bringar verkliga de mera sydliga länderna på skam genom denna iver för den Kungliga Konsten och denna uppmärksamhet för att få den att blomma. Lyckliga de folk, som bebod sådana trakter, de fördelar de njuter kompenserar dem mer än väl för klimatets hårdhet!« La Beaumelle syftar här på frimurarceremonierna, som han ansåg vara mera kungliga. Cereemonielet var ju en kunglig konst, som tydligen inte jämförelseobjektet, staden Genève, hade något riktigt sinne för. Vi får höra om La Beaumelles tid i Köpenhamn, om hans höga gynnare, som har anställt La Beaumelle som informator, M. de Gram, och om kontakterna med det danska hovet. Vi befinner oss mitt i 1700talet.

Man nyttjar gärna franska och La Beaumelle ombedes att pröva sina poetiska talanger för ett ode vid frimurarceremonierna. Detta ode kunde publiceras med vissa strofers uteslutande i La spectatrice danoise. Holberg hade gett exemplet på att man kunde bli rik och välbeställd genom litteraturen, men exemplet var trots allt undantag. Själv vågade La Beaumelle inte att sätta ut sin namn på sitt första arbete. Han var medveten om att det inte kunde ge sin författare någon ära, men väl skaffa honom obehag. Först ett sekel senare attribuerades denna skrift till rätt författare. Den hade tryckts i Paris och hade en sådan där för 1700talet typisk lång och kryptisk titel: »L'Asiatique tolérant«... och förklaring att den var översatt från arabiskan av en resenär. Emellertid fortsätter La Beaumelle att verka inom det danska kulturklimatet och jag tror att till avhandlingens mest underhållande partier hör de utdrag ur La Beaumelles brev som handlar om hans kontakter med till exempel just Holberg. Den vanliga överlägsenheten över vad nordiskt klimat kan åstadkomma för småväxta alster blandas med en viss avundsjuka över Holberg och vilka möjligheter han själv har att behaga honom. La Beaumelle lyckas bli utnämnd till icke ordinarie professor vid Köpenhamns universitet och reser därpå trygg til Paris. Vi får följa honom på seanser i franska akademien, vara med när han presenteras för Montesquieu, när han avporträtterar Raynal och när han, väl återbördad till danska huvudstaden, redogör för sina första intryck av Montesquieus nyutkomna L'Esprit des lois.

I den senare delen av la Beaumelles liv finns mörkare inslag. Bl.a. fick han genomlida skärmytslingar med Voltaire och sitta av en tid i La Bastille. Hans sista arbete om madame de Maintenon påbörjades på allvar sedan han frigivits men detta arbete kom ironiskt nog att åter föra honom til Bastillefängelset och sedan i landsflykt. Nu har i alla fall La Beaumelle fått sin definitiva biografi, tack vare professor Lauriols mödor, och den bör kunna intressera alla som sysslar med dansk och fransk kulturhistoria i dess olika aspekter under 1700talet. Ett så pass lärt och omfångsrikt arbete torde ha goda utsikter att tillfredsställa höga anspråk. Om ett och annat namn blivit lite fel, får vi trösta oss med att 1700talet ännu inte hade normaliserad stavning, och därför utsträckt toleransen även på dessa mera inskränkta områden.

Sigbrit Swahn

Björn von Törne: Zwischen Loyalität und Servilität. Steen Steensen Blichers politische Publizistik und ihre Voraussetzungen. Ein Beitrag zur Geschichte des Nationalismus und des Pressewesens in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Dänemark. (Skandinavistische Studien. Beiträge zur Sprache, Literatur und Kultur der nordischen Länder. Herausgegeben von Otto Oberholzer. Band 12). Karl Wachholtz Verlag, Neumünster 1980. 317 s.

Blichers politiske aktiviteter er oftere behandlet, især af Borchsenius (»Fra Fyrrerne«), Aakjær, Vasegaard og Nørvig (bl.a. i dette tidsskrifts årgang 1928 foruden i den senere store monografi). Alligevel viser det sig at materialet ikke er udtømt, men rummer mange problemer og perspektiver. Den tyske politolog Björn von Törne har gjort det til genstand for en indgående undersøgelse, som han disputerede på ved Christian-Albrecht-Universitæt i Kiel 1979, og som nu foreligger i den fortjenstfulde skriftrække Skandinavistische Studien, der udsendes fra universitetets nordiske institut. Afhandlingen er endda kun et foreløbigt resultat af v. Törnens mangeårige studier, idet han har

følt stoffet vokse under arbejdet og i sin indledning erklærer: »Es gibt kaum ein Werk eines Dichters, Heinrich Heine vielleicht ausgenommen, das reicher an politischem Ausdruck ist als das Blichers.« Det er jo store ord, og han har som følge deraf koncentreret sig om hovedlinjerne og fulgt deres forgreninger fra tekstanalyserne ud i de historiske, idehistoriske, pressehistoriske samt biografisk-psykologiske aspekter. Der ved er fremkommet adskillige interessante synsvinkler.

Først definitionen af hvad der er politisk. Ved at jævnføre tre konversationsleksikon-artikler om »Politik« fra henholdsvis 1820, 1856 og 1925 finder Törne en påfaldende indskrænkning af feltet. Kofods leksikon (en bearbejdelse af Brockhaus' tyske, i øvrigt bekendt ved at H.C. Ørsted heri selv skildrede sin store fysiske opdagelse) medtager således statsret og -forvaltning, jura og nationaløkonomi, socialvæsen og ikke mindst kulturpolitik under dette begreb. I den borgerlig-demokratiske æra efter 1848 bliver meget af dette opfattet som »upolitisk«; med den seneste artikel fra Salmonsens, der fylder under en fjerdedel af Kofods, indkommer til gengæld begrebet partipolitik. Man kunne tilføje, at inden dette borgerskabets opslagsværk var afsluttet, havde Poul Henningsen og hans medkæmpere i Kritisk Revy plæderet for at alt er politisk – selv en uskyldig malet tulipan. Og ligesom mere og mere i det nutidige kulturliv er blevet politiseret, mener Törne at det samme var tilfældet under den sene enevælde. Ganske vist nødvendiggjorde censuren tilsløringer og omskrivninger, men teksterne må da læses med en politikommissærs vagtsomhed. Især når det gælder en forfatter med kontroversielle ideer som Blicher.

Undertiden kan dette føre Törne til at presse materialet, som når Trækfuglenes gøgedigt skal hentyde til at Frederik VII's moder i sit eksil havde røbet at han ikke var søn af sin officielle far (derimod af du Puy?). Den strofe, som måtte alludere dertil ved billedet af gøgeægget i andres rede, stammer imidlertid allerede fra en tidligere version 1822. Digtet er en almen moral- og kultursatire efter mønster af Abrahamsons Norma morum (med nøgleordet »kuk« i stedet for »buk«). At en heri skjult finte til kongehuset skulle være grunden til såvel den svenske redaktør Ekbohrns glæde over digtsamlingen som til dens varme modtagelse i Danmark, bygger på en tilsvarende overfortolkning af et brevsted (s. 144). Og når Törne andetsteds formoder at Nørvig i sin monografi undlod at nævne Blichers værdsættelse af idyldigteren Voss, fordi det var inopportunt i 1943 at omtale dansk-tyske relationer (s. 55), er det vist at overdrive sin mistænksomhed.

Men sandt er det at publicistens kår var vanskelige både under besættelsen og enevælden. Da Christian Flor i 1838 søgte at udvirke privilegium til det sønderjyske blad Dannevirke, fik han som råd eller retningslinje af kabinetssekretæren at bladet skulle undgå opposition og i øvrigt »træffe den rette grænse mellem loyal og servil«. Denne balancegang har motiveret bogens titel. Regeringen ønskede som i Struensees og Colbjørnsens dage en loyal og konstruktiv rådgivning fra den borgerlige offentlighed, hvad Törne benævner »affirmativ kritik«. Men grænsen mellem at kritisere bestående forhold og kritisere den ansvarlige regering eller monark var mere penibel. Blichers panegyriske lejlighedsdigte til kongehuset, som han for størstedelen ikke genoptrykte, opfatter Törne som alibi eller aflad for de oppositionelle skrivelser. Ganske dristigt var det allerede at han i Nordlyset 1827 gengav og oversatte den irske oprører O'Connors to vers til den engelske konge, hvor linjerne ved at læses »på tværs« får modsat mening. Det kan svare til den påskrift en slagter under okkupationen malede på bagsiden af sin bil, således at venstre bagdør fik de her udhævede stavelser: NEDsal-

tet sild – MEDisterpølse – SALater – LEVERpostej – KONGENsgade nr. ...

På grund af sådanne camouflager er det vanskeligt at præcisere Blichers politiske anskuelser i deres gradvise udvikling. Han begynder som ret autoritetsbundet, hvad Törne fører tilbage til hans barndom – forholdet til faderen og den viljestærke »bedstemoder« Schinkel – men bliver efterhånden mere radikal, ja muligvis republikansk. Törne sammenfatter hans gennemgående program i følgende punkter: a) antiaristokratisme, dvs. modstand mod adels- og godsejervælde, b) borgerligt kongedømme, c) statens forpligtelse til at fremme social udligning, d) modarbejdelse af embedsstanden, der stiller sig mellem konge og folk, e) almindelig værnepligt. Blicher synes i flere af disse henseender (ligesom republikaneren Goldschmidt) influeret fra Schweiz og dets historiker Johannes v. Müller. Bemærkelsesværdigt er ikke mindst punkt c, der også omfatter økonomisk udjævning og indkomstfordeling. Man mindes Grundtvigs »når få har for meget og færre for lidt« i hans afskedssang til nationaløkonomen Pram; men Törne mener at Blicher var den første der lancerede denne tanke offentligt (ved sin debut med indlæg i jødefejden 1813). Hans liberalisme har altså intet at gøre med den uhæmmede Manchesterliberalisme. Han forudså endda at en vidtdreven industrialisering kan betyde udplyndring af de ikke-industrialiserede nationer – en foregribelse af ulandsproblematikken.

Dette program kædede sig sammen med Blichers nationalisme, der ikke var irrationel romantisk, men rationelt begrundet som oplysningstidens patriotisme. Den indbefattede kuriøst nok forslaget om en nationaldragt, som Törne kalder »revolutionært« (s. 66, med henblik på undertrykkelsen af lignende tendenser i Prøjsen og Østrig). Blicher fik dog uhindret lov til at fastholde sin grille – og afviste samtidig begreber som revolution, parti eller reform. Farligere var hans skandinavisme, såvidt den udviklede sig fra kulturelt til militært fællesskab og videre til ideen om en føderativstat. Det var en sådan plan om en nordisk union, som Ploug 1843 blev anklaget for (med påstand om kvalificeret dødsstraf!). Efter Törnes antagelse kom Blicher her til at indgå i et speget spil, idet Frederik VI udnyttede hans ønske om en Sverigesrejse til at lade ham sondere de politiske stemninger i ledende svenske kredse. Det svarer i så fald til at Nyerup, Molbech m.fl. omkring 1810 var sendt på camouflerede spionrejser til Sverige (Borup: Molbech s. 132). Blichers Sverigestur blev i hvert fald for hans egne skandinavistiske bestræbelser en skuffelse; projektet om at udgive en unionskalender strandede, og han vendte sin hu mere til nordmændene. Alt dette hører til baggrunden for hans Himmelbjergaktioner.

Törne følger detaljeret faserne i Himmelbjergbevægelsen og den gradvise udmanøvrering af Blicher, hvis egnethed som folkefører mildt sagt var tvivlsom. En afgørende faktor kan desuden have været hans forslag fra 1840 om en *folkevalgt* nationalforsamling (»Almenkongress«) i modsætning til de dels censusbegrænsede, dels kongevalgte provinsialstænder. Herimod måtte både kongemagt og godsejere reagere. Afhandlingens slutkapitler skildrer hvordan forskellige fraktioner af overklassen overtog ledelsen af Himmelbjergfesterne, såvidt de mange tråde lader sig udrede. Videre efterforskninger i Rigsarkivet kan måske bringe supplerende materiale for dagen.

En epilog sammenstiller lovlig patetisk Blichers »danske bevægelse« med den store »deutsche Bewegung« mellem 1750 og 1830. Om en sådan åndsindsats er langtfra tale. Men bevægelsen har politisk perspektiv ved sin fremblomstring netop i brydningstiden efter 1830, mellem absolutisme og demokratisme.

Törnes fængslende fremstilling får yderligere værdi gennem en række tillæg, bl.a.

slægtstavler for de implicerede personer, der viser udnyttede familieskaber, og liste over politiske tekster af Blicher (ekskurserne s. 267 og 287).

Mogens Brøndsted

Jørgen Skjerk: Mikrofiche-udgivelser af H.C. Andersen-manuskripter og arbejder, der ikke er medtaget i Samlede Skrifter. M-tek Danmark APS, Martin Vahlsvej 12, 8000 Århus C. I alt 27 stk. à ca. 10 kr.

Som H. C. Andersen-forsker har Jørgen Skjerk gennem adskillige år syslet med komplettering og ajourføring af Birger Frank Nielsen og Helge Topsøe-Jensens arbejder. Han har også virket som udgiver af manuskripter og bidraget på forskellig vis til at bringe den umådelige høst af lejlighedsdigte, breve, stambogsvers m.m., som findes spredt rundt omkring, i hus. Da det turde være klart for enhver, at intet papir eller notat fra den store digters liv er os ligegyldigt, vil selv den mest minutøse klarlægning af forfatterskabets kroge være af interesse for forskningen. Der er i tidens løb gjort store fund vedrørende H.C. Andersen-manuskripter, og selv om det er utænkeligt, at ukendte mesterværker stadig skulle kunne komme for dagen, så er arbejdet med registrering af alt materiale endnu ikke tilendebragt.

Der foreligger nu en udgivelse af forskellige arbejder fordelt på 27 stk. mikrofiche. Selv om udgiveren i et ledsagende notat forsikrer, at læseren blot behøver at henvende sig på det nærmeste bibliotek for at få adgang til et læseapparat, kan undertegnede bevidne, at dette aldeles ikke er tilfældet. Indtil videre er det kun de videnskabelige biblioteker, der har et apparat til rådighed for lånerne, og dertil kommer at afkodningen af film ikke er nogen ubesværet proces for den ukyndige. For den, der er vant til at arbejde med manuskripter, vil selv en fotokopi være at foretrække for et lysbillede; men selvfølgelig kan det lade sig gøre, også selv om man har sine tvivl om, hvilken målgruppe udgiveren vil nå med sine udgivelser.

På fire mikrofiche-plader findes domprovst Chr. Svanholms afskrifter af H.C. Andersens danske stile. Det drejer sig om to af digterens stilebøger fra de Collinske samlinger 12 og 13 4°, der indeholder i alt 69 stile, som digteren har skrevet i Slagelse latinskole. Dette materiale er overordentlig betydningsfuldt, da en stor del af Svanholms disputats netop er en klarlæggelse af den åndelige baggrund i rationalismens teologi og etik, som Andersen fik gennem undervisningen i skolen. Vore hjemlige marxister har her helt overset, hvilken primærkilde til overvejelser vedrørende danskfagets didaktik, de her er gået glip af. Her er mer end *Fodreise* og brudflader mellem ideal dannelse og proletarisk virkelighed. De 69 danske stile er ganske vist ikke blevet ignoreret af Andersen-forskerne i øvrigt, men en maskinskreven afskrift er under alle omstændigheder en nyttig udgivelse.

På mikrofiche findes endvidere to plader med Jørgen Skjerks afskrift af H.C. Andersens besvarelse af Universitetets prisopgave for 1830. Manuskriptet findes i Coll. Samling 15 4°. Det drejer sig om 24 upaginerede sider i kvart med titelen: *At udvikle de græske og nordiske Mythers Forskjellighed i Lighederne og deres Overenskomst i Forskjellighederne*. Foruden afskriften findes der kommentarer til forskningens anvendelse af afhandlingen, oplysninger om mytologisk stof i H.C. Andersens digtning samt Oehlenschlägers og Sibberns bedømmelse. Her er materiale fra Kbhvns. Universitets arkiv udnyttet.

Af digterisk stof kan nævnes to plader med utrykte digte fra skoletiden samt en oversigt over Slagelse-produktionen som helhed. Dette materiale er ikke ukendt. En del af det er citeret rundt omkring i Andersen-litteraturen, og taget i sin helhed er materialet kun af interesse for forskningen. Fra en optegnelsesbog fra 1833, Coll. Samling 11 4° er der affotograferet uddrag fra en dagbogskladde, dateret 1841. Selv om nogle af tegningerne i ms. ikke er gengivet i den samlede dagbogsudgave, kan der næppe være nogen rimelig anledning til at udgive netop dette materiale.

Det samme kan med endnu større ret siges om de følgende 10 afsnit fordelt på 18 mikrofiche. De indeholder komplette side-for-side affotograferinger af *Ungdoms-Forsøg*, H.C. Andersens første bog, der nok er en uhyre sjældenhed i original, men som ikke desto mindre blev udsendt i faksimile, 1956, i 300 eksemplarer – en udgave, som interesserede kan skaffe sig adgang til på ethvert større kommunebibliotek. Det samme gælder for en lang række digte, som er blevet udeladt af *Samlede Skrifter* I-XV, 1876-80. Af de 1058 numre, der blev optaget i *Samlede Skrifter*, har H.C. Andersen selv udvalgt de 1040. Disse giver os, siger Skerck, således det bedste – og det meste – af hans produktion. Ikke desto mindre findes der en lang række digte (af i alt ca. 900), som ikke er medtaget. Det samme gælder også for dramatikens vedkommende. Her er udeladt flere vaudeviller og skuespil, hvoraf nogle er rene oversættelser. Jørgen Skjerck har omhyggeligt affotograferet bidrag til diverse nytårsgaver og tidsskrifter, lige fra digtet: Ved tøndeslagningen i Slagelse med førstelinjen: Nordens Kraft er ei forsvunden, det har vi beviist i Dag... (1823, Birger Frank Nielsen nr. 7) og førstetrykket af oden *Sjælen* fra *Skandinavisk Nytårsgave* 1828 (BFN nr. 17, den er også trykt i *Samlede Digte*, 1833) og til en komplet gengivelse af *Fodreise* i førstetryk med angivelse af de passager, der blev udeladt i senere udgaver. Hertil kommer bidrag til F.I. Hansens navnkundige *Læsning for den fine Verden*, 1829, Elmquists *Læsefrugter* (Skizze efter Naturen, BFN nr. 82), vaudevillen *Skibet in extenso* (1831, Reitzels Forlag, BFN nr. 166), *Bruden fra Lammermoor* (1832, BFN nr. 183), det første eventyrforsøg *Dødnigen* (trykt både i Anker Jensens og i Erik Dals udgaver af eventyrene), *Dronningen paa 16 Aar* (BFN nr. 222) *Aarets tolv Maanedere* (BFN nr. 199), 1833, en fortale af H.C. Andersen til Johs. Jacobs fortælling *Konstnerfamilien*, vers fra stambøger, en kantate og skuespillet *En Landsbyhistorie* fra 1855 m.m. (BFN nr. 733).

Der er næppe nogen tvivl om, at Jørgen Skjerck med sit omhyggelige registreringsarbejde af bl.a. H.C. Andersens digte har gjort forskningen visse tjenester; men udgivelsen af ca. 230 arbejder omfattende 850 sider på 18 mikrofiche er næsten en overflødig gestus. Det meste af materialet foreligger i trykte udgaver, og læsningen af disse mikrofiche-plader efterlader et kalejdoskopisk indtryk, ikke mindst fordi udgiveren indimellem bringer en del avisudklip med omtale af hans egen virksomhed. Dette lange kig ind i et hobby-værksted, hvor forskeriver parret med utrættelig PR-aktivitet er den væsentlige drivkraft, efterlader anmelderen i tvivl om, hvad der er ideen bag udgivelserne.

Niels Kofoed

John Chr. Jørgensen: *Den sande kunst. Studier i dansk 1800-tals realisme*. Borgens Forlag 1980.

John Christian Jørgensens samarbejdning af sine realisme-studier er et vældig godt materiale i nyere litteraturforsknings anstrengelser for at opløse det så dominerende

1871-skel i dansk digtnings historie. Overgangen mellem romantik og realisme/naturalisme var langt mere flydende end det i traditionelle litteraturhistorier er blevet fremstillet.

Som anmelder af John Chr. Jørgensens bog er jeg ikke nogen modpol, og mine indvendinger skal ikke skjule, at jeg finder hans hele bestræbelse rigtig (jvf. mit afsnit i Politikens Dansk Litteratur Historie, 2. udg. bd. 3 1976 og i festskriftet til Mogens Brøndsted, Nordisk Litteraturhistorie 1978).

I det følgende skal jeg koncentrere mig om mit særlige interesseområde, Poul Møllers litteraturhistoriske placering.

I den glidende bevægelse fra romantik til realisme spiller Poul Møller absolut en rolle, men at fremhæve den så stærkt som John Chr. Jørgensen gør det i sin bog, er og forbliver i mine øjne en fortegning. Der findes en del mimesis- og realisme-udsagn i Poul Møllers kunstteoretiske strøtanker og anmeldelser, som John Chr. Jørgensen har fundet frem og citeret. Og der er realistiske elementer i novellen En dansk Students Eventyr. Men Poul Møllers hele værdigrundlag, både i og udenfor novellen, har et idealistisk præg. Derfor er denne markerede indrullering af ham i realismen herhjemme i mine øjne skæv.

Men det er et imponerende materiale, John Chr. Jørgensen har samlet, både med hensyn til Poul Møller og de andre forfattere han gennemgår, og det behandles med en ærlighed og grundighed der næsten bedøver. Alt er læst, forfatterens værker og litteraturen om dem, men behøver alle forskningens stadier og sidespring at blive refereret?

John Chr. Jørgensens argumenterer for at En dansk Students Eventyr er en i hovedsagen realistisk skildring. Til dette formål gennemgår han dels udsagn i Poul Møllers andre værker, dels foretager han en gennemgang af selve teksten.

I de mange ellers idealistiske filosofiske og æstetiske udsagn, der foreligger fra Poul Møllers hånd, har John Chr. Jørgensen fundet nogle udtalelser frem der peger hen på en mere realistisk opfattelse. Men det er nok skævt at bygge en argumentation på udtalelser, der modsiges så markant i forfatterens øvrige udsagn. Poul Møller var ikke nogen afklaret filosof, og han var livet igennem i en indre gæring. Det er en af John Chr. Jørgensens fortjenester at påvise forskellen mellem en yngre og en ældre Poul Møller. Men netop med en sådan filosof må man nøje afveje udsagnene mod hinanden.

For Poul Møller er det sådan, at det sociale liv, virkeligheden, bør være udgangspunktet for digtningen. Heri hans form for realisme. Men denne virkelighed skal sandelig ikke gengives direkte, den skal *forædles* i digtekunsten, hvor den får et højere liv. Poul Møller siger dette gang på gang, f.eks. i anmeldelsen af Fru Gyllembourgs Extremterne, som John Chr. Jørgensen selv citerer: »Poesien er en Blomst af det selvkabelige Liv (dvs. det sociale liv), og hvad et Folk og dets Individer have oplevet, afgiver i en vis Betydning Stoffet for dets højere Liv i Digtekunsten.« Og i det andet hovedsted hvor Poul Møller behandler poesiens begreb, udødelighedsafhandlingen, tages der så udtrykkeligt som muligt afstand fra den nye sociale litteratur, specielt Heine og »hans foregivne Henrykkelse over den isolerede Sandseverdens Tilstrækkelighed«. Klarere kan det dog næppe siges at Poul Møller i 1830'erne stiller sig imod den realistiske og politiske litteratur, der var under udvikling både i Tyskland, Frankrig og herhjemme. Hans sidste hovedværk, digtet »Kunstneren mellem Oprørerne« er jo en klar tilslutning til den klassiske kunst overfor de politiske oprørere, der vil at kunstneren skal gå med ind i et socialt engagement i stedet for et ideelt.

Det er disse disproportioner, der foruroliger når man læser John Chr. Jørgensens

ellers klare og tankevækkende ræsonnementer. Det der passer i skemaet bliver draget frem, mens et andet stort materiale skubbes i baggrunden.

Der er bl.a. et værk, der burde være centralt for John Chr. Jørgensens interesse: at påvise realisme i forfatterskabet. Men det nævnes så godt som ikke. Jeg tænker naturligvis på Lægsgaarden i Ølsebymagle. Mere detaljeret har næppe nogen ny-realist skrevet: »Hidtil have vi, som Læseren formodentlig erindrer, mest opholdt os ved Dagligstuen, der tillige er Spisestue og Soveværelse. Jeg begav mig herfra op gennem Storstuen, hvor Brudesengen staar paa Parade, herlig prydet med Kniplings Hovedpude, der laa midt paa den bredstribede, højtsvulmende Overdyne. Herfra førte en grøn Dør mig ud i den Del af Haven, som mere var helliget Skønheden end Nyttens. Pæoner, Valmuer, Riddersporer, Tulipaner...«

»Lægsgaardens« realisme er naturligvis ment som en parodi på 1700-årenes altfor nøgterne topografisk-beskrivende digtning. Det var dog nok værd at få med i en afhandling om Poul Møllers realisme.

Det i mine øjne vilkårlige i John Chr. Jørgensens udvælgelser i og omkring En dansk Students Eventyr hænger måske sammen med en vis uklarhed hos ham med hensyn til romantikkens begrebsverden. Han skriver flg. på et centralt sted: »Realistisk litteratur er her forstået som principielt virkelighedsefterlignende og sandhedssøgende litteratur. Realistisk er den kunst, som forsøger at være sand (og ikke f.eks. »skøn«, eller »etisk«) (s. 12). I kunstfilosofien i første halvdel af 1800-årene herhjemme er det *etiske* og det *skønne* netop lig det *sande*. Også højrømt romantikkens aldeles u-realistiske digtere anså deres kunst for at være sand, ja det er et alment kunstteoretisk kriterium, der har været anvendt overalt, f.eks. hos Boileau, og det er derfor i sig selv ikke nogen rimelig realismedefinition. Er det mere »sandt« at beskrive en gadescene end at skildre det guddommelige i naturen, hvis en kunstner mener at netop det sidste er den inderste sandhed i tilværelsen? (Jvf. også John Chr. Jørgensens titel: Den sande Kunst).

I John Chr. Jørgensens interne analyse af En dansk Students Eventyr er der lagt stor vægt på påpegningen af virkeligheds-elementer som den berømte »hos Irgens forfærdigede Spirituslampe«: en konkretisering af noget materielt og nutidigt, som vi ikke finder i den egentlige romantik. Det siger selvfølgelig noget og er grund nok til en indplacering af Poul Møller i en realistisk tradition. Men at gøre ham til realistisk pioner bør hvile på analysen af hele værkets værdiudsagn, struktur etc., og her begynder det efter min opfattelse at knibe. Realisme er nok så meget et spørgsmål om fremstillingen af en realistisk psykologi hos personerne, en determinisme i handlingsgangen osv. Og på disse områder synes det ofte at John Chr. Jørgensen dementerer sig selv: »Bogens ideal er et holdningsideal, og ikke et socialt ideal«, skriver han med kursiv (s. 119). Og: »Der er ikke gjort noget forsøg på at skabe socialt sandsynlighedsgrundlag for tilfældighederne... Bertel kommer tilfældigvis og heldigvis forbi...« etc. John Chr. Jørgensen har endvidere besværligheder med at vise, at Frits udvikler sig undervejs og må tage et af Poul Møllers filosofiske essays til hjælp (s. 106-07), og han indrømmer klart, at »de øvrige studenter i gruppen er langt mindre individualiserede end Frits«, de er typer (s. 109).

Som det fremgår af ovenstående finder jeg at John Chr. Jørgensens gennemgang af Poul Møllers filosofiske og kunstteoretiske forfatterskab er lidt ude af proportioner, og jeg finder at han har store vanskeligheder med at argumentere for en realistisk psykologi og udvikling i novellen. Tilbage står påpegningen af Poul Møllers afstandtagen til den sentimentale romantik og hans benyttelse i novellen af virkeligheds-elementer.

Det er realistiske ansatser. Men er det nok til at give ham en så enestående placering, som John Chr. Jørgensen gør? Det tror jeg ikke. Hvis man skulle tage Poul Møllers egen generation, hvorfor så ikke stille Blicher op i stedet for? Her finder vi dog langt mere realisme, både i psykologien og i de sociale beskrivelser. Og går vi en lille generation længere frem finder vi forfattere som Carl Bagger og Poul Chieviz. Her finder vi realisme- og naturalisme-brokker så det batter. I John Chr. Jørgensens hele fremstilling får forfattere som disse tre ikke den rette placering.

Tilbage står naturligvis, at vi har at gøre med en gedigen afhandling, der udførligt gennemgår nogle forfatterskaber og den tidligere forskning omkring dem. Et stort materiale bliver stillet klart og udførligt op, således at læseren kan forholde sig til det og inspireres. Bogen er i bogstavelig forstand med til at flytte grænsepæle i dansk litteraturhistorie. 1871-forenklingen er på retur.

Uffe Andreussen

Niels Kofoed: Den nostalgiske dimension. En værk gennemgang af Harald Kiddes romn Helten. 142 sider. Akademisk Forlag.

Den nostalgiske dimension er den første værk gennemgang i bogform, der er præsteret af Harald Kiddes roman Helten fra 1912 indenfor dansk litteraturforskning. De væsentligste forarbejder er alle kommenteret i analysen, men perspektivet i Niels Kofoeds bog er større og rækker længere end det kommenterende og også et godt stykke udenfor romanens egne grænser. Herudover defineres i bogens sidste kapitel den nostalgiske dimension uden at begrebet indgår som egentlig integreret del af analysen.

To af de væsentligste tidligere analyser af Helten har i artikelform været publiceret i Danske Studier (1966 og 1976). Det drejer sig om Jørgen Egebaks sammenknytning af romanens motiver omkring fire knudepunkter, der dels samler faserne i helten Clemens Beks liv, dels kompositionelt forholder sig til de fire kategorier eller »riger«, som Clemens opdager igennem sin opvækst og socialisering. Den anden afhandling er skrevet af Christian Koch og diskuterer især ø-skæbnen ud fra det symbolske univers, som netop ø-romanen stiller op i sin modstilling mellem ø og fastland såvel geografisk som psykologisk.

Niels Kofoed ønsker imidlertid i sin værk gennemgang at sprænge grænserne for den snævre nærlæsning, men søger dog samtidig at holde værkets grundtemaer fast. Det kan lade sig gøre ved at forene en psykologisk-biografisk interesse for værkets hovedperson ~ men også for dets forfatter ~ med et strukturalistisk-mytologisk greb om den vidtforgreneede historie og dens persongalleri. Når denne dobbelthed i metoden lader sig praktisere, er det fordi Kofoed her ~ som i sine tidligere arbejder ~ anskuer virkeligheden som en række emner og former, der er til stede i verden nærmest som en arketypisk struktur, og hvoriblandt den enkelte kunstner kan vælge og ud fra sit temperament fortolke virkeligheden. Selv opererer han i sin analysemodel med begrebet en »kollektiv topik« som udtryk for det fællesje, kunstneren disponerer over. En sådan psykologisering af verden skal imidlertid ikke forlede litteraturforskeren til at lægge sig fast på et psykoanalytisk begrebsapparat, men tværtimod lede interessen mod værket selv.

I modsætning til f.eks. Alfons Höger, der i Danske Studier har beskæftiget sig med

modsatningen mellem slutningen og dens forhold til hele kompositionen i Harald Kiddes hovedværk, så anser Niels Kofoed i sin bog modstillingen mellem første del og anden del af romanen også genremæssigt som en fordel og en styrke hos Harald Kiddle. Helten brækker ikke over i to genremæssige halvdele, som Alfons Höger påstår, men den lægger sig bevidst fast på to forskellige genrer, nemlig eposet og myten. Således bliver Heltens overvejende episke førstedel forklaret som en nødvendig forløber for andendelen Øen, der overvejende benytter sig af et mytologisk stof hinsides almindelig social overenskomst om rum og handling.

Mens Niels Kofoed her må siges at være nået til kernen ikke blot i Clemens Beks ø-skæbne og ø-naturens måske inderste psykologiske struktur, så bremses han i sin videre analytiske fremfærd af de klassiske myter, han anvender i sit fortolkningsarbejde. Og det bliver vanskeligt at gennemskue, hvilke fortrin en sådan mytologisk læsning rummer fremfor en psykoanalytisk læsning. Kofoed fremhæver et spændende alkymisk aspekt i romanen. Men en henvisning til gængs jungiansk individuation udenom et vanskeligt gennemskueligt alkymisk opus er nok nærmere genvej til forståelse af Clemens Beks og Harald Kiddes udviklingsprojekt end de mange henvisninger til fransk fænomenologisk eksistentialisme repræsenteret ved Gaston Bachelard. Analysens begejstring over Kiddes overensstemmelse med græsk mytologi varer kun så længe, analogien er oplagt, og perspektivet i hele romanen forkortes.

En anden indvending mod Niels Kofoeds fortolkning drejer sig om et ofte diskuteret problem i forbindelse med Helten: hvorfor den patetiske og fortælleteknisk tunge rammehandling om lægen, der sammen med sin frødige hustru er søgt til øen og dér overværer Beks livshistorie set fra enelærerens dødsleje? Kofoed arver på dette væsentlige punkt – set fra den individuationstolkning, der også ligger bag Kofoeds alkymiske begreber – sine forgængeres synspunkt. Til disse forgængere kunne også føjes Johannes Møllehave og Villy Sørensen, der mener at Clemens Beks kyske erfaringer ligger til efterlevelse og efterfølgelse af øens nye læge. Denne konklusion kan updre, fordi Kofoed prisværdigt går langt ad den vej, han selv bestemmer som »en uophørlig udveksling mellem fantasiens subjektive former og de tilskyndelser, der ligger i det omgivende kosmiske og sociale miljø.« Man kan netop gennem en undersøgelse af især det kosmiske miljø, der omgiver den gamle lærer og den unge læge, opfatte afgørende forskelle om ikke i personernes egen fortolkning af den kosmiske omverden så dog i denne uendelige naturs eget perspektiv på personerne.

Titlen Den nostalgiske dimension bliver først meningsfuld, når man har læst analysens sidste kapitel, der antyder en udviklingslinje fra Helten over Martin A. Hansens Løgneren og frem til Vagn Lundbyes anliggende i romantrilogien, der begynde med Tilbage til Anholt og i mellemtiden er fulgt op med Hvalfisken. At tale om nostalgi i disse tilfælde er for Kofoed noget positivt, der udtrykker længslen efter det hele menneske. Denne nostalgi viser sig ikke blot som et samfundssymptom, men samtidig litterært i træk, der søger at transcendere sædvanlig virkelighedsopfattelse. Disse tendenser opstår, når skismaet mellem hjemmet, familien, slægten, traditionen, naturen og historien og på den anden side fremskridtstroen, planlægningsfilosofien, teknologiske landvindinger, økonomi og politik ikke længere kan overvindes. Her tages munden sikkert rigelig fuld af en litterat, når han taler om, at de økologiske bevægelser gør fælles sag med Kidde, men samtidig sandsynliggøres det, at der udenfor mennesket findes en naturmoral, der korresponderer med det dybeste i den menneskelige psykologi, og at denne alliance kommer i stand med en litterær handling som formidler. Det

er besnærende at se denne opfattelse så hårdnakket hævdet ved siden af et stædigt forsøg på at forsvare en litterær genrefortolkning, der ellers er trængt grundigt i baggrunden i de seneste år.

Niels Houkjær

Lars Kruse-Blinkenberg: Forsoning og forligelse – en studie i modersmålsleksikografien med særligt henblik på bibelsproget. Skrifter udgivet af Københavns Universitets Institut for Religionshistorie. 5. Reitzel 1979. 158 s.

Forfatteren, der er lic. theol. i semitisk filologi og lektor i kristendomskundskab, er gennem sin undervisning i det Gamle Testamente kommet ind på studiet af danske bibeloversættelser og dansk bibelsprog. Han har behandlet Frederik II's bibel 1589, Christian VI's bibel 1740 og oplysningstidens bibeloversættelser (se p. 9 note 1). Han har også behandlet et bibelsk begreb i »Velsigne og velsignelse – et bidrag til dansk betydningslære« (1977). I nærværende skrift er emnet »de forskellige tiders udtryk for det kristne grundbegreb, der nu almindeligvis kaldes *forsoningen*, hvorved man ifølge Nudansk Ordbog forstår *Kristi offerdød*« (p.9). Forf. citerer kapitlet *Forsoningen* i Arendts Tænkning og Tro (1970), hvor forsoningen forklares som genforeningen med Gud (p. 16 ff.). Tilsvarende afsnit findes i andre fremstillinger af den systematiske teologi (p. 18 note 27).

Forsoning er et nytestamentligt begreb, men ordet forekommer ikke i den autoriserede oversættelse af det Nye Testamente 1948, som i stedet anvender *forligelforligelse* og *sonel/soning*: »Men alt dette er fra Gud, som *forligte* os med sig selv ved Kristus og gav os *forligelsens* tjeneste« 2. Korr. 5,18; Kristus blev iflg. Hebr. 2,17 menneske »for at han i sin tjeneste for Gud kunne blive en barmhjertig og trofast ypperstepræst til at *sone* folkets synder.« De to ord anvendes dog ikke ens, idet *sone* efterfølges af synden eller synderne (p. 21); de to ord svarer til to forskellige stammer i den græske grundtekst (p. 65 f.). Om forholdet mellem mennesker hedder substantivet *forlig* (p. 22). I den autoriserede oversættelse af det Gamle Testamente 1931 anvendes *sone/soning*, også i sammensætninger som *sonedækket*, *sonegave*, *sonepenge*, *soningssyndoffer*, *soningsvædder* (p. 24). Iflg. forf. anvendes *sone/soning* oftest i forbindelse med omtalen af ydre kultiske handlinger. Ordet *forsoning* træffes kun i to sammensætninger: *forsoningsdagen* og *forsoningssyndoffer* (p. 22). Når det hedder *forsoningsdagen*, kan det bero på, at dette ord er benævnelse på den jødiske festdag i nutiden (jom kippur). ODS anfører kun denne anvendelse med henvisning til Goldschmidt og Brandes, men ordet findes i private bibeloversættelser før 1931 (1847, 1850). I den autoriserede oversættelse af Apokryferne 1953 anvendes dels *forsonelforsoning*, f.eks. »(Herren) har Magt til at lade sig *forsones*« Sir. 16,11, »den mægtige Herre er blevet *forsonet*« 2. Makk. 5,20, dels *sone/soning*. Ordet *forlige* bruges kun om forholdet mellem mennesker. Iflg. forf. svarer ordbrugen ikke så konsekvent til den græske tekst som i 1948 (sp. 67); men det kan bero på, at han stiller *forlige* over for (*for*)*sone* i stedet for *forligelforsones* over for *sone*.

Forholdet i det 20. årh.'s oversættelser sammenlignes med det 18. årh.'s bibel, Christian VI's bibel 1740. Den har i det Nye Testamente kun *forligelforligelse*; betydningen af disse ord er således blevet indskrænket fra 1740 til 1948 (p. 33f.). I det Gamle Testamente og Apokryferne anvendes tillige *forsonelforsoning*. Det synes i det Gamle

Testamente at være hyppigere anvendt end *forligelforligelse* i tilfælde, hvor der ikke er tale om ydre kult (p. 38 f.), det modsatte forhold findes i Apokryferne (p. 42). Bibelen 1740 går tilbage til Resens oversættelse 1607, revideret af Svane 1647. Den har *forsonelforsoning* sjældnere end 1740 i teksten (p. 48), men de forekommer i en del marginalnoter (p. 50 f.). I bibelen 1632, som er en revideret udgave af Frederik II's bibel 1589, der igen er revideret i forhold til Christian III's bibel 1550, anvendes af de primært undersøgte ord kun *forligelforligelse*. Men i det Gamle Testamente og Apokryferne anvendes i flere tilfælde helt andre ord (p. 54, 55). I reformationstidens bibeloversættelser forekommer *forson* kun i Tidemands oversættelser, til dels med højtysk form *forsone* (p. 58). I den gammeldanske oversættelse af det Gamle Testaments første bøger, der som grundtekst har Vulgata, forekommer ingen af de primært undersøgte ord (p. 61 f.).

I de private bibeloversættelser er *forson* hyppigere anvendt allerede i de ældste inddragne kilder, *son* optræder først senere. Efter 1900 er der en klar tendens til at anvende *son* i det Gamle Testamente, *forson* i det Nye Testamente (p. 105).

I salmebogen 1953 træffes *forlige* kun tre gange om menneskets genforening med Gud, udelukkende i ældre salmer i rimstilling; ellers bruges *forson* (p. 108). I det 16. årh.'s salmebøger anvendes *forligelforligelse* (p. 110 f.). Hos Kingo er *forson* hyppigere end *forlige* (p. 111). Fra Brorson anføres kun et eksempel på *forlige*, i øvrigt bruges *forsonelforsoning* (p. 111). Hos Grundtvig træffes *forligelforlig* (1 gang) *forson* er ret sjældent (p. 112). Aastrup har *forlige* i en epistelsalme, i øvrigt *forson* og *son* (p. 113).

I kap. 11 behandles kortfattet de svenske, islandske, norske og færøske bibeloversættelser. Det er bemærkelsesværdigt, at de svenske bibeloversættelser fra 1526 til nutiden aldeles overvejende har *försonalförsoning*, medens *förlikalförlikning* er sjældent. Fornsvensk har *forlika* og *forsona*.

I kapitlet »Konklusion« (p. 130 ff.) giver forf. en udførlig behandling af de primært undersøgte ord. Et særligt problem frembyder forholdet mellem *forson* og *son*. Forf. har fremhævet fordelene ved at tage sit udgangspunkt i nutidens sprogbrug, hvor der er langt større mulighed for at vurdere betydningsnuancer (p. 11 note 11), og han har konstateret, at *forson* og *son* ikke er synonyme i Apokryferne 1953 (p. 28, 30). Men i behandlingen af *son* går han ud fra brugen i Kalkars og Lindbergs oversættelser (af det Gamle Testamente (1847, 1850)), hvor ordet først optræder, og her kan det ikke påvises, at *son* betyder noget forskelligt fra *forson* og *forlige*; men der er en forskel i brugen: *son* hører hjemme i gammeltestamentlig sprogbrug og ikke i nytestamentlig sprogbrug (p. 145). Der er imidlertid i nutidens sprogbrug en betydningsforskel, *son* er ikke blot et gammeltestamentligt ord, det er udtryk for et gammeltestamentligt begreb: det betegner menneskets handling for at opnå forsoning, det hyppigt anvendte subst. *soning* anvendes om ypperstepræstens offerhandling, og når ordet i det Nye Testamente bruges om Kristi offerdød, sammenlignes denne med ypperstepræstens offer. *Forsoning* er betegnelse for menneskets genforening med Gud. Det vil være hensigtsmæssigt at undersøge, hvorledes de to begreber, der i nutiden betegnes ved *forsonelforlige* og *son*, udtrykkes i de ældre tekster. Det kan ligeledes være rimeligt at undersøge, om visse ændringer i ordbrugen kan have deres baggrund i den almindelige sprogbrug.

I bibelen 1550 anvendes kun *forligelforligelse*. Dette ord er overtaget fra middelalderens religiøse sprog (se p. 116-18). Det gengiver i bibelen Luthers *sünen*, *versü-*

nen/versönen, Versöhnung/Versönung og zuuersünen (p. 65). Dets betydningsomfang svarer til nutidens *forsonelforlige* og *sone*. I det Nye Testamente i bibelen 1740 er forholdet det samme; men i det Gamle Testamente anvendes *forsone*, der i reformationstiden kun findes hos Tidemand, ved siden af *forlige*. Ordet er i dansk et sent lån fra nedertysk; i gammeldansk forekommer det kun en enkelt gang i en passionstraktat, der antages at gå tilbage til en tabt svensk oversættelse fra nedertysk (KLNLM IX sp. 372). I bibelen 1740, hvor ordet til dels er overtaget fra Resen, bruges det hovedsagelig i betydningen 'sone', f.eks. »Eli huses misgierning skal ikke blive *forsonet* med slagtoffer eller mad-offer« 1. Sam. 3,14. Ordet *forsone* med objekt, der betegner brøde, synd, er iflg. ODS bet. 1 nu forældet (der anføres citater fra Danske Lov til Hauch og Molbechs ordbog). Blandt de private oversættelser indtager det Nye Testamente 1793 og det Gamle Testamente 1785-90 en særstilling, idet de udelukkende anvender *forsonelforsoning* (p. 83 f., 91 f.). De er begge oversat efter Michaelis' tyske oversættelser ved Jens Bech. I øvrigt er forholdet det, at de private oversættelser af det Nye Testamente i det 19. århundrede kun anvender *forsonelforsoning*, hvor 1948 har *sone/soning* (Hebr. 2,17, 1. Johs. 2,2, 4,10; p. 83 f.), d.v.s. i samme forældede betydning som bibelen 1740.

Denne betydning er overtaget af verbet *sone*. Subst. *sone* forekommer i gammeldansk én gang i betydningen 'forlig' (p. 118 f.), verbet anvendes i Wormordsens oversættelse af Davids salmer i betydningen 'forsone' (p. 60, 142). Jf. også Kalkar IV 41 f. I bibelsproget træffes det først i det 19. århundrede, men ikke i den fra ældre nydansk kendte betydning. Det ældste eksempel på den nuværende betydning er i ODS (bet. 1) fra Baggesen, i religiøst sprog fra Hauch. I det private bibelsprog træffes det i 1847 og 1850 (f. 143 f.), i det officielle bibelsprog i det Gamle Testamente 1871 og det Nye Testamente 1907. Først i oversættelsen af det Gamle Testamente 1910, der har været udgangspunkt for den autoriserede oversættelse 1931, forekommer det i samme udstrækning som i denne, hvor det helt erstatter *forlige* og *forsone* (p. 146). Kingo har *forlige* i den betydning, der er bevaret i det Nye Testamente 1948, medens *forsone* svarer til *sone* i dette, f.eks. »Du (Kristus) som Verdens Synd *forsoner*« (IV 278), »Synden ... / *Forsonet* er« (III 48). Verbet *sone* forekommer én gang i samme anvendelse: »Din Synd er *sonet*« (III 170). Brorson har en enkelt gang »synden at *for-sone*« (I 112), men anvender i øvrigt ordet som i nutiden: »beed, at Gud for Jesu blod/ Vil lade sig *for-sone*« (I 64), »Nu er vor Gud *forsonet*« (II 18). Grundtvig har en enkelt gang den ældre betydning: »Jesus ..som *forsonet* al vor Brøde« (Sang-Værk I 440), men i øvrigt som i nutidens sprogbrug.

Materialet viser, at *forsone* i ældre tid har haft samme betydningsomfang som *forlige*. Men det er kun i den nu forældede betydning, 'sone', det kommer ind i bibelsproget; *forlige* bevares stadig i den snævrere betydning. Det er forklaringen på, at *forsone* før 1900 næsten udelukkende anvendes i det Gamle Testamente (jf. p. 148), og at det i det 20. årh. er sjældnere end i de forrige århundreder (jf. p. 147). I salmesproget forekommer derimod, tidligst hos Brorson, den betydning, der svarer til *forlige* i det Nye Testamente 1948, og det er den, der bevares i nutidens sprogbrug i den systematiske teologi og i det almindelige religiøse sprog.

Foruden de almindeligt forekommende ord *forlige*, *forsone*, *sone* behandles også de sjældnere *afsone*, *udsone* samt *ransone* og subst. *ranson*, der i ordbøgerne defineres som 'løskøbe' og 'løsepenge'. Forf. finder denne definition for snæver og foretrækker at tillægge ordene betydningen 'forsone' og 'forsoning' (p. 131 ff.). Det er dog tvivl-

somt, om de hører hjemme blandt de primært undersøgte ord.

Det fremgår af forf.'s undersøgelse, at bibelens sprogbrug ikke har været bestemmende for det religiøse sprog, og at bibelsproget har fastholdt *forligelforligelse* over for dettes *forsonelforsoning*. Herom skriver forf.: »Om man ligefrem kan kalde brugen af *forlige* i 1948 for arkaiserende, er vel tvivlsomt, men når 1948 som det til verbet svarende substantiv har *forligelse* og ikke *forlig*, må der klart være tale om en arkaisme. Når man kommer fra Arendts grundbog, salmesproget og de private oversættelser af Det nye Testamente til 1948, undrer man sig over ikke at finde *for-sone* i sidstnævnte« (p. 152 f.).

Forf. har betonet, at »undersøgelsens anliggende er *sproghistorisk*: at redegøre for de forskellige tiders *udtryk* for det kristne grundbegreb, der nu almindeligvis kaldes *forsoningen*« (p. 12), og hans bog er et interessant bidrag til dansk ordhistorie. Af ovenstående fremgår, at den historiske udvikling kan belyses yderligere gennem en analyse af ordenes betydninger og ved deres anvendelse udenfor det religiøse sprog.

Karl Martin Nielsen

Sprachkultur – warum, wozu? Aufgaben der Sprachkultur in der DDR. Im Auftrag des Zentralinstituts für Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaften der DDR herausgegeben von Erika Ising. VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1977.

Ordet *Sprachkultur* er kun en snes år gammelt. Det er dannet efter mønster af det russiske udtryk *kultura jazyka*, som G.O. Vinokur skabte i 1924 til at betegne den på én gang korrekte og kreative sprogbrug, og er blevet en fast sprogvidenskabelig term i DDR. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache definerer *Sprachkultur* som »Niveau des normgerechten, schöpferischen Sprachgebrauchs«.

Denne bestemmelse uddybes over henvend 200 sider i bogen *Sprachkultur – warum, wozu?*, en billigbog (DDR 4,50 M) på ret tarveligt papir, men med en behagelig typografi og meget få trykfejl (fx s. 74 *angemessen* for komparativ *angemessener*, s. 150 forbytning af de to øverste linjer). Bogen består af fem større artikler, hvoraf den første drøfter og afgrænser begrebet *Sprachkultur*, mens de øvrige belyser emnet fra hver sin særlige synsvinkel.

I sin indledende artikel om »Aufgaben, Wege und Ziele der Sprachkultur« udvider Erika Ising begrebet til at indbefatte evnen til at afpasse sprogbrugen efter situation, partner og emne. Man kan herefter tale om en persons eller en persongrupper (fx journalisters, politikeres) *Sprachkultur*. Begrebet kan imidlertid også anvendes på et helt samfund, man kan fx sige at det franske folk udmærker sig ved sin *Sprachkultur*. Og man kan yderligere med *Sprachkultur* sigte til videnskabelig og pædagogisk omsorg for sprogsystemet og sprogbrugen, altså hvad der hidtil har været betegnet med ordet *Sprachpflege* 'sprogrøgt' (svarende til svensk *språkvård*). Af de to termer er den mest omfattende da *Sprachkultur*, der på dansk naturligt kan gengives med *sprogkultur*, et ord der i Ordbog over det danske Sprog kun er registreret blandt en række selvforklarende sammensætninger (XXI, sp. 535³). Anvendelsen på dansk oplyses uden tvivl indirekte ved bestemmelsen af samme ord i Norsk Riksmålsordbok: »1) kultur, dyrkning av sproget. 2) kultur som en viser i korrekt sprogbruk« (II, sp. 2062). Et dansk

eksempel har Sprognævnet noteret fra en leder i Frederiksborg Amts Avis 1975 (»den tids sprogkultur«).

Hvorfor giver man sig af med sprogkultur i DDR? Fordi sprogkultur er samfundsrelateret, siger Erika Ising. Udgangspunktet er at det socialistiske samfund er det første i historien der opbygges og ledes efter en plan. Dets udvikling medfører at flere og flere mennesker inddrages i samfundsopgaver der forudsætter en udvidet kommunikation og en ny kvalitet i omgangen med sproget. DDRs borgere skal kunne forstå og på sprogligt og sagligt korrekt måde kunne gengive arbejderpartiets og regeringens dokumenter; de må derfor ikke blot beherske grundbegreberne i den marxistisk-leninistiske samfundsteori, men må også med sikkerhed kunne udføre sprog handlinger som at meddele, argumentere, generalisere osv. Erfaringen viser at der er brug for fortsat modersmålsoplæring ud over den tiårige skole: under voksenlivets ændrede kommunikationsforhold røber mange sprogbrugere usikkerhed med hensyn til norm, varianter og afvigelser eller fejl, en usikkerhed der næppe alene er subjektivt betinget, men den objektive følge af en utilstrækkelig modersmålsundervisning, der atter er en eftervirkning af tidligere klasse modsætninger.

Hvad det gælder om er da at befolkningen i DDR i så høj grad som muligt lærer at beherske det tyske sprog i tale og skrift, navnlig retskrivning, udtale og stilistiske (æstetiske) virkemidler. Men hvilken art af tysk? Ikke dialekterne, der mere og mere viger for regionalsprog (*Umgangssprachen*), og heller ikke regionalsprogene. Sprogkulturens genstand er alene den fælles sprogform der i skrift og tale bærer og formidler kultur og civilisation og fungerer på alle væsentlige områder af det offentlige liv, det sprog som i en rig stilistisk variation er »geformt und genormt«, altså hvad vi på dansk ville kalde rigssproget; hos Erika Ising hedder det med en knap så gennemskuelig term *die Literatursprache*. I det socialistiske DDR eksisterer der hverken sociale eller uddannelsesmæssige begrænsninger i adgangen til passiv og aktiv brug af dette sprog, om end det erkendes at ikke alle befolkningslag (sic) behersker det lige godt.

Erika Isings artikel er den principielt vigtigste. Men det er ikke interessant at se hvordan sprogkulturbegrebet appliceres på en enkelt sproglig genre. Under titlen »Sportsprache und Sprachkultur« skriver Klaus-Dieter Ludwig om fremmedord og metaforer i sportsreportagen. Han afviser purisme, men forfægter som almen grundsætning at fremmedord kun bør bruges når de har en ægte funktion i meddelelsen, og opstiller et antal positive og negative kriterier. Blandt de positive er at fremmedordet er fuldt optaget (»eingebürgert«) i modersmålet og altså almenkendt (fx *Technik*, *Friseur*), at det er et internationalt fagudtryk (som *Appendizitis*, *Computer*), eller at det kan fungere som synonymvariant (*es existiert: es gibt*); til de negative hører at fremmedordet ikke har opnået borgerret (*Intention: 'Absicht'*), at det er et modeord (*attraktiv, relevant*) eller et tilsørende borgerligt udtryk (som *konjunkturelle Rezession* 'Wirtschaftskrise'). Anvendt på sportsreportagen betyder det fx at ord som *dribbeln* og *Volleyschuss* 'helflugter' godtages som »eingebürgert«, hvorimod *Coach* og *Referee* afvises til fordel for de normale ord *Trainer* og *Schiedsrichter*. Et af Ludwigs ærinder med artiklen er at forklare læseren betydningen af visse mestendels ubekendte, men i sportsreportager ofte forekommende fremmedord, der ikke engang kan findes i ordbøgerne (men som dog nok er annammet af alle sportsfans i DDR), og han minder sportsjournalisterne om deres pædagogiske ansvar for sprogkulturen i massemedierne. Om effekten heraf kan man have sine tvivl. Også når det gælder metaforikken, ser det ud til at sportsjournalisterne i DDR meget ligner de danske, idet de, med

Storm P.'s udtryk, lider af sammenlignende billeddannelser i ubevogtede øjeblikke; et artigt eksempel er Berliner Zeitungs annoncering af Rostock-klubben FC Hansas fodboldnederlag: »Die Hansa-Kogge, die in Stralsund ihr Waterloo fand, ging mit fliegenden Fahnen unter«. Men er Ludwig ikke puristisk, så forekommer han dog ganske puritansk når han eksempelvis finder at »der Ball küsst praktisch noch den Pfosten« – en metafor man også har mødt på dansk – er »ein gewagtes Bild, das wohl im Grenzbereich des Möglichen liegt«.

Metaforikken spiller også en rolle i Johannes Kraus' artikel »Ästhetische Wirkungen und Wirkungsmittel der Sprache«. Som mønsterværdige fremhæves de anskuelige metaforer hos de marxistisk-leninistiske klassikere, først og fremmest Karl Marx (»Gespenst des Kommunismus«, »Rad der Geschichte« etc.). Af sprog- og stiltræk med æstetisk funktion omtaler Kraus bl.a. variation, vellyd (der kan have en særlig positiv betydning for kosmetik-industriens varemærker!), løftelse (med citater af J.R. Bechers digt »Planetarisches Manifest«), komik (et afsnit der endnu en gang demonstrerer at bogstaven ihjelslår), ironi og eufemisme, alt med gentagne henvisninger til mere indgående behandlinger i Kulturpolitisches Wörterbuch.

»Der Beitrag der Zeitschrift »Sprachflege« zu den Bemühungen um Sprachkultur« er titlen på Annemarie Kleinfelds artikel. Månedsskriftet Sprachpflege har siden 1952 »ohne direkte Belehrung« og uden puristisk tendens bekæmpet sproglig tankeløshed og ligegyldighed. Her offentliggøres også iagttagelser vedrørende den almindelige sprog- og stiludvikling, der tenderer mod en enklere periodebygning, med stærk påvirkning fra talesproget på skriftsproget, et gennemsnitssprog hvis forudsætning er den udvidede almindelse i det socialistiske samfund. For modersmålsundervisningen har rådgivningen i Sprachpflege naturligvis stor betydning.

I bogens sidste bidrag skriver Dieter Nerius og Jürgen Scharnhorst om »Sprachwissenschaftliche Grundlagen einer Reform der deutschen Rechtschreibung«. Her behandles skriftsprogets stigende betydning, navnlig i de socialistiske lande hvor social diskrimination er ophørt og hvor stadig flere tager aktiv del i den skriftlige kommunikation. Spørgsmålet om i hvilken grad en retskrivningsreform kan bidrage til at lette beherskelsen af det skrevne sprog belyses med en drøftelse af det velkendte dilemma: hensynet til den skrivende kontra hensynet til læseren, efterfulgt af en oversigt over de vigtigste konsekvenser for samfundet. Endelig skildres reformtankernes vanskæbne i det virkelige liv. Den klippe som alle reformforslag er strandet på hedder »die gemätsigte Kleinschreibung«, dvs. overgang til små begyndelsesbogstaver i appellativer (som i Danmark 1948). Bag modstanden i Vesttyskland, Østrig og Schweiz – i Schweiz en næsten total afvisning – øjner forfatterne økonomiske interesser forbundet med frygt for at miste et borgerligt dannelsesprivilegium. Alligevel vil DDR ikke ved en separat reform sætte det nuværende retskrivningsfællesskab over styr.

Sprogkultur er naturligvis et alment begreb, skriver Erik Ising, men sprogkultur realiseres i det enkelte sprogsamfund for sig. Det vil derfor ikke være rimeligt at besvære sig over at bogen om *Sprachkultur* i DDR er præget af en vis vidtløftighed som nok gør sig bedst på hjemmemarkedet, eller at litteraturhenvisningerne til de enkelte artikler er ensidigt østvendte. Hele bogen vidner dog om utilbøjelighed til at kaste blikket ud over Berlinmuren: de problemstillinger og de udviklinger der fremhæves som særegne for socialistiske lande har, som det fremgår, ganske klare paralleller i samfund som de nordiske.

Bemærkelsesværdig er imidlertid for en dansk betragtning den selvfølgelighed

hvormed *die Literatursprache* er overtaget fra det førrevolutionære borgerlige samfund og fastholdt som den norm enhver borger i arbejder- og bondestaten skal uddannes til at beherske. Den historiske forklaring kan være den som Erika Inging meddeler nærmest en passant: at allerede marxismens klassikere havde benyttet rigssproget til at udtrykke proletarietets fremskridtsideer. Hvorom alting er, synes man ikke i DDR (lige så lidt som i Sovjetunionen 1917 eller i Frankrig 1789) at have opfattet den overlevede rigssprogsnorm som et undertrykkelsesinstrument i klassekampen.

Allan Karker

Klaus Kjøller, Mod en argumentationsteori. Kbh: Akademisk Forlag 1978. 153 s.

Argumentation är en språklig samhandling mellan minst två personer. Sekvensen av inlägg i argumentationen kunde man kalla *argumentationens förlopp* eller text. Under argumentationsförloppet försöker en eller flera deltagare i samarbete eller konflikt med resten visa, att något som från början inte accepteras av alla i gruppen, det intersubjektivt ifrågasatta, i själva verket bör räknas till det intersubjektivt giltiga. Detta sker framför allt under åberopande av mer eller mindre relevanta »övergångar«, dvs. fakta hämtade ur förrådet av det intersubjektivt giltiga. I ett visst samhälle eller i en viss grupp gäller specifika regler för hur övergångar kan användas från det intersubjektivt ifrågasatta till det intersubjektivt giltiga. Vi kan se den faktiska argumentationstexten som ett uttryck för bl.a. ett underliggande *argumentationsschema*, en icke-lineär struktur där övergångarna är förbundna med det intersubjektivt ifrågasatta, med varandra och med det intersubjektivt giltiga via sådana regler för argumentation, vardagens logik. Som jag ser det har därför argumentationsteoretikerna tre huvudfrågor att besvara: Vilka regelbundenheter gäller för uppbyggnad av argumentationsscheman («logik») i ett bestämt samhälle? Vilka regelbundenheter gäller för strukturen i argumentationsförloppet, sett som en sekvens av yttranden eller satser? Vilka regelbundenheter gäller för relationen mellan ett argumentationsförlopp och dess underliggande schema?

Klaus Kjølbers bok »Mod en argumentationsteori« (dubbeltydigheten i »mod« är väl inte avsedd) tar upp de här frågorna, ibland mera utförligt, ibland bara fragmentariskt. Att döma av förordet vill författaren också ha boken uppfattad som ett vetenskapsteoretiskt inlägg »om generelle teoribyggnadsproblemer inden for samfundsvidenskaberne«. Härav blir det emellertid inte så mycket; det stannar vid en fäno-behavioristisk programförklaring, införandet av en adapterad version av Pikes handlingsteori samt en karakteristik av det handlande subjektet. Jag ska här framför allt fästa mig vid det Kjøller har att säga om argumentationens teori.

I bokens centrala och mera omfångsrika kapitel IV och V ges en modell för beskrivning av argumentationsförloppet »Argumentet som sproghandling« och av argumentationsschemat »Argument som information«. Kjøller förstår språkhandlingar som element i språkspel, och dessa indelar han i atomara och molekylära. De atomara språkspelen kan inte delas upp i element som också är språkspel. De molekylära språkspelen är däremot komplex av hierarkiskt ordnade eller sidoordnade enklare språkspel. Därmed är boken framme vid argumentation, som enligt författaren är ett molekylärt språkspel med följande ungefärliga byggnad: Först formuleras thesis, dvs. det intersubjektivt ifrågasatta, i ett av de atomara språkspelen (order, bön, löfte, råd, påståen-

de), adressaten avvisar thesis, sändaren avvisar avvísningen och gör ett nytt utspel för att styrka thesis. Om också detta avvisas, kan han göra ett nytt utspel osv. till dess att adressaten ger sig eller framstår som omöjlig att rubba. När adressaten har accepterat ett argument för thesis, upprepar sändaren thesis, och argumentationen avslutas i lyckliga fall med adressatens accept därav. Accept av thesis eller av ett argument innebär att godta såväl det eventuella påståendets innehåll som det presupponerade innehållet (bl.a. de presuppositioner som gäller för språkhandlingen som språkhandling av ett bestämt slag).

Lite mindre genomarbetat är kapitlet om argumentationens logik. Under namn av »argumentationsnetværk» framläggs här ett system för beskrivning av argumentationens tankemässiga struktur. Författaren understryker att strukturen i argumentationen som förlopp bara indirekt speglar argumentationsnätverkets struktur. I argumentationsnätverket förbinds propositioner med varandra via ett litet antal »logiska» relationer. Kjølner använder de välbekanta implikation och konjunktion/disjunktion. Därutöver – och det är väl det mest intressanta – anser han sig behöva anta endast relationen generalisering/exemplificering. Schemat används också vid karakteristik av argumentationens klassiska (av-)arter: expertargument, prognosargument, argumentum ad baculum etc. Detta blir möjligt genom att i schemat införa personer som garanterar eller på annat sätt är förbundna med de aktuella propositionernas innehåll. I ett följande kapitel framlägger författaren tre mallar för argumentationsscheman: argumentation för värdet av person, av en handling, av ett tillstånd.

Boken avslutas med två kortare avsnitt om metaargumentation och om val och anordnande av argument samt ett par sidor där ett förslag till projekt om offentlig argumentation presenteras.

Det framgår av förordet att författaren inte avsett att skriva en lärobok utan en primärvetenskaplig teoretisk text. Likväl tycks mig de minst teoretiska delarna av boken inte bara mest läsbara utan också mest läsvärda. Intressant nog är det också dessa avsnitt som författaren råder sina mindre ambitiösa läsare att ta till sig. Han rekommenderar läsarna att hoppa över de tunga kapitlen, de som väl annars motiverade honom att ge ut boken. Påfallande är också, att det sista kapitlet »Videre frem mod en argumentationsteori» inte visar, var teoretiskt vidaregående arbete kunde vara fruktbart utan bara skisserar val av ett undersökningsmaterial.

Argumentationsteori är ett stort fält och mängder av relevant litteratur har skrivits i ämnet. Det man då först väntar sig av en bok om argumentationens teori är ett försök till helhetsbild. Men en sådan har Kjølner inte lyckats ge. Läsaren måste själv efter fattig förmåga pussla ihop fragment för att om möjligt få ihop en samlad helhet. Hur hänger egentligen definitionen av argument(ation) på s. 15 samman med den strukturella analysen av argument på s. 51ff och med argumenten i nätverken på s. 84ff? Hur ska den implicita argumentationen s. 123ff infogas i beskrivningen av den explicita? Författaren hade verkat mera förtroendeingivande, om han kunnat demonstrera hur skenbart disparata fenomen fallit på plats i hans system.

Eftersom teorin inte övertygar genom sitt inre sammanhang, så får nästa invändning desto större tyngd. Kjølners framställning är i huvudsak postulerande. Vi får veta hur olika förteelser definieras, vad som består av vad, vilka processer som reglerar vad etc. Men vi får ingen diskussion av varför just dessa definitioner eller just dessa kategorier postuleras. Ironiskt nog saknas alltså vetenskaplig argumentation i boken. Också en taxonomi måste emellertid motiveras. Den är bra bara om den på något vis

ger en med verkligheten mera isomorf, en mera användbar, en mera överblicksskapande beskrivning än alternativa taxonomier.

Författaren brukar ofta ett kvasiformalistiskt skrivsätt. Han betygar sin skuld till den språkvetenskapliga strukturalismen. Han har tagit uppenbara intryck av den generativa grammatikens teknik och metaforer. Men det är ett halvhjärtat bruk han gör av dessa impulser i sina teoretiska ansatser. Formalismerna blir aldrig tillräckligt exakta för att kunna utnyttjas systematiskt till att ge nya frågeställningar. Varför inte precisera diskussionen om nätverk ytterligare och ange precis vilka villkor de måste uppfylla för att vara teoretiskt välformade! Först därefter kan man gå ut i empirin och se efter om ens teori är bra eller riktig. Ett sådant arbete hade exempelvis tvingat fram en nödvändig precisering av generaliserings/exemplificerings-relationen. Samma sak med de argumenterande molekylära språkspelen. Hur får de se ut? Hur får de inte se ut? Också här har framställningen inte nått längre än halvvägs. (Så vitt jag kan se har författaren inte ens öppnat möjlighet för en hierarkiskt strukturerad argumentationsmolekyl, där ett argument kan föras med egna argument som kan föras med egna argument etc.) Definitionerna är ofta slarvigt gjorda. Läsaren studsar nog redan vid definitionen av argument s. 15: »Et argument er en handling som udføres med den hensigt at få adressaten til (at tendere) at udføre en bestemt handling, (at tendere) at deltage i et bestemt sprogspil.« Om Kjøller möter en person och säger »davs« så har han gjort det bl.a. för att få en vänlig hälsning tillbaka. Men han har inte argumenterat. Definitionen på språkspel stämmer i varje fall inte med min uppfattning av fenomenet: »et hyperbaviorem (ung. = system av handlingar, rec. anm.), hvor mindst ét (muligvis alle) indgående bavioremer er verbale, kaldes et sprogspil«. Det som måste till här är att minst ett av de *omedelbart* ingående bavioremerna skall vara verbala. Annars blir ju en hel tyst arbetsdag på en bullrande fabrik ett språkspel, bara det sägs godda på morgonen och godkväll på eftermiddagen.

Bristen på sammanhang och helhet, bristen på argumentation för taxonomierna samt bristen på kreativ precision och disciplin i teoriarbetet är således mina viktigaste invändningar mot boken. Låt mig tillfoga några mera specifika reaktioner på samma tema.

Som »fænobehaviorist« vänder sig författaren mot att Searle och hans anhängare tillåter sig använda själstillstånd i sin karakteristik av handlingar. I stället bör bara iakttagbara handlingar (sådana de är typologiserade i språket) eller tendenser till sådana godtagas som element i beskrivningen av språkhandlingar, hävdar författaren. Tillägget »eller tendenser till sådana« gör baviorismen helt tom. Det visar sig också att författaren själv generöst brukar Searles mentalistiska begrepp i definitioner och beskrivningar: vetande, syfte, vilja, intresse etc. Att dessa uttryck sägs vara förkortningar för fænobehavioristiska realiteter, övertygar knappast många.

Det strukturella synsättet anges vara en kärnpunkt för författaren: argumentet beskrivs som element i större språkhandlingsstrukturer och får sin identitet genom sina syntagmatiska och paradigmatiske relationer. Det låter mycket bra, men jag kan inte följa med när han som kontrast utpekar Searle vilken menar sig behöva positivt ange vilka villkor som ska till för att en viss handling ska vara en språkhandling av ett bestämt slag. Även om varken Searle eller Kjøller är klara över det, så är en sådan faktorbeskrivning ett sätt att ange de paradigmatiske (och syntagmatiska) relationerna mellan den aktuella handlingen och andra besläktade. Man förvänar sig därför heller inte när Searles villkor eller något som liknar dem dyker upp som språkhandlingens

presuppositioner »qua handlemtyp« på s. 58ff.

Om författaren vill bli bedömd som strukturalist, så är det också ett problem att han tar så lätt på distinktionen djup- och ytstruktur. Det är ju faktiskt argumentationsförloppens djupstrukturer han skisserar i boken. Den strukturellt viktiga handlingen avvisning/accept behöver t.ex. sällan realiseras. Thesis kanske aldrig formuleras – de argumenterande kan ibland inte göra detta förrän vid diskussionens slut! Ofta sammansmälts i den konkreta argumentationen flera argument i en handling eller omvänt delas ett argument upp på flera språkhandlingar. Osv. Men hos Kjølner får vi inte veta hur djup- och ytstruktur är kopplade till varandra, varken i ord eller i regler. För den språkvetenskaplige strukturalisten har det varit en hederssak att de abstraktare kategorierna ska ha samband med de konkretare och omvänt. Den strukturella relationen mellan de olika planen visar kategoriernas rimlighet. Att bara postulera ordklasser hade varit poänglöst: ordklasskategoriernas värde visar sig, när vi skal skriva regler för syntaktiska strukturer och för flermorfemiga ords strukturer. Men den motsvarande uppgiften låter Kjølner ligga: för honom är en avvisning en avvisning, ett löfte ett löfte.

Argumentationsteori är ett fält som plöjts under lång tid i många riktningar. Det är synd att Kjølner så lite förhåller sig explicit till det myckna som redan skrivits, från antiken och fram till det sista decenniet, då intresset på andra håll varit starkt för detta ämnesområde. Perelman & Olbrechts-Tyteca finns med i litteraturlistan men inte Toulmin. Quintilianus letar man förgäves efter men i gengäld hittar man referens till fjorton artiklar (åtskilliga otryckta) av författaren själv. Av de författare som finns upptagna är det ingen utom Searle som diskuteras. Jag vill därför gärna hänvisa till ett nyutkommet häfte av den västyska Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik (häfte 38/39, årg. 10, 1980), som helt ägnas åt argumentation. I en av artiklarna resumeras de sista tio årens forskning på området. Wolfgang Klein inleder med en uppsats Argumentation und Argument, som tidigare cirkulerat otryckt och som innehåller många väsentligheter om argumentation på ett femtiotal sidor.

Till slut några tekniska kommentarer. Kjølner skriver en lättläst prosa men förfaller då och då till en viss pratsamhet. Helt onödig – tycker jag – är den lätt koketterande pseudo-politiska exkursen om bokens ideologi. Hade teoriarbetet varit grundligare i bokens huvuddel, skulle ihålligheten i detta appendix ha avslöjat sig direkt: teoretiskt arbete behöver inte försvaras med att det är en tillåten akademisk genre, det är samhälleligt nödvändigt.

Författaren är inte alltid så lycklig med sina tablåer och diagram. Som missvisande och meningslös uppfattar jag översikten på s. 104. I varje fall borde den redundanta nedre högra halvan ha skurits bort. Grafen på s. 123 är också olämplig. Dels är de tre streckade linjerna en oförklarad symbol, dels är överordningen av objekt-meta över explicit-implicit arbiträr. (I verkligheten föreligger korsklassifikation.)

Texten innehåller vidare en del nybildade termer som inte alltid känns övertygande. Hit hör hybridavledningarna på »-em« (ytrem, handlem etc.) Svårast att smälta är kanske »themaren« för thesis' upphovsman (dvs. dess moder eller fader).

Läst som en avhandling om argumentationsteori är Kjølners bok inte riktigt bra. Men argumentation är en central språklig verksamhet och det är viktigt att språkvetare och andra visar på behovet av teori om argumentation. Därför är det bra att boken är skriven. Kjølner har inte tvekat om att sätta målen lite högre än vanligt. Man hoppas att arbetet på det här området och med de ambitionerna fortsätter.

Ulf Teleman

Erik Hansen og Ole Tøgeby: Sprogvidenskabens discipliner. Berlingske Forlag, Kbh. 1980. 175 sider.

I »Berlingske studier« har Erik Hansen og Ole Tøgeby udgivet »Sprogvidenskabens discipliner« for »den ikke-professionelle læser«. I bogen søger en række sprogforskere ud til en bred offentlighed med resultaterne af deres arbejde.

Initiativet er prisværdigt, og det umiddelbare indtryk er, at her får folk noget for pengene. Bogen er umiddelbar nem at læse og forstå. Men en læseværdig bog kræver, at informationerne er relevante, at påtrængende problemer er blevet løst.

Hvilke problemer har den ikke-professionelle med sproget? Det er her, bogen og traditionen svigter. Mine meddelere siger, at det bl.a. er et problem at skrive gode tekster. Hvordan får jeg begyndt? Hvordan får jeg det til at hænge sammen? osv. I kapitlet om tekstlingvistik skulle der være besked, men det er der kun indirekte og i begrænset omfang. Det skyldes, at forfatteren bestemmer tekstlingvistikken som en disciplin, der beskriver forskellen mellem tekster og ikke-tekster. Men danskere skriver aldrig ikke-tekster.

I andre dele af humaniora har den selvforståelse bredt sig, at fundamentet for vort arbejde er normativt, at vi kritisk spørger til de falske normer for at reetablere hensigtsmæssige. At humaniora producerer praktisk sandhed og ikke teoretisk sandhed, hvilket vil sige, at vore resultaters gyldighed afgøres i og med, om de kan bruges. En beskrivelse af sprog bliver således først relevant, når den skal bruges.

Bogens titel er ambitiøs »sprogvidenskabens« i bestemt form. Dog finder læseren aldrig ud af, hvad der gør noget til en disciplin, og spørgsmålet trænger sig på, demonstrerer bogen ikke, at disciplineringen har atomiseret sprogforskningen og ikke mindst undervisningen i uheldig grad. Ofte er det i artiklerne sådan, at der hvor de bliver spændende, der vises der over til en anden disciplin. Desuden mangler der blandt de mange beskrivelser af discipliner en artikel om sprogvidenskabens, en artikel der bringer disciplinerne under en hat og får skabt sammenhæng.

Endelig kan det undre, at datalingvistik får en stedmoderlig behandling, og at sproghistorie ikke optræder – »projekt skolesprog« er en ganske væsentlig indsats i det sidste tiår. Nok derom. Den tålmodige læser bærer sikkert også over med det. Lad os koncentrere os om det, vi får.

Den ikke-professionelle læser får besked om, hvad vi i bred almindelighed gør og har gjort. Desværre mest om, hvad vi har gjort. Hvor meget af dette kunne ikke være skrevet for 10 år siden, eller for den sags skyld for 25 år siden? Lad mig illustrere dette med et par centrale artikler. I Erik Hansens artikel om grammatik bestemmes ordet grammatik som »den disciplin der udforsker og beskriver sprogets system og struktur«. Det er set før, men da gav det sikkert lige lidt mening for den læge læser. Læseren må også nikke genkendende til afsnittene om rødder, afledning, bøjning osv., men der fortælles ikke, hvad der lige nu bedrives af interessant på disse områder. Det nye kommer i summarisk form på side 29 som størrelserne HOS, INC, CAUS og NEG, men den ikke-professionelle læser er mindst lige så mystificeret, som før. Og det hjælper ikke, at Erik Hansen forklarer, at disse (HOS, INC osv.) bør forstås som semantiske orddele, hvoraf ordenes betydningsside er opbygget.

Danskfagets anden professor i sprog Lindegård Hjorth har skrevet om sproghistorie. Her er der større sikkerhed, når det drejer sig om rimeligheden af at gøre, hvad der bliver gjort. Erik Hansen skrev beskedent til slut, at grammatikere ikke behøver at være i tvivl om nytten af deres fag. Lindegård Hjorth forkynder på side 83, at sprog-

historien af alle sprogvidenskabens discipliner er den, der har størst folkelig appel. Sikkerheden lyser ud af artiklen andre steder. På spørgsmålet: »Hvorfor er det nyttigt og fornuftigt at dyrke denne forskning?« Svares: »Sproghistorien..., den udspringer af en nødvendighed«. Slet oversat betyder det, at tiden går – men...

Hvad fører så den største folkelige appel og nødvendigheden til? Jo, vi bliver trakteret med det 19. århundredes banebrydende sproghistorikere – og deres lydlove. Men der står intet om, hvad den moderne sproghistoriker arbejder med. Folkelig appel? Nej, hvis jeg har lidt af folket i mig endnu, så vil jeg slutte, at det står slet til med sproghistorien. For de fleste artikler er det et gennemgående træk, at de er rettet bagud, mod fortiden. Dvs. der er kun lidt besked, hvis spørgsmålet er: hvad arbejder I for tiden med (af problemer)? – og hvad vil sprogvidenskaben inden længe levere af viden.

Min konklusion er: det er modigt at udstille, hvad der bliver lavet rundt om på institutterne. Og det er prisværdigt at gøre det i læsbar form. Men vi skal ikke bare pædagogisere, så det, vi skriver, kan læses i overfladisk forstand. Vor altoverskygende opgave er at pædagogisere vor viden, så den kan bruges i konkrete livssammenhænge. Det gøres ikke i denne bog. Denne begrænsning kan som sagt ligge i disciplinorienteringen. Men begrænsningen kan også være styret af redaktørernes oplæg. Redaktørerne har spurgt: hvad laver man inden for din disciplin? hvordan gør man? hvornår begyndte man at interessere sig for det? hvorfor er det nyttigt og fornuftigt at dyrke denne forskning? At spørge sådan til kolleger er modigt, bortset fra andetsidste spørgsmål. Men spørgsmålenes rækkefølge er forkert. Vi skal begynde med det sidste først: hvilke problemer arbejder I med i din disciplin? Så ville forskerne være tvunget til både at begynde og slutte i praksis. Og hvad der er mindst lige så vigtigt, så ville vi levere bøger, der kunne bruges til andet og mere, end konversationsstykker i det dannede borgerskab.

Den arme redaktør vil sikkert her bede om klar besked. Hvad bør vi gøre anderledes? Hvad kan vi ændre ved næste oplag? Og så er det en ringe trøst at sige, at denne slags bøger ikke bør udkomme. Men det mener jeg nu. De pseudoinformerer på samme måde som den velsmurte kommuneplan, der også skjøtter uden om problemerne. Jovel vil redaktøren sige, men det beskrevne er nu, hvad der foregår. Svaret er: ikke hvis vi spørger rigtigt. Vil I ikke hank op i denne mere fundamentale side ved vor sprogvidenskab, kære redaktører, så bør I stramme jeres redaktion.

Kan man skrive således: »Sproget vil overses« (s. 9) – sproget vil ikke noget. »Grammatikken skal vise at man kan genkende den samme betydning i forskellige sproglige udgaver« (s. 26) – hvordan? »Semantik handler om de mulige sætninger« (s. 36). »Når man sætter to ord sammen i en sætning, flytter man ordenes plads i det semantiske rum mod hinanden« (s. 39) – og det bliver ikke bedre af at se på en illustration. »præcedenserne« (s. 46). »Rent sprogligt er pragmatik naturligvis i familie med både pragmatisme ..., men det er også kun rent sprogligt. Når vi her taler om pragmatik drejer det sig ... om en forskningsretning der breder sig mere og mere inden for studiet af sprog« (s. 107). I dette lille katalog er der intet, som den professionelle eller den ikke-professionelle kan være tjent med.

Mogens Løj